

Н. О. ЛЕША

Уч

Купчик

Ю. ОЛЕША

2015

ҮЧ КҮПЧӨК

«МЕКТЕП» БАСМАСЫ

Фрунзе — 1971

Тошкентлик кутубхона
Белдиг
Инв. № 1504 ✓

Олеша Юрий Карлович

Три Толстяка

(на киргизском языке)

Которгон Ш. Адиев. Редактор А. Аралбаев. Худ. редактор А. Ахмедов. Тех. редактор А. Андашова. Корректор М. Деркембаева. Терүүгө 9/VII-1971-ж. берилди. Басууга 1/XI 1971-ж. кол коюлду. Кагаздын форматы $60 \times 84^{1/16}$, 7,67 басма табак 7,11 учетгук басма табак. Заказ № 2944. Тиражы 6.500. Баасы 23 т.

Отпечатано с готовых форм Киргизполиграфкомбината в Респуб. тип. № 1 г. Фрунзе. Заказ № 3633.

ДАРЧЫ ТИБУЛ

I глава

ДОКТОР ГАСПАР АРНЕРИНИН БЕЙМАЗА БОЛГОН КҮНҮ

Сыйкырчылардын заманы өтүп кеткен. Балким, алар чыныгында эле эч качан болгон эмес чыгаар. Мунун баары кинине балдар үчүн ойлоңулуп чыгарылган калп нерселер жана фокусстор. Жөн эле кайсы бир фокусчулар ар кандай аңкоо чыккычтарды ушунчалык эпчилдик менен алдай билишкен, ошондуктан ал фокусчуларды көз боёчулар жана сыйкырчылар катары көрүшкөн.

Мындай бир доктор болуптур. Анын аты Гаспар Арнери экен. Аңкоо адам, базардагы бекерпостор, окумалы чала студент Гаспар Арнерини да сыйкырчы экен деп айтышы мүмкүн эле. Чынында да бул доктор укмуш нерселерди жасай билген, ошол жасагандары чынында да таң каларлык болгон. Албетте, ишенчээк элди акмак кылган сыйкырчылар жана алдамчулар менен анын эч кандай окшоштугу жок болчу.

Доктор Гаспар Арнери окумуштуу адам эле. Ал жүзгө жакын илимди үйрөнгөн. Эмнеси болсо да өлкөдө Гаспар Арнеридей акылман жана окумуштуу эч ким болгон эмес.

Анын окумуштуулугун баары—тегирменчи да, солдат да, шаар да, министрлер да билген. Мектеп окуучулары болсо ал көңүлдө мындайча ырдашкан:

Жерден учуп жылдызга кантип жетишти,
Куу түлкүнү куйруктан кантип эништи,
Анын баарын биздин доктор Гаспар билет,—
Таштан дагы буу чыгарып беришти.

Жаңыдан бир күнү, аба ырайы эң сонун болуп турган июнь айында доктор Гаспар Арнери чөптөрдүн жана коңуздардын бир түрлөрүн чогултмакчы болуп, алыска сейилдикке чакмакчы болот.

Доктор Гаспар жашап калган адам болгондуктан, жаандын жана шамалдан корко турган. Үйдөн чыгарда калың тоюн орогуч оронуп, көзүнө чаң түшпөс үчүн көз айнек тагы-

нып, мүдүрүлүп жыгылбайып деп таяк алып алчу, кыскасы, сейилдикке өтө кылдат камдана турган.

Бул жолу аба ырайы укмуш болду: күн жаркырап тийип турду; чөп көпкөк майсаң тартып, аңкыган жыт буркурайт; каакымдар калдактан учуп, чымчыктар сайрайт; айдарым жел леп-леп жортоп.

— Кандай сонун, — деди доктор, — канетсе да плащ алып алыш керек, жайдын күнү жаш баладай да. Жаан жаап жи- бериши ыктымал.

Доктор буюм-тайымдарын жайгарды да, көз айнегин үй- лөп кийип, чемодан сымал көк булгары капталган ящигин алган бойдон жөнөп кетти.

Ажайып жайлар шаардын сыртындагы Үч Күпчөктүн ордосу жайгашкан жерде эле. Доктор бу жерге баарынан көп келе турган. Үч Күпчөктүн ордосу чоң парктын ортосунда болуучу. Парк болсо терең каналдар менен курчалып, каналдардын үстүнө кара темир көпүрөлөр салынган. Көпүрөлөрдү ордо күзөтчүлөрү — кара клеёнкадан жасалган, шляпаларынын төбөсүнө куштун канаттары сайылган гвардиячылар кайта- рышчу. Парктын айланасы учу-кыйры жок гүлдөр жайнаган шалбаа, бадалдар жана көлчөлөр менен курчалган эле. Биер сейилдөөнүн табылгыс бирден бир жайы болчу. Биерде чөп- төрдүн не бир сонун түрлөрү өсүп, түркүн кооз коңуздар дыңылдап, чымчыктар сайрап туруучу.

«Жөө барууга алыстык кылат. Шаардык тосмого чейин барайын да, араба жалдайын. Ал мени парктагы ордого чейин жеткизип коёт» — деп ойлоду доктор.

Шаардык тосмонун жанында эл адаттагыдан көп эле.

«Чын эле бүгүн жекшембиби? — деп шектене түштү док- тор. — Андай эмес да. Бүгүн шейшемби эмеспи».

Доктор жакындап басып келди.

Аянттарда эл быкпырдай кайнайт. Доктор кайырма жең- дүү боз курткачан кол өнөрчүлөрдү, өңдөрү купкуу моряктар- ды, кызгалдак түстүү юбка кийинген аялдарын ээрчиткен гүлдүү желеткечен дөөлөттүү шаардыктарды, графиндери, ло- токтору, бал каймак салынган идиштери, аш бышыргыч темир очоктору бар соодагерлерди, кызыл-тазыл кыйыктардан ку- рап жасалган төшөккө окшогон кийим кийинишкен аянтта ой- ноочу тыржыйган артисттерди, куйкум сары иттердин куйрук- лотоктору, бал каймак салынган идиштери, аш бышыргыч- тарын кармаган кичинекей балдардын жүргөнүн көрдү.

Эл шаардык дарбазанын алдында азан-казан болуп жү- рүшөт.

Бийиктиги үйдөй желген зор темир дарбаза бекем жабылган.
«Дарбаза эмне үчүн жабык турат?» — деп таң калды доктор.

Азан-казан эл ызы-чуу түшүп, баары тең бакылдан катуу сүйлөп, кыйкырышып, сөгүнүп жүрүшөт, бирок эчтеме түшүнүп болбойт.

Доктор колуна килейген боз мышык кармаган жаш аялдын жанына басып келди да, сурай кетти:

— Кичи пейилдикке, биерде эмне болуп жатканын айтып бересизби? Эмне үчүн эл мынчалык көп, эмнеге бушайман, шаардык дарбаза неге жабык турат?

— Гвардиячылар кишилерди шаардан чыгарбай жатышат...

— Эмне үчүн чыгарбай жатат?

— Шаардан чыгып, Үч Күпчөктүн Ордосуна кетишкен кишилерге алар жардам бербеси үчүн ошентип жатышпайбы.

— Түшүнсөм буюрбасын, граждanka, мени кечирип коюңуз...

— Бүгүн курал жасоочу Просперо менен гимнаст Тибул Үч Күпчөктүн Ордосун чабуул коюп басып алуу үчүн элди баштап алып кеткенин кантип эле билбей калмак элениз?

— Курал жасоочу Просперо дейсизби?

— Ооба, гражданин... Тосмо бийик, анын ары жагында гвардиялык аткычтар бутуп жатышат. Шаардан эч ким чыга албайт, курал жасоочу Просперо менен кошо кеткендерди Ордонун гвардиясы атып таштайт.

Чынында да өтө алыстан атылган бир нече үн жаңырды.

Аял килейген мышыкты колунан түшүрүп жиберди. Мышык чийки камырдай жерге күрс дей түштү. Эл бакырып жатышты.

«Демек, мен мындай чоң окуяны билбей калган турбаймынбы, — деп ойлоно кетти доктор. — Ырас, мен бир ай бою үйдөн чыккан жокмун да. Бекинип алып иштеп жатпадымбы. Мен эч нерсе билген жокмун да...»

Мына ушул учурда дагы алыс жактан бир нече жолу замбирек атылды. Жер солкулдаткан добуш шамалга аралаш алыска кетип жатты. Эси чыккан доктор гана бир нече кадам артка кетенчиктебестен, котологон эл чилдей таркады. Балдар ыйлап жибершти, көгүчкөндөр канаттарын каккылап учуп чыгышты, чочоюп отура калган иттер улуп киришти.

Замбирек токтоосуз аткылай баштады. Ызы-чуу күчөдү. Дүрдүккөн эл жабалактап дарбазаны жөөлөшүп кыйкырып жатышты:

— Просперо! Просперо!

— Жоголсун Үч Күпчөк!

Доктор Гаспар алабармандап шашып калды. Аны топураган элдин арасынан жазбай таанышты, анткени, элдин көбү аны билишчү. Кээ бирөөлөр жан айласы кылып, аны көздөй чуркашты. Бирок доктор өзү да ыйлап жибербейин деп араң турган эле.

— Тыякта эмне болун жатат? Дарбазанын ары жагында эмне болуп жатканын каантип билүүгө болот? Мүмкүн, эл женип жаткан чыгаар, а мүмкүн баарын эчак атып салгандыр?

Бул учурда он чакты адам аянттан үч тар көчө башталган тарапты көздөй дуу коюп жөнөп калышты. Бурчта эски бийик мунаралуу үй турган эле. Калган кишилер менен кошо доктор да мунаранын башына чыгып бармакчы болду. Төмөн жагында мончого окшош кир жуугуч жай бар эле. Подвал сыяктуу ал жер караңгы болчу. Өйдө карай имерилген тепкич кетет. Кууш терезеден жарык түшкөнү менен айлана күңүрт эле, ошондуктан алар кыйналып-кысталып араң зорго жогору көтөрүлүп баратышты, анын үстүнө тепкичтердин чи-

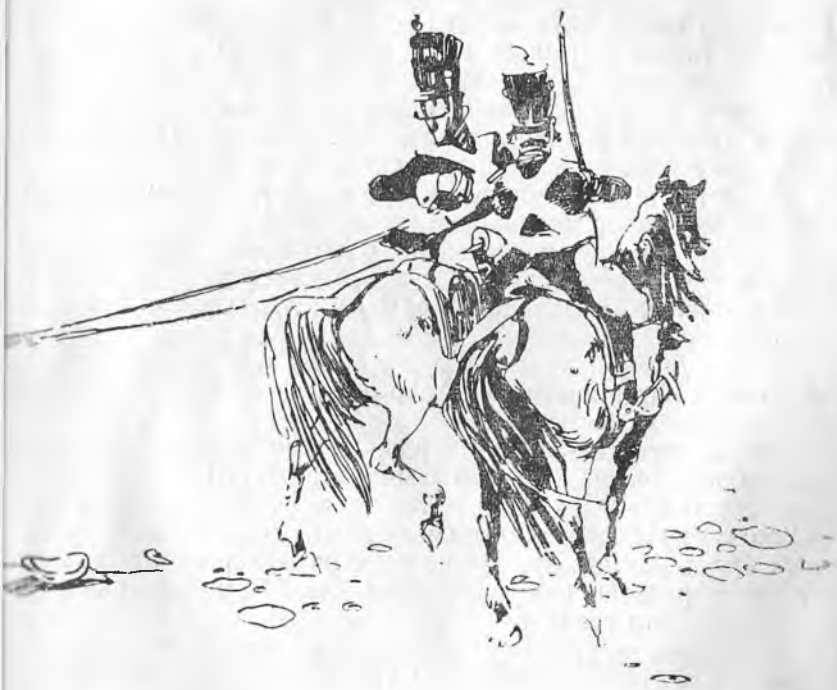
рип бүткөн жөлөгүчтөрүнүн ар кай жери сынып араң турган. Доктор Гаспардын канчалык кыйналып-кысталып, бушайманданып жатып жогорку кабатка чыкканын көз алдыга келтирүү кыйын эмес эле. Аңгыча караңгыда, жыйырманчы тепкичтен эле анын кыйкырган үнү чыгып калды:

— Өх, жүрөгүм жарылып баратат, кара басып, такамды да жоготуп жибергенимди карачы!

Замбиректин онунчу добушу чыкканда эле доктор аянтта пиланын жоготуп жиберген болчу.

Мунаранын чокусунда таш тосмолор менен курчалган аянтча бар эле. Бу жерден бери дегенде элүү километрге чейинки айлана көрүнүп турду. Бул жердеги көрүнүш көңүлдү канчалык өзүнө бурса да, бу жолу айланага суктанууга чама да келген жок. Элдин баары салгылаш болгон тарапка көз чаптырып жатышты.

— Менин дүрбүм бар. Сегиз айнектүү дүрбүнү такай алып жүрөм. Мынакей ал,— деди да доктор курун чечип жиберди.

Дүрбү колдон колго өтүп жатты.

Доктор Гаспар көгөргөн мейкиндиктен көп кишилерди көрдү. Алар шаарга бет алып чуркап баратышты. Алар качып баратышкан. Алыстан кишилер ар түстүү желекчелердей көрүнүп жатты. Атчан гвардиячылар элди кубалап жүрүшөт.

Доктор Гаспар мунун баарын сыйкырдуу фонардын жоругуна окшош деп ойлоду. Күн мемиреп тийип, көк майсаң көз уялтат. Бомбалар жарылып жатты, түтүнү бурк эткенде бир кучак кебездей булая түшөт да кимдир бирөө котологон элдин көзүнө күзгүдөн күндү чагылтып жаткандай, көз ачып жумганча жалын пайда боло калат. Аттар алчыланып, типтик атырылышып, чимирилишет. Парк менен Үч Күпчөктүн Ордосу ак түтүнгө аралашты да калды.

— Алар качып баратышат!

— Алар качып баратышат?.. Эл женилиптир!

Качып баратышкан кишилер шаарга чукулдап калышты. Бир топ кишилер жолго кулашты. Ар түстүү өөндөр көк чөпкө чачылып жаткандай көрүндү.

Аянттын үстүнөн бомба ышкырды.

Кимдир бирөө коркконунан колуна дүрбүнү түшүрүп жиберди. Бомба жарылды, мунаранын чолусунда жүргөндөрдүн баары мунаранын ичине, артын көздөй төмөн дуу коюшту.

Слесарь тери алжапкычы менен кандайдыр бир илгичке илинип калды. Артына кылчая карап, коркунучтуу бир нерсени көрө коюп аянтты жаңырта айкырып жиберди:

— Качкыла! Алар курал жасоочу Просперону кармап алышты. Эми алар шаарга киришет!

Аянтта кымкуут-чакчелекей башталды. Топураган эл дарбазадан чегинип, аянттан түз эле көчөлөрдү көздөй дуу коюп жөнөштү. Аткалоодон баарынын кулагы кум куйгандай керең болду.

Доктор Гаспар жана дагы эки адам мунаранын үчүнчү кабатына токтоп калышты. Алар калың дубалдагы кууш терезеден карап жатышты.

Бирөө гана даана көрүп турду. Калгандары жакшы көрө алышпады. Доктор да эптеп шыкаалап жатты. Бирок ошол чала-чарпыт көрүнгөн жүрүнүштүн өзү эле үрөй учураарлык эле.

Зор темир дарбаза аңырая ачылды. Үч жүз киши ошол замат бул дарбазага дуу коюп киришти. Булар кайырма жеңдүү боз курткачан кол өнөрчүлөр эле. Бети-башынан кан жая берип алар сулап калышты. Гвардиячылар аларды тебелеп чапкылап жүрүшөт. Гвардиячылар кылыч менен чаап, мылтык менен атып жатышат. Сары канат талдар дирилдеп,

плешкадан жасалган кара шляпалар жарк-журк этет, аттар ошондорун ачып, көздөрүн аңтарып, көбүктөрүн чачып жатты.

— Карасаңар! Карасаңар! Просперо! — деп кыйкырып жиберди доктор.

Курал жасоочу Просперону сыйыртмак салып алып баратын. Ал басып баратып чалыштап жыгылып, кайрадан турган калат. Анын сары чачтары уйпаланган, бети канга боёлгон, мойнуна жоон сыйыртмак салынган.

Просперо! Ал тукунга алыныптыр! — деп кыйкырып жиберди доктор.

Бул учурда бомба кир жуугуч үйгө келип бир тийди. Мунара солж этип, кыйшайып барып, көз ачып жумганча кулап түштү. Доктор оңко-чоңко кетип, экинчи такасын, таягын, чемоданын жана көз айнегин жоготуп койду.

II глава

ОН ПЛАХА¹

Доктор жыгылган а бактыга жараша эчтеме болбоптур: анын башы-көзү да жарылбайт, буттары да соо. Ошондой болсо да, бул эчтеке эмес дегендикке жатпайт. Атүгүл мунара менен кошо кулап, аман-эсен жыгылышынын өзү эле өзгөчө жаш киши эмес, доктор Гаспар Арнеридей картаң адам үчүн жакшы эмес да. Эмнеси болсо да, бир эле жолку коркуп калуудан эс-учун жоготуп койду.

Ал эсине келгенде кеч кирип калган болчу. Доктор айланасын карады.

— Эмне деген кордук! Көз айнек, албетте, талкаланып калды. Көз айнексиз караганымда, мүмкүн, көз айнек кийип алып жанындагыны көрө албаган адамдай көрүшүм ыктымал. Бул таптакыр жакшы эмес.

Андан кийин сынган такаларын ойлоп жүңкүлдөп койду.

— Боюм узун да эмес, ал эми азыр боюм бир сөөм кыскарып жатпайбы. Же, мүмкүн, эки сөөм кыскарар, анткени, эки такам тең сынбадыбы? Жо-жок, албетте, бир сөөмгө гана кыскарат...

Ал майда таштардын үстүндө жаткан. Мунара дээрлик бүт талкаланган. Узун, кууш дубал сөөк сыяктуу оркоюп турат. Алыста-алыста музыка ойноп жатат. Көңүлдүү вальсты

¹ П л а х а — өлүмгө өкүм кылынган кишинин башын чабуучу жыгач төшөмө.

шамал коштоп алыска дайымысыз алып кетип жатты. Доктор башып көтөрдү. Мунаранып чатырынын сынган кара айырмач жыгачтары үстү жактын туш тарабынан салаңдап турат. Көгүлтүр кечки асманда жылдыздар жымындашат.

— Бул музыка кайдан ойноп жатты болду экен? — деп таң калды доктор.

Плащсыз суук боло баштады. Аянттан эч бир үн чыкпайт! Кулап түшкөп таштардын арасынан онтолоп доктор өйдө турду. Жолдо ал кимдир бирөөнүн олчойгон өтүгүнө уруна түштү. Слесарь жатат, жатканда да устунга туурасынан түшүн, асманды карап жатат. Доктор аны кыймылдатып көрдү. Слесарь турган жок. Ал тиги дүйнөгө көз жуумптур.

Доктор колун көтөрүп, шляпасын алмак болду.

— Шляпадан да ажыраган турбайымбы. Эми кайда темселешим керек?

Ал аянттан жөнөдү. Жолдо кишилер жатат; доктор эңкейип ар бирине көз чаптырды, ал кишилердин алайган көздөрүнө жылдыздардын кандайча чагылганын көрдү. Доктор алаканы менен алардын чекесин сыйпалап көрдү. Алардын чекелери таштай муздак, кан болгондуктан чылпылдап суу, түн ичинде ал кандар кара болуп көрүндү.

— Мына! Мына! — деп күбүрөдү доктор. — Демек, эл багынган экен... Эми айла эмне болмок?

Жарым сааттан кийин ал эл турган жерге жете келди. Ал аябай чарчап-чаалыкты. Тамак жесем, суу ичсем дегенде эки көзү төрт. Бул жерде шаар адаттагыдай көрүнүштө.

Доктор көчөнүн кесилишине келип турду да, узак жол баскандыктан тыныгып ичинен ойлоно калды: «Эмне деген шумдук нерсе! Ар түстүү оттор күйүп турат, экипаждар зымыроодо, айнек эшиктер үн сала кыйчылдайт. Тегерек сымал терезелер алтындай жаркырайт. Ал жерде тирөөчтөрдү бойлой экиден бийлеген караандар элес-булас көрүнөт. Аерде шаңдуу-шайыр бий кечеси. Кытайдын түстүү фонарикти кара суунун үстүндө чимирилет. Кишилер кечээгисиндей эле жашап жатышат. Бүгүн эртең мененки окуяны алар ырас эле билишпейби? Алар чындап эле атышууларды, онтоо-кыңкыстоолорду уккан жокпу? Алар чын эле элдин жол башчысы, курал жасоочу Просперонун туткунга түшкөнүн билишпейби? Балким, эчтеме болгон эместир? Эмне, мен коркунучтуу түш көрдүмбү?»

Фонарь күйгөн бурчта тротуарды бойлото экипаждар турат. Гүл сатуучулар роза гүлүн сатып жатышат. Арабакечтер гүл сатуучулар менен сүйлөшүүдө.

— Аны сыйыртмактап, бүт шаарды аралатып алып кетти. Байкушум десе!

— Азыр аны темир капаска камады. Темир капас Үч Күпчөктүн Ордосунда,— деди шоңшойгон калпакчан семиз арабакеч.

Роза гүлүн сатып алмак болуп кыз ээрчиткен аял гүл сатуучулардын жанына келди.

— Темир капаска кимди камаптыр? — деп сурай кетти гүл сатуучу аял кулак түрө.

— Курал жасоочу Просперону. Гвардиячылар аны туткунга алыптыр.

— Сооп гана болуптур! — деди аял.

— Кыз бышактап жиберди.

— Эмнеге ыйлайсың, акмагым десе? — деп таң кала кетти аял.— Курал жасоочу Просперого ичиң ачышып жатабы? Бооруң оорубай эле койсун. Ал бизге жамандык ойлоп жүрүөн болчу. Карачы, розалар кандай кооз...

Жалбырактар салынган суусу толтура мискеде чоң роза гүлдөрү аккуу сымал жай гана калжууда.

— Мына бу үч розаны ал, ыйлап кереги эмне. Алар деген козголоңчулар. Эгерде аларды темир капаска отургузбаса, анда алар биздин үй-жайыбызды, роза гүлдөрүбүздү тартып алып, терибизди тетири сыйырышмак.

Бул учурда жанынан бала чуркап өттү. Ал адегенде аялдын жылдызчалар менен саймаланган плащың, андан кийин кыздын көкүлүн жулкуп өттү.

— Эчтеке эмес, графиня! — деп кыйкырды бала.— Курал жасоочу Просперо капаста отурат, гимнаст Тибул болсо кутулуп кеткен.

— Ах, уяты жок десе!

Аял жерди бир тепти, сумкасын колунан түшүрүп жиберди. Гүл сатып отурган аялдар кыраан-каткы күлүп жатышты. Семиз арабакеч баш аламандыктан пайдаланып, аялды экинчиге отуруп жөнөөнү сунуш кылды.

Аял менен кыз жөнөп кетишти.

— Токтой турчу, тентек! — деп кыйкырды гүл сатып отурган аял балага.— Бери келчи. Эмне көп-сөз бар, айтып бериң...

Эки арабакеч ордуан секирип түшүшүп, шашып-бушуп, гүл сатып отурган аялдардын жанына келишти.

«Камчы болгондо да укмуш камчы экен! Камчынын камчысы экен!» деп ойлоду, бала арабакеч шилтеген узун камчыны карап туруп. Ушундай камчым болсочу деп бала ак эт-

кенден так этти, бирок көп себептер боюнча ага жете алмак беле.

— Кана, эмне демекчисиң? — деп сурады арабакеч корулдап.— Гимнаст Тибул эркиндиктеби?

— Ушундай деп айтып жатышат. Мен портто болдум эле...

— Гвардиячылар аны өлтүрбөптүрбү? — деп сурай кетти экинчи арабакеч да корулдап.

— Жок, атаке... Укмуш экен, мага бир гүл бериңизчи!

— Токтой тур, аймагым. Сен андан көрө айтып берчи...

— Эмесе мындайча... Адегенде баары аны өлтүрүп коюшту деп ойлошуптур. Аны өлүктөрдүн арасынан издешип таппай коюшуптур.

— Балким, аны каналга салып жиберип жүрбөсүн? — деп сурады арабакеч.

Кайырчы адам сөзгө аралаша кетти.

— Кимди каналга салып жибериптир? — деп сурады ал.— Гимнаст Тибул мышык эмес, аны чөктүрө албайсың. Гимнаст Тибул тирүү. Ал качып кутулган!

— Калп айтасың, шумпай! деди арабакеч.

— Гимнаст Тибул тирүү! — деп кыйкырышты гүл сатып отурган аялдар кубангандыктан.

Бала розаны шап жулуп алып качып жөнөдү. Суу гүлдүн тамчылары докторго чачырай берди. Доктор ачуу жаштай бетинен суунун тамчыларын сүртүп, кайырчы эмне айтар экен деп, жакын басып келди.

Бул жерде сөзгө кайсы бир шарттар бөгөт болду. Көчөлөрдө адаттан тыш жүрүш пайда болду. Алдыда шамана кармаган эки атчан баратты. Шаманалар соймологон жалындай жалбырттайт. Андан кийин герби бар кара карета¹ жай кетип баратты.

Артында жүзгө жакын жыгач усталар баратты.

Алар иштөөгө даярданып жеңдерин түрүп алышкан, алжапкычтарды тартынып алышкан, араа, тактай сүргүчтөрү бар, колдуктарында ящиктер. Жүрүштүн эки тарабында гвардиячылар баратышат. Алар алкынып-жулкунган аттарынын тизгинин тартууда.

— Бул эмне? Бу эмне болду экен? — дешип ары-бери өткөндөр бушаймандашты.

Герби бар кара каретада Үч Күпчөктүн Советинин чиновниги отурат. Гүл сатуучу аялдар чочуп, апкаарып калышты.

¹К а р е т а — чүмбөттүү тырашманке, араба.

Алкандаарын жаатына таянышып, алар советниктин башын кароодо. Айнек терезеден баш көрүнүп турду. Көчө болсо жапжарык. Жасалма чачтуу карайган баш өлүк сыяктуу пылкылдап баратат. Каретада куш отургансып көрүндү.

— Жел бошоткула! — деп кыйкырды гвардиячылар.

— Жыгач усталар кайда баратышат? — деп сурады гүл сатып отурган кичине аял старший гвардиячыдан.

Гвардиячы ага жалт карай айкырып жибергендиктен, аялдын чачтары желге желбирегендей үрпүйө түштү:

— Жыгач усталар плаха курууга баратышат! Түшүндүрбү? Жыгач усталар он плаха курушат!

А-аа! Гүл сатып отурган аял мискасын колунан түшүрүп жиберди. Роза гүлдөр компот сыяктуу төгүлүп калды.

— Алар плаха курууга баратышкан турбайбы? — деп кайталады доктор калтаарып.

— Плаха! — деп кыйкырды бурула гвардиячы мурутунун астынан тиштерин арсайтып. — Плаха козголоңчулардын баарына арналат! Баарынын башы алынат! Үч Күпчөктүн бийлигине каршы көтөрүлгөндөрдүн баарынын башы алынат!

Доктордун башы маң болуп айлана түштү. Эси ооп жыгылып бараткандай сезилди.

«Бу күнү эмнелерди гана баштан кечирбедим, — деди ал өзүнчө, — ушул элеби, курсагым ачып, өлөрчө чарчаганымды айтпа. Үйгө тезинен кетишим керек».

Чынында да доктор эс алышы керек эле. Кулагы менен угул, көзү менен көргөндөрдүн баарына ал аябай бушаймандады. Шляпасынан, плащынан, таягынан, такасынан ажыраганы мындай турсун, мунара менен кошо кулап түшкөнүнө кайыл болду. Көз айнексиз калганы баарынан жаман болду.

Доктор экипаж жалдады да, үйүнө сапар тартты.

III глава

ЖЫЛДЫЗ АЯНТЫ

Доктор үйүнө кайтып келатты. Ал залга караганда алда канча жарык асфальттуу чоң көчө менен келатты, туташ фонарлар үстү жагында зыпылдап артта калып жатты. Фонарлардын айланасында чиркейлер жабалактап ызылдоодо. Доктор таш тосмону бойлоп жээк менен келатты. Бул жерде коло арыстандар чөңгөлдерине калканчтарды кармап, узун тилдерин салаңдатып турат. Асты жакта чайыр сымал карал-

жын, жалтырак суу жай гана агып жатат. Шаар сууга көң-
төрүлүп чөгүп калжууда, калкыбастан назик алтын тактар
менен гана эрип кетип жаткандай көрүнөт. Доктор капка
сыяктуу ийилген көпүрөлөрдөн өтүп баратты. Төмөн жагынан
же башка жээктен караганда көпүрөлөр бүкчүйүп секирүүгө
камданып жаткан мышык сыяктанат. Биерде кире бериште
ар бир көпүрөгө күзөтчүлөр коюлган. Солдаттар барабан-
дарына отуруп алып тамеки тартып, карта ойношуп, ооздо-
рун аңырдай ачып эстеп, жылдыздарды кароодо.

Доктор өтүп баратып, эки жагын карап, угуп жатты.

Көчөлөрдөн, үйлөрдөн, кичинекей ресторандардын ачык
терезелеринен, көңүл ачуучу бактардын тосмолорунун ары
жагынан ырдын айрым сөздөрү угулуп жатты:

Просперо тузакка илинди,
Чыкпастыгы нака билинди.
Чебер эле курал жасашка,
Эми олтурат темир капаста.

Сыланкороз алагүү жигит бул куплетти коштой ырдап
жиберди. Сыланкороздун жеңеси каза болгон эле, анын сеп-
килинен да көп акчасы бар эле, бирок бир да тууган-тууш-
каны жок болчу. Сыланкороз ошол жеңесинин бүт акчасын
мурастыкка алып калат. Ошондон улам ал дөөлөттүү адам-
дардын бийлигине каршы чыккан элге ич күптүү эле.

Айбанканада чоң оюн жүрүп жаткан болчу. Жыгач сах-
нада сапсайган үч маймыл Үч Күпчөктү туурашууда. Фок-
стерьёр мандолина ойноп, аркасына алтын күн, курсагына ал-
тын айдын сүрөтү түшүрүлгөн мала кызыл костюмчан
маскарапоз музыканын коштоосу менен ырдап жиберди:

Буудай салган каптардай,
Күпчөктөр сулк жатышат.
Курсактан башка кайгы жок,
Уйкусун качан ачышат?
Эй, сактангыла күпчөктөр:
Келди акыркы күнүңөр!

— Акыркы күнүңөр келди! — деп кыйжырышты туш-тарап-
тан сакалчан тоту куштар.

Укмуштуу ызы-чуу башталды. Ар кайсы капастагы
жырткыч айбандар үрүп, арылдап, тиштердин шакылдаты-
шып, ышкыра башташты.

Сахнада маймылдар алдастап жүрүштү. Алардын колу-бу-
ту кайсы экенин билип да болбойт. Элди көздөй секиришип

кача башташты. Эл арасы ыйкы-тыйкы боло түштү. Жоон-жолпу кишилер өзгөчө ызы-чууга түшүштү. Бети кызыл жоон-жолпу адамдар каарданып кагынып-силкинип, маскарапозго шляпаларын, дүрбүлөрүн ыргытып жатышты. Семиз бир аял кол чатырын кезеп булгалап жатып, жанында отурган семиз аялдын башындагы шляпасын ыргыта койду.

— Алда кокуй күн ай! — деп жанындагы аял колдорун жая жогору көтөрүп безилдеди, анткени, шляпасы менен кошо жасалма чачы да ыргып кеткен эле.

Маймыл качып баратып, аялдын тасырайган башын колу менен чаап кетти. Жанында отурган аял эси ооп кулап түштү.

— Ха-ха-ха!

— Ха-ха-ха! — жупуну кийинген адамдардын экинчи тобу күлкүнү коштоп кетишти.— Баракелде! Баракелде! Жаймагыла аларды! Жоголсун Үч Күпчөк! Жашасын Просперо! Жашасын Тибул! Жашасын эл!

Аңгыча кимдир бирөнүн ачуу айкырыгы угулду:

— Өрт! Шаар өрттөнүп жатат...

Кишилер бирин бири жөөлөшүп, отургучтарды кулатышып, сыртка качып жөнөштү. Качып баратышкан маймылдарды күзөтчүлөр кармап калышты.

Докторду салып алып бараткан адам артына кайрылып, камчысын алга шилтей көрсөтүп:

— Гвардиячылар жумушчулардын кварталдарын өрттөл жатышат. Алар гимнаст Тибулду издеп тапкылары келип жүрүшөт,— деп калды.

Шаардын үстүндө, карайган топ үйлөрдүн үстүндө кызыл жалын алоолонуп жатты.

Жылдыз аянты деп аталган шаардын чоң аянтына доктор түшкөн экипаж келгенде, андан ары өтүүгө мүмкүн болбой калды. Кире бериште экипаждар, кареталар, атчан адамдар, жөө адамдар додолоп жол бербейт.

— Эмне болуп жатат? — деп сурады доктор.

Эч ким жооп бербеди, анткени, кишилердин баары аянттагы окуя менен алек эле. Арабакеч олтурган ордунан тик тура калып, ошол тарапты карап жатты.

Бул аянтты Жылдыз аянт деп аташынын себеби төмөнкүчө эле: аянт үстү томпок айнектелүү эң зор, бирдей бийиктиктеги, бирдей формадагы үйлөр менен курчалып турган, бул аябай чоң циркке окшоп кетчү. Томпок айнектин ортосунда өтө бийиктикте дүйнөдөгү эң чоң фонарь күйүп турчу. Бул укмуштай чоң шар эле. Туурасынан темир шакектер

менен курчалып, зор сым арканда илинип турган бул фонарь Сатурн планетасын элестетчү. Анын жарыгы укмуштай кооз келип, жердеги жарыктын бирине да окшошчу эмес, ошондой улам кишилер бул фонарга укмуш ат коюп — Жылдыз деп аташкан. Ошентип бүт аянт ушундайча аталып калат.

Жакып жердеги аянтка да, үйлөргө да, көчөлөргө да эч кандай жарыктын керемети жок болчу. Жылдыз аянттын айланасындагы буйткалуу жерлердин, бурчтардын баарын, үйлөрдүн тегерегинин баарын жарык кылып турган. Кишилер лампасыз эле, шамсыз эле жашашчу.

Арабакеч кареталардын, экипаждардын, аптеканын бөтөлкөлөрүнүн бөркүнө окшогон арабакечтердин бийик төбөлүү калпактарынын үстү жагынан карап турду.

— Эмне көрдүң? Аякта эмне болуп жатат? — деп бушаймандана берди доктор арабакечтин артынан карагылап. Бою кичине доктор эч нерсени көрө албады, анын үстүнө алысты да көрө албайт эмеспи.

Араба айдаган киши көргөндөрүнүн баарын төкпөй-чачпай айтып берип турду. Анын көрүп тургандары мына булар эле.

Аянтта өтө эле баш аламандык болуп жатты. Тегерек келген зор мейкиндикте кишилер ары-бери удургуп жүрүшөт. Аянттын чөйрөсү каруселдей айланып жаткандай сезилди. Үстү жакта эмнелер болуп жатканын таасын көрүү үчүн кишилер бир жерден экинчи бир жерге чуркап жүрүшөт.

Бийиктикте жаркырап күйгөн укмуштай фонарь күн сыяктуу көз уялтат. Кишилер моюн созушуп, алакандары менен көздөрүн калкалашат.

— Тигине ал! Тигинекей ал! — деген кыйкырыктар жаңырып жатты.

— Тигине, карасаңар! Тигинекей!

— Кайда? Канакей!

— Жогору жакта!

— Тибул! Тибул!

Жүздөгөн сөөмөйлөр сол жакты көрсөттү. Ал жакта кадимки эле үй турган болчу. Бирок алты кабаттуу үйдүн бүт терезелери аңырайып ачык. Ар бир терезеден баштар сороюп турат. Алардын көрүнүшү ар башка эле: кай бирлеринин кийгени түнкүсүн кийүүчү чачылуу калпак; экинчи бирөөлөрүнүкү күрөң түстөгү чачысы бар кызыл чепчик; үчүнчү бирөөлөрүнүкү жоолук; үстү жакта жашаган жакыр жаштардын акындардын, художниктердин, артисттердин тамекинин түтүнүнүн арасынан мурутсуз жайдарым өндөрү, чачтары алтындай жаркыраган аялдардын баштары чыгып турат, чачта-

ры жаркырагандыктан алардын ийиндеринде канаттары бар сыякканат. Ар түстөгү баштар уядагы канаттуулардын башындай кылтыйып чыгып турган решеткалуу терезелери ачык бул үй сайрагыч ала чымчыктарды камап койгон куду чоң жапастын өзүндөй. Алар үйдүн чатырында болуп жаткан орчундуу бирдемени көрүүгө далбас урушууда. Мунун өзү күзгүсүз өз кулагын көрө албагандай эле далбас болчу. Өз үйүнөн өз чатырын көрүүнү каалаган кишилер үчүн мындай сүзгү аянттагы далбастаган калың эл болду. Эл баарын көрүп, кыйкырышып, колдорун булгалай беришти: бирөөлөрү кубаныпса, башка бирөөлөрү кыжырданып жатышты.

Чатырдан кыймылдаган кичинекей жараан көрүндү. Ал жай гана аярлап чочубастан үйдүн төбөсүнөн түшүп келатты. Анын буттарынын астындагы темир шаңгырап калды.

Ал тең салмактыгын сактап плащын булгалады, анын бул тең салмактыгы кытайдын көк кичине кол чатырынын жардамы менен тең салмактыгын сактап циркте ойногон дарчынын куду өзүндөй эле.

Бул гимнаст Тибул болчу.

Эл кыйкырып жатты:

— Баракелде, Тибул! Баракелде, Тибул!

— Сак бол! Ярмаркадагы сым арканда басканың эсинде болсун.

— Ал жыгылбайт! Ал өлкөдөгү мыкты гимнаст...

— Ал биринчи эле жолу бекен. Биз анын сым аркандан кандай кылдат басканын өз көзүбүз менен көргөнбүз...

— Баракелде, Тибул!

— Чурка! Сак бол! Просперону куткар!

Башка бирөөлөр кыжырданып жатышты. Алар муштумдарын жаңсап тап беришти:

— Кайда качып кутулмак элен, жек көрүмчү маскарапоз десе!

— Козголоңчу десе! Сени коёндой жалп эткире атып салышат...

— Сактан! Биз сени чатырдан плахага сүйрөп барабыз. Эртең он плаха даяр болот!

Тибул өзүнүн коркунучтуу сапарын улантты.

— Бу кайдан жүрөт? — деп сурашты кишилер. — Бу аянтка кайдан келип калды? Чатырга кандайча туш болду?

— Ал гвардиячылардын колунан качып чыгыптыр? — деп жооп беришти башкалары. — Ал качып чыгып, жоголуп кетет, андан кийин аны шаардын ар кайсы жерлеринен көрүшөт.

ал чатырларда жүрөт. Ал мышыктай эпчил. Анын чеберчилиги жанын аман алып калат. Ошондуктан бүт өлкөгө анын атынын жайылып кетиши бекеринен эмес да.

— Аянтка гвардиячылар келип калышты. Жүргөн аңкоо кишилер эки тараптагы көчөлөргө качып жөнөштү. Тибул тосмодон аттап өтүп, чатырдын астындагы кырбуга тура калды. Ал плащ оролгон колун сунду. Көк плащ туу сыяктуу желбирей түштү.

Эл аны ярмаркада оюн боло калганда, жөкшемби күнкү оюн-тамашаларда ушул эле плащчан, сары, кара үч бурчтуу тигилген ушул эле трикосу менен жүргөнүн дайыма көрүшө турган.

Азыр болсо айнектүү томпоктун астында бийиктикте турган кичинекей, ипичке, ала-булачан Тибул үйдүн ак дубалында жөрмөлөп жүргөн аарынын куду өзүндөй көрүнөт. Плащ желбирей бергенде ал жалтылдаган жашыл канаттарын сермеп жибергендей болуп көрүндү.

— Азыр кулап түшөсүн, аянттын шумпайы! Эми сени атып салышат! — деп кыйкырды сепкилчен жеңесинин мурасын басып калган алиги кызымтал сылаңкороз адам.

Гвардиячылар ыңгайлуу жай тандашты. Офицер өтө бушаймандана чуркап баратты. Ал тапанчасын колуна кармап алган. Анын шпорлору чанаанын таманындай упузун.

Кулак-мурун кескендей жымжырт боло түштү. Доктор ысык сууда кайнап жаткан жумурткадай туйлаган жүрөгүн баса калды.

Тибул чатырдын астындагы, терезенин үстүндөгү кырбуда бир аз буйдалып калды. Ал аянттын тике маңдайына тезинен жетип барыш керек эле. Ошондо гана ал Жылдыз аянтынан жумушчу кварталдарын көздөй качып кетмек.

Офицер кызыл-тазыл гүлдүү клумбадагы аянттын ортосунда турду. Бул жерде тегерек таш табактан атылып чыгып жаткан фонтан менен бассейн бар эле.

— Токтогула! — деди офицер солдаттарга. Аны мен өзүм атам. Мен полктогу бирден бир мыкты аткычмын. Кандай атуу керектигин үйрөнүп алгыла.

Тогуз үйдүн туш тарабынан айнектүү томпоктун ортосундагы Жылдызды көздөй тогуз болот аркан (деңиз арканындай жоон зым) тартылып турган.

Фонардан, жаркырап күйүп турган эң сонун Жылдыздан аянттын үстү жагы менен тогуз кара узун нур сызып өткөндөй болду.

Бул учурда Тибулдун эмне ойлогону белгисиз. Бирок да,

ал, балким, мындайча ойлогон чыгар: «Ярмаркада сым аркан менен басып өткөнүмдөй бул сым аркылуу аянттын үстү менен өтүп кетем. Жыгылбайм. Бир сым фонарга чейин тартылып турат, экинчи бир сым фонардан тике маңдайдагы үйгө чейин тартылып турат. Бул эки сым аркылуу өтүп, тике маңдайдагы чатырга жетип, кутулуп кетем да».

Офицер тапанчасын көтөрүп, мээлеп калды. Тибул үйдүн кирбусу менен жүрүп отуруп, сым башталган жерге жетти да, дубалдан алыстап, сым аркылуу фонарды көздөй жөнөдү.

Топураган эл селейип таң калып турушту.

Ал бирде жай басып, бирде колдорун сунуп, калчылдап, тез-тез кылдат гана атап-буттап чуркап баратты. Ал ана-мына жыгылып кетчүдөй көрүнүп турду. Эми анын көлөкөсү дубалдан көрүндү. Ал фонарга чукулдаган сайын көлөкөсү дубал менен төмөн жылып, уламдан улам чоңоё берди.

Асты жак болсо туңкуюк эле.

Ал фонарга жетерге ортолоп калганда кулак-мурун кескендей жымжырттыкта офицердин үнү угулду:

— Азыр атамын! Ал түз эле бассейнге кулап түшөт. Бир, эки, үч!

Тарс деген үн чыкты.

Тибул кетип баратты, офицер болсо эмнегедир түз эле бассейнге чулп дей түштү.

Ал жан берди.

Гвардиячылардын бири тапанчасын кармап турган, көк түтүн бурк дей түштү. Ал офицерди атып салды.

— Иттин баласы десе! — деди гвардиячы. — Элдин досун өлтүрөм дедиң эле. Буга мен жолтоо кылдым. Жашасын эл!

— Жашасын эл! — деп коштоп кетишти аны башка гвардиячылар.

Жашасын Үч Күпчөк! — деп кыйкырышты алардын каршылаштары.

Алар туш тарапка чачырай беришип, сым менен басып бараткан кишиге ок жаадырышты.

Тибулдун фонарга жетерине эки кадамча калган эле. Плащын булгалай Тибул көзүн жалт-жултган калкалай салды. Октор жандай өтүп кетти. Эл кубанганынан дуулдай түшүштү.

Тарс-тарс! Тарс-тарс!

— Тийбей калды!

— Ура! Тийбей калды.

Тибул фонарды айланга курчаган шакекке жетти.

— Эчтеке эмес! — деп кыйкырышты гвардиячылар. — Ал

тиги тарапка өтөт... Ал башка сым менен басат. Дал ошол жерден жыга атабыз!

Аерде эч ким күтпөгөн окуя болду. Караңгы боло түшкөн фонардын чагылышында ала-була көрүнгөн караан темир шакекке отура калып, кандайдыр бир рычагды бурап жиберди эле, бирдеме чырт дей шыңгырай түштү да, ошо замат фонарь өчүп калды.

Бул көз ачып-жумгандын ортосунда болду. Үрөй учураарлык караңгы болуп, кулак-мурун кескендей жымжырт боло түштү.

Аңгыча болбой жогору-жогору жактан бирдеме кайрадан дүңк эте шаңгырап калды. Караңгы томпокто кубарган чарчы ачыла түштү. Карап тургандардын баары эки кичине жылдыздуу асманды көрүштү. Андан кийин асман фонундагы бул чарчыга кара караан сойлоп кирди да, кимдир бирөө айнектүү томпок менен тез чуркап өткөндүгү угулду.

Гимнаст Тибул Жылдыз аянтында тешик аркылуу өтүп аман калды.

Капыстан пайда болгон караңгылык менен тарсылдактан улам аттар үркүп басылышты.

Доктор түшкөн экипаж аз жерден ала салбай калды. Арабакеч чукул буруп, докторду бурулуш жол менен алып жөнөдү.

Ошентип, адаттан тыш күнгө, түнгө туш келген доктор Гаспар Арнери акыры үйүнө келди. Анын үй чарбасын тейлеген аял Ганимед эже аны үйгө кире бериштеги тепкичтен жолуктурду. Ал аябай бушайманданып алган. Чынында да доктор далайга жок болбодубу! Ганимед эже колун серпип, кокуйлап башын чайкады:

— Көз айнегиңиз кайда? Сындырып алдыңызбы? Алда кокуй күн доктор десе! Плащыңыз кайда? Плащыңызды жоготтуңузбу? — Алда катыгүн ай десе!

— Ганимед эже, ошол эле дейсизби, эки такамды тең оморуп алдым...

— Ах, эмне деген гана кырсык!

— Бүгүн чоң кырсык болду, Ганимед эже, курал жасоочу Просперо туткунга түштү. Аны темир капаска камашты.

Ганимед эже бүгүн күндүз болгон окуядан эч кабарсыз болчу. Ал замбиректин аткан үнүн уккан, ал үйлөрдүн үстүндөгү өрттүн кызыл жалынын көргөн. Сот аянтында жүз жыгач уста козголоңчулар үчүн плаха жасап жаткандыгы жөнүндө кошунасы айтып берген.

— Жүрөгүм оозума капталса болобу. Терезелердин кап-

кайын жаап, эч жакка чыкпадым. Түшкү, кечки тамактар муздады, сизден такыр дайын болбоду.— деп кошумчалады Санимед эже.

Таң сүрөйүн деп калган. Доктор жатууга камына баштады.

Доктор үйрөнгөн жүз илимдин арасында тарых бар эле. Доктордун тери булгаары менен мукабаланган чоң китеби бар болчу. Ал бул китебине маанилүү окуялар жөнүндө өз ойлорун жазып жүрчү.

— Тыкан болуу керек,— деди доктор сөөмөйүн чыгайтып.

Чарчап-чаалыкканына карабастан, доктор өзүнүн булгаары тыштуу китебин алып, столго отуруп, жаза баштады:

«Кол өнөрчүлөр, кенчилер, матростор — шаардын бүткүл жумушчу-жакыр кишилери Үч Күпчөктүн бийлигине каршы көтөрүлүштү. Гвардиячылар жеңип чыгышты. Курал жасоочу Просперо туткунга алынды, гимнаст Тибул болсо качып кетти. Жылдыз аянтында азыр эле гвардиячы өз офицерин атып салды. Демек, бул жакында солдаттардын баары элге каршы согушуудан жана Үч Күпчөктүн таламын коргоодон баш тартат дегендикке жатат. Ошентсе да, Тибулдун тагдыры үчүн сактануу керек...»

Аңгыча доктор арт жактан дабышты уга койду. Ал артына кылчайды. Аерде меш бар эле. Мештен көк плащчан узун бойлуу киши чыга келди. Бул гимнаст Тибул эле.

МУРАСЧЫ ТУТТИНИН КУУРЧАГЫ

IV глава

АБА ШАРЛАРЫН САТУУЧУНУН УКМУШ ЖОРУКТАРЫ

Эртеси Сот аянтында иш кызуу жүрүп жатты: жыгач усталар он плаханы куруп жатышты. Гвардиячылардын отряды ишти көзөмөлдөп турушту. Жыгач усталар ишти көңүл көш иштеп жатышты.

— Биз кол өнөрчүлөр жана кенчилер үчүн плахаларды кургубуз келбейт,— деп кыжырданышты алар.

— Булар биздин туугандар.

— Эмгектенгендерди эркиндикке чыгаруу үчүн алар өлүмгө тикесинен тик турушту.

— Жаагыңарды баскыла! — деди ач кыйкырыкты сала гвардиячылардын отрядынын начальниги, бул ач-кыйкырыктан улам курулушка даярдаган тактайлар кулап калды.— Жаагыңарды бас дегенде баскыла, болбосо кызылдай сабатамын!

Таң эртеден баштап топураган эл туш тараптан Сот аянтына бет алып жөнөп жатышты.

Катуу шамал согуп, чаң тозонун учуруп жатты, ызылдаган шамал көрнөктөрдү солкулдатып, качыратып, баш кийимдерди учуруп кетип бараткан экипаждардын дөңгөлөктөрүнүн астына тоголотуп жатты.

Шамалдын айынан бир жерде укмуштай окуя болду: балдардын аба шарың сатып отурган кишини шамал шармары менен асманга алып учуруп кетсе болобу.

— Ураа! Ураа! — деп кыйкырып жатышты фантазиялык учушту байкап турган балдар!

Алар алакан чапкылап жатышты: биринчиден, көрүнүштүн өзү кызык болсо, экинчиден, шар сатып отурган кишинин кырсык болуп учуп кетиши балдар үчүн бир аз оңтойсуз болду. Балдар бул адамга ич күүдүлүк менен карашчу. Ич күүдүлүк жаман сезим. Бирок айла канча! Кызыл, көк, сары аба шарлары укмуш көрүнчү. Ар кимиси ушундай шарым болсо

дегенде ак эткенден так этишчү. Шар саткан кишинин шарлары көп эле. Бирок укмуштуу нерселер жок да. Шар саткан бул адам өмүр бою бир да шарын: тил алчаак бир да балага, бийик-айрым бир да кызга: кызылы болобу, көгү болобу, сарысы болобу, сый кылып берген эмес эле.

Азыр ал таш боордугунун азабын тартып жатпайбы. Ал шарлар байланган жипке асылып шаардын үстүндө учуп баратты. Жаркыраган бийик көк асмандан шарлар учуп бараткан сыйкырдуу түркүн түстөгү жүзүмдүн шингилиндей көрүнөт.

— Жан соога! — деп кыйкырды айласы кеткен шар сагуучу буттарын тыбырчылатып.

Анын бутуна кийгени эби-сыны жок олчойгон башмак эмес. Ал жерде жүргөнүндө анчейин байкала берчү эмес. Башмактары бутунан ыргып жетпеси үчүн ал тротуарда баратканда жалкоолорчо буттарын сүйрөп араң басар эле. Ал эми азыр асманда калкып баратканында анын бул амалына чамасы да келбей калды.

— Шайтан баскыр ай!

Топ шар көкөлөгөндөн көкөлөп, кычырап шамалдын айдоосу менен кетип баратты.

Ошентсе да башмактын бирөө ыргып кетти.

— Карасаңар! Кытай жаңгагы! Кытай жаңгагы! — деп кыйкырышты төмөн жактан чуркап жүргөн балдар.

Чынында да түшүп жаткан башмак кытай жаңгагындай эле.

Дал ушул учурда бийден сабак берүүчү мугалим көчөдө кетип бараткан болчу. Ал өзүн өтө сымбаттуумун деп сезчү, куркуноп узун, башы муштумдай, буттары илмийип ичке, бир чети кыл кыякка окшосо, бир чети чегирткеге окшоп кетээр эле. Бийчилердин сылык сөздөрү менен найдын жылаажындай үнүнө жанык назик мүнөзү балдардын шандуу шайыр катуу кыйкырыгына чыдабай кетти.

— Чуулдабагыла! — деди ал ачууланып. — Ушунча ызычуу түшүүнүн кереги эмне! Сезимди назик, мукам сөздөр менен билдирүү керек да... Мисалы мына мындай:

Ал келбетин түзөдү, бирок мисал айтууга үлгүрө албады. Бардык бий мугалимдери сыяктуу эле негизинен төмөнкү жакты, бутун карай турган адаты бар эле. Кап десе! Ал жогору жагында эмне болуп жатканы менен иши болбоду.

Шар саткан адамдын башмагы анын башына кулап түштү. Анын башы кичинекей эле, самандан жасалган чоң башмак анын башына шляпадай кептелип калса болобу.

Ошол замат назик бий мугалими илең-салаң өгүздөрдү айдаган кишинче оюндон жиберди.

Башмак анын бетине чейин чүмкөп калды.

Балдар кыраан каткы күлүп боорлорун тырмалап жатышты!

Канат күүлөп Раздватрис
Бийлемекке эптенди.
Башмак келип топ этти
Дал мурунга жептелди.
Чый-пый эткен үнүнө
Узарган мурду төп келди.

Балдар дубалга отуруп мына ушинтип ырдашты, алар ошол замат дыр коюп качып кетүүгө да даяр эле.

— Ай-аай! — деп онтолоду бий мугалими.— Эмне деген гана шермендечилик! Бийлегенде жарачу башмак болсо да бир жөн эле, түрү суук, адам жийиркенерлик башмак!

Окуя бий мугалимин камакка алуу менен аяктады.

— Айланайын десе! — деп айтышты ага,— түрүңүз суук. Коомдук тынчтыкты бузуп жатпайсызбы. Минтүүгө деле болбойт, анын үстүнө ушундай бейпай убакта да ушинтүүгө болот бекен.

Бий мугалими кан какшап жиберди.

Эмпе деген бет тырмарлык! — деп боздоп жиберди ал.— Эмне деген жалаа! Мен бий-тамашанын арасында жүргөн адаммын, менин ишим эмне, коомдук тынчтыкты бузууга менин эмне тиешем бар?.. О!.. О!..

Бий мугалими андан кийин эмне болгону белгисиз. Аны терип-тепчип отуруунун да кажети эмне. Аба шарларын саткан кишинин асманга учуп кетишин билүү канчалык маанилүү.

Ал каажымдай калкып учуп баратты.

— Бул ачуу келтирерлик нерсе! — деп кокуйлады сатуучу.— Учкум келсе эмне дейсиң. Уча да албайм...

Бирок минтүүдөн эч натыйжа чыкпады. Шамал күч ала берди. Топ шар улам жогорулап учуп баратты. Шамал шарларды шаардан ары — Үч Күпчөктүн Ордосун көздөй кубалап баратты.

Кээде сатуучу асты жагын карап коёт. Ал үйлөрдүн чатырларын, кирдеген тырмак сымал черепицаларды, кварталдарды, көгөргөн кууш сууларды, чердегей кишилерди, жашыл

Кричаларды көрдү. Шаар төөнөгүчкө сайылгандай анын асты жагында айланып жатты.

Иш чатагына айланды.

«Дагы бир аз эле учсам, Үч Күпчөктүн Паркына талпынып барып түшөм» деп жаны чыкты сатуучунун.

Кийин ал парктын үстүндө жай гана салмак менен калып баратты, уламдан улам төмөндөй берди. Шамал басып калды.

«Калыбы, азыр жерге барып коном го. Мени кармап алышып, адегенде акемди тааныта сабашат да, андан кийин түрмөгө отургузушат же убараланбас үчүн башымды шарт гана кесип салышат».

Аны эч ким көрбөдү. Бар болгону бакта конуп отурган чымчыктар гана коркконунан туш-тарапка бырпырап учуп кетишти. Учуп келаткан ар кыл түстөгү топ шарлардын булуттун көлөкөсүнө окшогон көлөкөсү түшүп келатты. Нечен түстүү кубулжуган ал көлөкө майда таш төгүлгөн жолдун, күмбанын, казды минип отурган баланын статуясынын, күрөкканада уктап жаткан гвардиячынын үстү жагы менен жылып келатты. Кубулжуган түстүү көлөкөдөн улам гвардиячынын өңү укмуштай өзгөрүп турду. Ошол замат анын мурду өлкү жандыкындай көпкөк боло түштү, андан кийин фокусниктикиндей жалжашыл, бара-бара аракеттин мурдундай кыпкызыл болуп калды. Ошентип, өңүн кубулжуткан көлөкө калейдоскоптогу айнектердей кубултуп турду.

Коркунучтуу минута жакындап калды: сатуучу Ордонун ачык турган терезесине бет алып баратты. Ал азыр ошол терезелердин бирине эбелектей кирип кетерине шектенбеди.

Дал ойлогондой болуп чыкты.

Сатуучу терезеден учуп кирди. Терезе болгондо да ордонун ашканасынын терезеси эле. Бул кондитер бөлүмү эле.

Бүгүн Үч Күпчөктүн Ордосунда кечээки козголоңдун ийгиликтүү аякташына байланыштуу шаан-шөкөттүү тамак-аш уюштурулдук. Тамактан кийин Үч Күпчөк, Мамлекеттик Советтин баары, анын жандоочулары жана ардактуу коноктор Сот аянтына жөнөмөккө даярданып жатышкан.

Достор, ордодогу кондитердик бөлүмгө кабылуу кандай аракет дейсиң. Үч Күпчөк ширин-шингил тамактардын жанын жакшы билишчү. Анын үстүнө окуянын шайкеш келгенин айтпайсыңбы. Шаан-шөкөттүү тамактын тамашасычы! Бүгүн ордонун ашпозчулары менен кондитерлердин иштегенин айтпа.

Кондитердик бөлүмгө кабылган сатуучу бир чети кубанса, бир чети жүрөк заада болду. Калыбы, кондитердик бө-

дүмдүн кенебес кожоюнунун терезеге койгон тортуна учуп келген аары дал ушул сыяктуу чочулоо менен кубанууну баппынап өткөрөт көрүпөт.

Сатуучу учуп келер замат эчтемени баамдабады. Адегенде ал өзүн түштүк өлкөлөрдөн учуп келген ар кандай түстөгү ар кыл асыл куштар чыйрыттап сайрап отурган кандайдыр бир укмуш кушканага туш келгендей сезді. Анан ал муну кушкана эмес, ысык жактан алынып келинген жемиштер ишрелер коюлган дүкөн экен деп ойлоду. Жемиштердин жыпар аңкыган жыты анын мурдуна бур эте түштү, думуктуулар ысык тамагын муунтуп жиберди.

Анын көзүнө укмуштай көрүнгөн кушкана менен жемиш дүкөнү чалды-куйду болду да калды.

Сатуучу күү менен жумшак жана жылуу бир нерсеге келип отуруп калды. Шарларды колунан чыгарган жок. Ал жипти тырыштыра кармап турду. Шарлар болсо анын башынын жогору жагында кыймылсыз турду.

Ал көзүн жуумп, таптакыр ачпайын деди.

«Мен азыр баарын билип турам,— деп ойлоду ал: — бул кушкана да эмес, жемиш дүкөнү да эмес. Бул кондитердик бөлүм. Торттун үстүндө отурам!»

Чынында да ушундай эле.

Ал дүр-дүйнө шокаладдардын, апельсиндердин, анарлардын, кремдин, таттуу тамактардын, жыты аңкыган кант менен варениялардын үстүндө отурду. Отурганда да түркүн жыпар жыттуу дүр-дүйнөнүн тактысында отурду. Торт анын тактысы болду.

Ал көзүн ачкан жок. Эми укмуштай чыр-чатак болот деп күттү, анткен менен баарын мейлиге салды. Бирок ал ойлогондой болгон жок.

— Торттон тамтык калбай калды,— деди кенже кондитер ачуулана кейип-кепчип.

Андан кийин жымжырттык өкүм сүрдү. Кайнап жаткан шокалад гана көбүк чертип жатты.

— Эми эмне болот? — деп күбүрөндү шар сатуучу адам коркконунан деми кыстыга кабагын катуу түйүп.

Анын жүрөгү туйлап жатты.

— Эчтеке эмес! — деди старший кондитер каарданып. — Залдагылар тамакты ичип бүтүштү. Жыйырма минутадан кийин тортту берүү керек. Түркүн түстөгү шарлардын, учуп түшкөн шүмшүк сатуучунун суук кейпи шаан-шөкөттүү торттун шааниси болот.

Ушуларды айтып, кондитер кыйкырып жиберди:

— Кремди алып келгиле!

Аңгыча кремди алып келишти.

Бу жерде эмнелер гана болбоду!

Үч кондитер жана жыйырма ашпозчу Үч Күпчөктүн эң мизинин алкоосуна татырлык ынтаа менен шар сатуучуга шыбылышты.

Алеки заматтын ортосунда аны крем менен туш-тараптан шыбыштырып шыбап жиберешти. Ал көздөрүн жуумп отура берди, эч нерсени көргөн да жок, бирок анын кебете-кешпири укмуш болуп калды. Анын бүткөн боюн бүт шыбап салышты. Сыртына өсүмдүктүн сүрөтүн салып кооздогон чайнекке окшош тегерек беттүү баш гана сороюп көзгө түшөт. Калган денеси кызгылт боёк жалатылган ак крем менен шыбалып коюлду. Шар сатуучу эмнеге болсо да окшой берди, бирок ал өзүнүн саман башмагын жоготкондогудай өз кейпин биротоло жоготуп койду.

Акын эми аны аппак мамык жүндүү аккуу десе, багбан мрамордон жасалган статуя, кир жуугуч самындын бууркандаган көбүгү, шок бала кардан жасалган адам деп ойлор эле.

Жогору жагында шарлар асылып турду. Жасалга укмуш болуп калды, бирок баары чогулуп келип, эң кызык көрүнүштү элестетип калды.

— Мына ушундай,— деди башкы кондитер өз сүрөтүнө суктанган художниктин үнү менен.

Андан кийин биринчи жолкудай эле сүйлөп жатып, каарданып айкыра баштады:

Кантка чыланган жемиштерди алып келгиле!

Бардык сорттогу, бардык түрдөгү, бардык формадагы: ачуу, кычкыл, үч бурчтуу, жылдызга окшогон, тегерек, жарты ай, роза түрүндөгү пукаттар пайда болду да калды.

Ашпозчулар жанталашып иштеп жатышты. Башкы кондитер алаканын үч ирет чапкылаганча кремдин баарына, торттун баарына цукаттар сайылып бүтү.

— Даяр болду,— деди башкы кондитер.— Эми, мешке салып, бир аз кызартып алуу керек го.

«Мешке дейби? — деп апкаарый түштү сатуучу.— Эмне дегени бу? Кайсы мешке? Мени мешке салышабы?!»

Аңгыча кондитердик бөлүмгө кызматчылардын бири кнрип келди.

— Торт! Торт! — деп кыйкырды ал.— Тортту тез берчи! Залдагылар таттуу жегилери келип жатат.

— Даяр! — деп жооп берди башкы кондитер.

«Кудай жалгагыр десе!» — деп ойлоду сатуучу. Эми гана ал көзүн ачымыш болду.

Жаркырак тончулдуу чоко бастырылган көк кийимчен алты кызматчы сатуучу отурган олчойгон табакты көтөрүп алып жөнөштү. Узай берер менен ал ашпозчулардын боор тырмап каткыра күлүп жатканын укту.

Аны жазы тепкич менен жогору залга алып баратышты. Сатуучу кайрадан бир паска көзүн сүзүп калды. Залдын ичи күжүлдөп шаңдуу, түркүн үндөр чыгып, күлкү шаңкылдайт, кол чабуулар угулууда. Мунусуна караганда салтанаттуу тамак ичүү өтө эле шаан-шөкөттүүдөй.

Сатуучуну, же тагыраак айтканда, тортту алып келип, столго коюшту.

Сатуучу ошондо көзүн ачты.

Ошол замат Үч Күпчөктү көрө койду.

Алар ушунчалык семиз болгондуктан шар сатуучу адам аңырайып оозун ачып калды.

«Ушунчамда оозумду жабайын,— деп эсине келе түштү ал.— Ушул кейпим менен шек алдырбайын».

Бирок балакеттиби! — оозу жабылбады. Ошентип эки минута убакыт өттү. Андан кийин сатуучунун танданышы бир аз солгундай түштү. Кыйналып-кысталып жатып, оозун жапты. Аңгыча көзү чанагынан чыгып алайып кетти. Кыйналып-кысталып, бирде оозун жаап, бирде көзүн жуумп жатып ал, биротоло таң калуусун токтотту.

Күпчөктөр башкаларга караганда салабаттуу орундарда отурушат.

Алар беркилерге караганда лапылдатып көп жеп жатышат. Атүгүл бирөө салфетканы жеп кирди.

— Сиз салфетка жеп жатасыз...

— Койчу? Алаксып кеткен турбайымбы...

Ал салфетканы таштай салып, ошол замат Үчүнчү Күпчөктүн кулагын жалмалап кирди. Анын үстүнө кулак куду чүчпарага окшош эле.

Баары кыраан каткы күлүп жатышты.

— Тамашаны коёлу,— деди Экинчи Күпчөк,вилкасын көтөрүп.— Иш жаман жагына айланып баратат. Тортту алып келишти.

Баары жандана түшүштү.

«Эми эмне болот? — деп азаптанды сатуучу.— Эмне деген иш? Алар мени жеген жатышат!»

Бул убакта сааттын жебеси экини көрсөттү.

— Бир сааттан кийин Сот аянтында өлүм жазасы башталат,— деди Биринчи Күпчөк.

— Биринчи иретте, албетте, курал жасоочу Просперо өлүмгө буйрулабы? — деп сурай кетти ардактуу коноктордун бири.

— Бүгүн ал өлүм жазасына буйрулбайт,— деп жооп берди мамлекеттик канцлер.

— Кантип? Кантип? Эмне үчүн?

— Биз азырынча аны тирүү кармап турабыз. Биз андан козголоңчулардын эмне ойлогондорун, негизги заговорчулардын аты-жөнүн билгибиз келет.

— Ал азыр кайда?

Отургандардын баары кулак түрүп калышты, атугүл тортту эстеринен чыгарып да коюшту.

Ал мурункусундай эле темир капаста отурат. Капас ушу жерде, сарайда, мурасчы Туттнин айбанканасында.

— Аны чакыргыла...

— Аны биерге алып келгиле! — деп кыйкырышты коноктор.

— Чын эле ушинтпейбизби,— деп жиберди Биринчи Күпчөк.— Конокторубуз ал айбанды жакын жерден өз көздөрү менен көрүшсүн. Мен баарыңарды айбанканага барууңарды сунуш кылаар элем. Бирок аерде уу-чуу, чыйылдаган, улупуңшуган үндөр. Бул бокалдардын шыңгырагынан да, жержемиштердин жытынан да жаман.

— Албетте! Албетте! Айбанканага барып кереги эмне...

— Андан көрө Просперону биерге алып келишсин. Биз торт жеп отуруп, ал желмогузду көрөлүк.

«Дагы эле торт деп жатышканын жарачы! — деп үрөйү учту сатуучунун.— Тортту берсе деле жутунушат... Соргоктор десе!»

— Просперону алып келгиле,— деди Биринчи Күпчөк.

Мамлекеттик канцлер сыртка чыгып кетти. Коридор түрүндө турган кызматчылар жол бошото жүгүнүштү. Коридор эки эсе төмөн боло түштү.

Соргоктор тымтырс боло түшүштү.

— Ал аябай коркунучтуу,— деди Экинчи Күпчөк.— Анын күчүнө айла жок. Ал арстандан да күчтүү. Көздөрү укмуш. Дит багып карай албайсың.

— Башы эң эле коркунучтуу анын,— деди Мамлекеттик Советтин секретары.— Башы чарадай. Башы куду эле дөңгөч. Чачтары сапсары. Анын башы жалындап жатабы деп да ойлойсуң.

Просперо жөнүндө кеп болуп жаткан учурда азыр соргоктордун кыял-жоруктары өзгөрө түштү. Алар оозуна эчтеме албай, таманалашпай калышты, курсактарын сылап, кээ бирөөлөрүнүн өңү ач күзөндөй кубарды. Отургандардын көбү Просперону көргүлөрү да келбей иренжип калышты.

Үч Күпчөк бир аз арыктагандай мурчуюп калышты.

Аңгыча баарынын жаагы жап болду да калды. Тынчтык өкүм сүрдү. Үч Күпчөктүн ар кимиси бирине бири жашырыгандай кебетелениди.

Залга курал жасоочу Просперону алып келишти.

Алдында мамлекеттик канцлер келатты. Эки жагында гвардиячылар. Алар кара клеёнкадан жасалган шляпаларын албастан, кылыччан киришти. Чынжыр шаңгырады. Курал жасоочунун колу кишенделүү. Аны столго алып келишти. Ал Үч Күпчөктөн бир топ кадам алысыраак келип турду.

Курал жасоочу Просперо башын шылкыйтып турду. Туткундун өңү ант ичкендей купкуу. Анын уюлгуган сары чачтарынын алды жагынан, чекесинен, маңдайынан кан агып жатат.

Ал башын көтөрүп, Үч Күпчөктү карады. Жакын отургандардын баары четтей беришти.

— Аны эмнеге алып келдиңер? — деген коноктордун биринин үнү чыкты. Бул өлкөдөгү бирден бир бай тегирменчи эле.— Мен өлгөндөй корком!

Тегирменчи эси ооп, мурду менен киселди сүзө жыгылып калды. Коноктордун кай бирлери жылып жөнөштү. Торт быякта калды.

— Менин силерге эмне керегим бар? — деп сурады курал жасоочу.

Биринчи Күпчөк эсин жыя сүйлөдү.

— Биз сени көрөлү дедик эле,— деди ал.— Сен кимдин кол алдында экениңди көрүү сен үчүн кызыксызбы?

— Менин силерди көрөйүн деген көөнүм болсо буюрбасын.

— Жакында башыңды алабыз. Ошентип сен бизди көрбөйсүн.

— Корксом буюрбасын. Менин башым — бирөө. Миңдеген эл бар. Силер алардын башын кыя чаба албайсынар.

— Сот аянтында бүгүн өлүм жазасы буйрулат. Аерде баш кесер желдеттер сенин жолдошторунду катуу жазалашат.

Соргоктор муруттарынан жылмайып коюшту. Тегирменчи эсин жыйып, атүгүл ууртундагы киселди жалап койдү.

— Силердин мээңерди май басып калган,— деди Проспе-

ро.—Силер курсагыңардан алыс эч нерсени көрө албайсыңар...

— Карасаң муну! — деп кызандай кетти Экинчи Күпчөк.— Биз эмнени көрүшүбүз керек эле?

— Министрлериңерден сурагыла! Өлкөдө эмне болуп жатканын алар билишет.

Мамлекеттик канцлер мыңк этип тамагын кырып койду. Министрлер колдору менен тарелкаларды черткилей башташты.

— Алардан сурап көргүлөчү,— деди сөзүн улантып Просперо,— алар силерге айтып беришет.

Ал токтой калды. Баары кулак түрүп калышты.

— Маңдай тери, таман акысы менен тапкан нанын тарттырып жиберген дыйкандар помещиктерге каршы көтөрүлүп жаткандыктары жөнүндө алар айтып беришет. Дыйкандар алардын ордолорун өрттөшүп, аларды өз жеринен кубалап жатышат. Казган көмүрлөрүнө силерди ээ кылбоо үчүн кенчилер көмүр казгылары келбей жатат. Силердин байың туйтушуңар үчүн иштебеске жумушчулар машиналарды талкалап жатышат. Матростор жүргүнчүлөрдү деңизге ыргытышууда. Солдаттар силерге кызмат кылуудан баш тартууда. Окумуштуулар, чиновниктер, соттор, артисттер эл тарабына өтүүдө. Курсагыңарды май бастырып мурун силер үчүн иштеп, маяна алгандардын баары, талабы таштай каткандардын, муңкангандардын, ач-жылаңачтардын, жабыр тарткандардын, жетим-жесирлердин, мунжу-чолоктордун, кембагалдардын баары силерге каршы, таш боор, курсагын май баскан мүлктүүлөргө каршы көтөрүлүп жатышат...

— Менимче, бу оозуна желгенди оттоп дөөрүп жатат,— деди сөзгө кийлигише мамлекеттик канцлер...

Бирок Просперо сөзүн уланта берди:

— Он беш жыл бою мен элди дал силерди жек көрүүгө, силердин бийликти кулатууга үндөп келдим. Оо-о, биз көптөн бери күч жыйнап жүрөбүз! Эми силердин күнүңөр бүттү...

— Болду, жетишет! — деп чыйылдады Үчүнчү Күпчөк.

— Аны кайрадан капаска камоо керек,— деп сунуш киргизди Экинчи Күпчөк.

Биринчи Күпчөк:

— Гимнаст Тибулду колго түшүрмөйүнчө капаста отурганың отурган. Биз силердин башыңарды чогуу алмакчыбыз. Эл силердин сөөгүңөрдү көрөт. Просперонун биз менен беттешмегине качан.

Просперо үндөбөдү. Ал кайрадан башын шылкыйтты. Күпчөк сөзүн уланта берди:

— Ким менен кармашып жатканыңды билбейсиң го. Биз-

ге, Үч Күпчөккө эч кимдин алы жетпейт. Каалагандын баары биздин колдо. Эгиндин баары Биринчи Күпчөк менин колумда. Көмүр дегендин баары Экинчи Күпчөктүн жолунда, Үчүнчү Күпчөк болсо темирдин баарын баш ийдирип алган. Биздин байлыкка чек жок. Өлкөдөгү барып турган бай деген адам бизден жүз эсе кедейлик кылат. Колдогу алтыныбызга сатып алабыз.

Соргоктор буркан-шаркан түшүп калышты. Күпчөктүн сөзү аларга күч-дем берди.

— Капаска аны камагыла! Капаска! — деп кыйкыра башташты алар.

— Айбанканага камалсын!

— Капаска камалсын!

— Козголончу!

— Капаска камалсын!

Просперону алып кетишти.

— Эми тортту жейличи, — деди Биринчи Күпчөк.

«Ишим бүткөнү ушул турбайбы!» деп ойлоду шар сатуучу. Баары аны карап калышты. Ал көзүн жуумп жиберди.

Соргоктор таң-тамашага батышты.

— Ха-ха-ха!

— Ха-ха-ха! Эмне деген гана торт. Шарды карасаңар.

— Укмуш.

— Бетин карасаңар!

— Айла жок!

Баары тортко жутунушту.

— Бул укмуштун ичинде эмне бар? — деп сурады кимдир бирөө сатуучунун чекесине катуу чертип.

— Конфет болушу мүмкүн.

— Же болбосо Шампанское болушу мүмкүн...

— Укмуш! Укмуштун төөсү жорго!

— Адегенде башын кесип көрөлү, эмне болор экен...

Шар сатуучу адамдын чый-пыйы чыгып кетти да, токтоно албай:

— «Ай!» деп айкыра көзүн ача салды.

Кулак түрүп тургандар жалтаңдай түштү. Ангыча галереядан баланын катуу кыйкырган үнү угулду:

— Куурчагым! Куурчагым ай!

Баары кулак түрүп калышты. Үч Күпчөк менен мамлекеттик канцлер аябай беймаза болушту.

Кыйкырыктын арты ыйга айланды. Ыза болгон бала галереяда аябай ыйлап жатты.

— Эмне болуп кетти? — деп сурады Биринчи Күпчөк. — Ыйлаган мурасчы Туттиби!

— Ыйлаган мурасчы Тутти! — деп жарыша айтышты Экинчи, Үчүнчү Күпчөк.

Үчөөнүн тең өнү самандай саргая түштү. Алар өлгөндөй чочуп калышты.

Мамлекеттик канцлер, министрлердин бир тобу жана кызматчылар галереяга чуркап жөнөштү.

— Эмне болуп кетти? — Эмне болуп кетти? — залда күбүр-шыбыр болуп калды.

Бала залга чуркап кирди. Ал министрлер менен кызматчыларды жөөлөп жөнөдү. Ал чачтарын силкилдетип, лакталган туфлийин жаркыратып Күпчөктөргө бет алды. Эч ким түшүнбөгөн сөздөрдү быдылдап озондой берди.

«Бул бала мени көрүп коёт! — деп сабырсызданды шар сатуучу адам. — Колу-бутумду тушагап жана дем алдырбаган бул каргыш тийген крем балага аябай жагат. Сооронсун үчүн ага согончогу менен кошо торттон кесип берет».

Бирок бала тортко карап да койгон жок. Атүгүл сатуучунун тоголок башынын жогору жагында асылыш турган укмуштай шарларга да көңүл бөлбөдү.

Ал озондоп ыйлай берди.

— Эмне болуп кетти? — деп сурады Биринчи Күпчөк.

— Мурасчы Тутти эмнеге ыйлап жатат? — деп сурай кетти Экинчи Күпчөк.

Үчүнчү Күпчөк болсо тултуяп отура берди.

Мурасчы Тутти он эки жашта эле. Ал Үч Күпчөктүн Ордосунда тарбияланган. Ал кичинекей канзададай чоңойду. Күпчөктөр мурасчыбыз болсо дегенде ак эткенден так этишчү. Аларда бала деген болгон эмес. Үч Күпчөктүн бүт байлыгы жана өлкөнү башкаруу мурасчы Туттиге өтүүгө тийиш болчу.

Күпчөктөр үчүн мурасчы Туттинин көз жашы курал жасоочу Просперонун сөздөрүнө караганда алда канча коржунучтуу туюлду.

Бала муштумдарын түйүп, урунуп-беринип жер тепкилей берди. Анын ыза болгондон ачуусу келгенине сөз жетип болбойт...

Анын себеби эмне экенин эч ким билбеди...

Тарбиячылар залга кирүүдөн жүрөк заада болуп түркүктөрдүн ары жагынан карап турушту. Кара кийимчен, жасалма кара чаччан бул тарбиячылар ыш баскан лампа айнектерине окшоп турушту.

Акыры бала бир аз басылып, чын сырын айтып берди.

— Жанымдай жакшы көргөн куурчагым талкаланып кал-

ды!.. Куурчагымдын түбүнө жетишти. Гвардиячылар куурчагымды кылычтары менен сайгылашып тамтыракайын чыгарышыптыр...

Ал кайрадан эчкирип ыйлады. Ал кичине муштуму менен көзүн ушалап, көз жашын бетине сүйкөп жатты.

— Эмне болду? — деп кыйкырышты Күпчөктөр.

— Эмне болуп кетти?!

— Гвардиячыларбы?

— Сайгылап салыштыбы?

— Кылыч мененби?

— Мурасчы Туттинин куурчагынбы?

Залдагылардын баары күрсүнгөндөй:

— Мындай болушу мүмкүн эмес! — дешти.

Мамлекеттик канцлер башын мыкчыды да калды. Калчылдап титиреген тегирменчи эси ооп жыгылды, бирок Күпчөктүн коркунучтуу үнүнөн заматта эсине келди:

— Шаан-шөкөт токтотулсун! Баарын жыйыштыргыла! Кенеш чакырылсын! Чиновниктердин баары катышсын! Соттун баары чакырылсын! Министрлердин баары катышсын! Желдеттер бүт келсин! Бүгүнкү баш кесердин жазасы кийинкиге калтырылсын! Ордодо чыккынчылык бар тура!

Чак-челекей будуң-чаң болду да калды. Бир аздан кийин ордонун кареталары туш-тарапка жөнөдү. Беш минутадан кийин ордого туш тараптан соттор, советниктер, желдеттер жетип келишти. Козголоңчулардын башын алуучу Сот аянттындагы күтүп турган казганактаган эл тарашы керек эле. Жар салуучулар тактайдан жасалган секичеге чыгышып, казганактаган элге маанилүү окуяга байланыштуу өлүм жазасы кийинки күнгө калгандыгы туурасында айтып жатышты.

Шар сатуучу адамды торту менен кошо залдан алып кетишти. Соргоктор эсине келе түштү.

Бардыгы мурасчы Туттини тегеректешип ортого алып, анын сөзүн угуп жатышты.

— Мен паркта чөптүн үстүндө отурган элем, куурчагым жанымда отурган болчу. Биз күн тутулса экен деп отурганбыз. Бул өтө кызык эле. Мен кечээ эле китептен окугам. Күн тутулганда, күндүз жылдыздар көрүнөт экен...

Эчкирини ыйлагандыктан мурасчы эчтеме айта албады. Ал үчүн болгон окуяны тарбиячы төкпөй-чачпай айтып берди. Тарбиячы да коржкондуктан калтырап-титиреп араң дегенде айтты.

— Мен мурасчы Туттиге жана анын куурчагына жакып жерде элем. Мурдумду күнгө тосуп отургам. Мурдумда бе-

бетки бар болчу, күн нуру бул ырайы суук безеткини жок кылат го деп ойлоп отурдум эле. Ангыча гвардиячылар кайдап-жайдандыр келип калышты. Алар он эки киши экен. Алар кыжырданышып, бирдемелерди айтып жатышты. биздин жаныбызга катарлаш токтоп калышты. Алардын кебетесинен алар сезилип турду. Алардын бири мурасчы Туттини көрсөтүп: «Көрдүңөрбү, бөлтүрүк отурат. Семиз үч чочконун бөлтүрүгү чоңоюп жатат» — деп калды. Жүзү курусун! Мен бул сөздүн төркүнүнө түшүнө койдум.

— Бул семиз үч чочко дегениңер ким? — деп сурады Биринчи Күпчөк.

Берки эки Күпчөк чаяндай кыпкызыл боло түштү. Аны сөзө койгон Биринчи Күпчөк да кызарып кетти. Үчөө тең ушунчалык бышылдап-күшүлдөгөндүктөн веранданын айнек-түү каалгасы ачылып-жабылып турду.

— Алар мурасчы Туттини тегеректеп алышты, — деп улантты сөзүн тарбиячы. — Алар минтип айтып жатышты: «Үч чочко чымыр бөлтүрүктү чоңойтуп жатышат». «Мурасчы Тутти, — деп сурашты алар, — сенин жүрөгүң каягында. Анын жүрөгүн сууруп алышкан. Ал жаалдуу, мерез, таш боор болуп чоңоюп, кишилерге итиркейи келип турушу керек... Үч чочко өлгөндө жаалдуу бөлтүрүк алардын ордун басат».

— Эмне үчүн силер бул үрөй учураарлык сөздөрдү тыйып коймоң жоксуңар? — деп айкырды мамлекеттик канцлер тарбиячынын ийнинен чапчып. — Булар эл тарабына өтүп кеткен чыккыччылар экенин билбей калдыңарбы?

Тарбиячынын үрөйү учуп кетти. Ал былдырыктап сүйлөп жатты:

— Мен аларды көргөн болчумун, бирок алардан корктым. Алар аябай жаалдуу болчу. Менин безеткиден башка карамачы куралым жок эле... Алар кылычтарын жалаңдата кармап алышып, эмнеге болсо да даяр болчу. «Карагылачы, — деп жиберди алардын бири, — мына бул каракчы. Бул куурчак. Бөлтүрүк куурчак менен ойнойт. Ага тирүү балдарды көрсөтпөйт. Каракчыны, пружиналуу куурчакты ага жолдош-сакка беришкен». Ангыча башка бирөө кыйкырып калды: «Мен балам менен аялымды кыштакта калтырдым эле. Уулум ризинка атып жатып, помещик паркындагы бакта салаңдап урган алмурутка тийгизип алыптыр. Помещик байлардын байлигине шек келтиргендиги үчүн уулумду тал чыбык менен сабоону буйрат, ал эми кызматчылары аялымды эл алдында макара кылыптыр». Гвардиячылар кыйкырып-өкүрүп, мурасчы Туттиге кол сала башташты. Бала жөнүндө айткан адам

кылычын сууруп, куурчакты сайып калды. Башкалары да ошептишти...

Аңгемениң дал ушул жерине келгенде мурасчы Тутти көз жашын төгүп жиберди.

«Мына сага, бөлтүрүк!» — дешти алар. — Сенин семиз чочколоруңа да кезек келет».

— Бу чыккынчылар кайда?! — деп күрүлдөштү Күпчөктөр.

— Алар куурчакты таштап, паркка арылап кирип кетишти. Алар: «Жашасын курал жасоочу Просперо! Жашасын гимнаст Тибул! Үч Күпчөк жоголсун! — деп кыйкырып жатышты.

— Күзөтчүлөр аларды эмне үчүн атышкан жок! — деп ызырынышты залдагылар.

Аңгыча тарбиячы жоркунучтуу нерсени айтып калды:

— Күзөтчүлөр аларга шляпаларын булгалашты. Күзөтчүлөр алар менен кандайча кош айтышканын тосмодон көрүп турдум. Алар: «Жолдоштор! Элге барып, жакында аскердин баары эл тарапка өтөт» деп айткыла» — деп жатышты.

Паркта мына ушундайча окуя болот.

Сактык камылга көрүлө баштады. Ордо гвардиясынын эң эле ишенимдүү бөлүгү ордого, парктын кире бериш, чыга бериш жерлерине, көпүрөлөргө, шаардык дарбазаларга кетүүчү жолго күзөтчүлүккө коюлду.

Мамлекеттик совет кеңешмеге чогулушту. Коноктор тарап кетишти. Үч Күпчөк ордонун башкы врачынын таразасына түшүп, салмактарын өлчөп жатышты. Тынчсызданып беймаза болгондоруна карабастан кенедей да арыкташпаптыр. Башкы врач камакка алынып, нан менен сууга жазаланды.

Мурасчы Туттинин куурчагын парктан чөп үстүнөн табышты. Ал күндүн тутулушун көрбөй калды. Анын тымтыракайы чыгыптыр.

Мурасчы Тутти ыйлаганынан басыла албай койду. Ал сынган куурчагын кучактап, озондой берди. Куурчак кызга окшош эле. Қылдат жасалган куурчактын тирүү кичинекей кыздан эч айырмасы жок болчу, бою да Туттеникиндей эле.

Эми анын көйнөгүнөн тамтык жок, көкүрөгүндө кылыч менен сайгылагандагы кара тешиктер көрүнүп турат. Мындан бир саат мурун эле куурчак отуруп, туруп, күлүп, бийлеп турган болчу. Эми ал жөнөкөй бир каракчы, чүпүрөк болуп калган. Анын тамагынын жана көкүрөгүнүн бир жеринде кызыл жибектин алдында сынган пружина эски сааттай кырлдайт.

— Ал өлүп калды,— деп дарт-муңун айтты мурасчы Тутти. Эмне деген гана күйүт! Өлүп калбадыбы!

Кичинекей Тутти бөлтүрүк эмес эле.

— Бул куурчакты оңдоо керек,— деди мамлекеттик канцлер Мамлекеттик советтин кеңешмесинде.— Мурасчы Туттинин күйүп-бышканынын чеги жок. Кандай болсо да куурчакты оңдо керек.

— Башкасын сатып берүү керек,— деп сунуш киргизишти министрлер.

— Мурасчы Тутти башка куурчакты каалабайт. Ал бул куурчакты тирилтүүнү гана жаалап жатат.

— Ким аны оңдой алат?

— Мен билем,— деди эл агартуу министри.

— Ким?

— Мырзалар, шаарда доктор Гаспар Арнери бар экени бизден чыгып кеткен турбайбы. Ал кишинин колунан баары келет. Мурасчы Туттинин куурчагын ал оңдойт.

— Баракелде! Баракелде! — деген кубанычтуу үндөр жанырды.

Ошентип доктор Гаспарды эстей коюшуп, Мамлекеттик советтин мүчөлөрүнүн баары жапырт ырдап киришти:

Жерден учуп жылдызга кантип жетишти
Куу түлкүнү кантип куйруктан эңишти.
Анын баарын биздин доктор Гаспар билет
Таштан дагы буу чыгарып беришти.

Ошол замат доктор Гаспарга буйруктун текстин түзүштү.

«Мырза доктор Гаспар Арнериге

Туттинин бузулган куурчагын кошо жөнөтүү менен Үч Күшөк өкмөтүнүн Мамлекеттик совети бул куурчакты эртеңки күнгө даяр кылууну Сизге буйрат. Эгерде куурчак мурдагы абалына келип, тирилип жан кирип калса, Сизге каалагандай сыйлык берилет; эгер ал аткарылбай жала турган болсо, катуу жазага тартыласыз.

Мамлекеттик советтин председатели
Мамлекеттик канцлер...»

Ошол замат канцлер колун койду. Ага мамлекеттик чоң мөөр басылды. Мөөр тегерек келип, жыкжыйма толтурулган кышактын сүрөтү тартылган эле.

Ордо гвардиясынын капитаны граф Бонавентура эки гвардиячынын коштоосу менен доктор Гаспар Арнерини издеп таап, мамлекеттик советтин буйругун анын колуна тапшырмакка жөнөп калды.

Алар аттарды таскактатып кетип баратышты, артында болсо жарета баратты. Анда ордо чиновниги отурган. Ал куурчакты тизесине коюп кармап алган. Тармал чачы тегизделип кыркылган укмуштай башы бар куурчак мунайым түр менен чиновниктин ийинине кыналып алган.

Мурасчы Тутти ыйлабай басылып калды. Ал эртең жан киргизилген кадимки куурчакты алып келишет деген ишенимде болду.

Ордодогу күн мына ушундайча тынчсыз өттү.

Бирок аба шарларын сатуучунун учушунун окуясы эмне менен бүттү?

Аны болсо залдан алып кетишкен эле. Муну биз билебиз. Ал жайрадан кондитердик бөлүмгө туш келет.

Аерде кокусук болот.

Тортту алып баратышкан кызматчылардын бири апельсиндин кабыгын басып алды.

— Карман, жыгылдың! — деп чуудашты кызматчылар.

— Жардам кылгыла! — деп кыйкырды шар сатуучу тактынын чайпалганын сезе коюп.

Бирок кызматчы өзүн токтото албай калды. Ал катуу кафель астанага жыгылды. Шадылуу буттарын сыйрытып алып далайга озондоду.

— Ураа! — деп кыйкырышты ашпозчулар кубанычы койнуна батпай. — Шайтан баскырдыкы! — деди кызматчыдан кийин табак менен, торт менен кошо көмөлөнгөн сатуучу.

Табактын бырын-чырыны чыкты. Крем туш-таратка чачырады. Кызматчы ыргып туруп, качып жөнөдү.

Ашпозчулар секирип, бийлеп, кыйкырып жатышты.

Сатуучу жердеги жайнаган сыныктардын, күрөң кызыл түстүү сироптун чөөтүнүн, кулап жаткан торттогу эрип жаткан фракциялык татынакай калың кремдин арасында отурду.

Кондитердик бөлүмдө ашпозчулар гана калып, башкы үч кондитердин жок экенин көрө коюп сатуучунун жаны сеп ала түштү.

«Ашпозчулар менен буюрса тил табышат экемин, алар качып кетүүгө кол кабыш кылышат, — деген бүтүмгө келди ал. — Шарларым болсо мени кутказат».

Ал шарлар байланган жипти бекем кармады.

Ашпозчулар аны туш тарабынан тегеректеп алышты. Шарлар бул асыл кенч, бир шары болсо да бул ашпозчулар үчүн бак-таалай, кыял куту деп ичтеринен сызып турганын сатуучу алардын көзүнөн улам байкап турду.

Ал мындай деп кеп салды:

— Укмуштуу окуялар мени тажатып жиберди. Мен кичине бала эмесмин, каарман да эмесмин. Учкандан жаа бою качам, Үч Күпчөктөн корком, шаан-шөкөт менен желе турган тортту көркүнө чыгара да албайм. Иши кылып, ордодон көз далдаа болуп жоголсом дегенде эки көзүм төрт.

Ашпозчулар күлкүлөрүн токтотуп тымтырс болушту. Шарлар ары-бери кыймылдап, айланып жатты. Шарлардын мындай кыймылынан андагы күн нуру бирде көк, бирде сары, бирде кызыл түстө, жалт-жалт этип чагылып жатты. Булар укмуштай кооз шарлар болчу.

— Мени качыруу колуңардан келеби? — деп өтүндү ал жашти жулка.

— Колубуздан келбегендечи, — деди ашпозчулардын бири акырын гана. Шарларыңызды бизге бериңиз, — деп койду ал кошумчалап.

Сатуучунун өңү ант ичкендей купкуу боло түштү.

— Жакшы болот, — деди ал каамырабаган түр менен. — Макул. Шарлар кымбат турат. Бул шарлар мага өтө керек, бирок мен макулмун. Силер мага жагасыңар. Жүзүнөр ачык, жайдарым адам экенсиңер, өзгөчө үнүнөрчү.

«Шайтан баскырлар десе!» — деп койду ал ичинде.

— Башкы кондитер азыр кампада, — деди ашпозчу. — Ал кечки чайдын камында жүрөт. Ал келгиче биз үлтүрбөсөк болбойт.

— Таппасаң сыйпалап кал, — деди сатуучу, — кечигүүгө болбойт.

— Азыр-азыр. Менде бир сыр бар.

Бул сөздү айтар замат ашпозчу түз эле жез кастрюлдун жанына басып келди да, капкакты көтөрдү.

— Шарларды бери бергилечи, — деди ал.

— Жинди болуп жатасыңбы! — деди сатуучу ачуулашып. — Кастрюлдун мага бир тыйынча кереги эмне? Мен ачышым керек. Эмне, мени кастрюлдун ичине түш деген турасыңбы?

— Анаңчы.

— Кастрюлгабы?

— Кастрюлга.

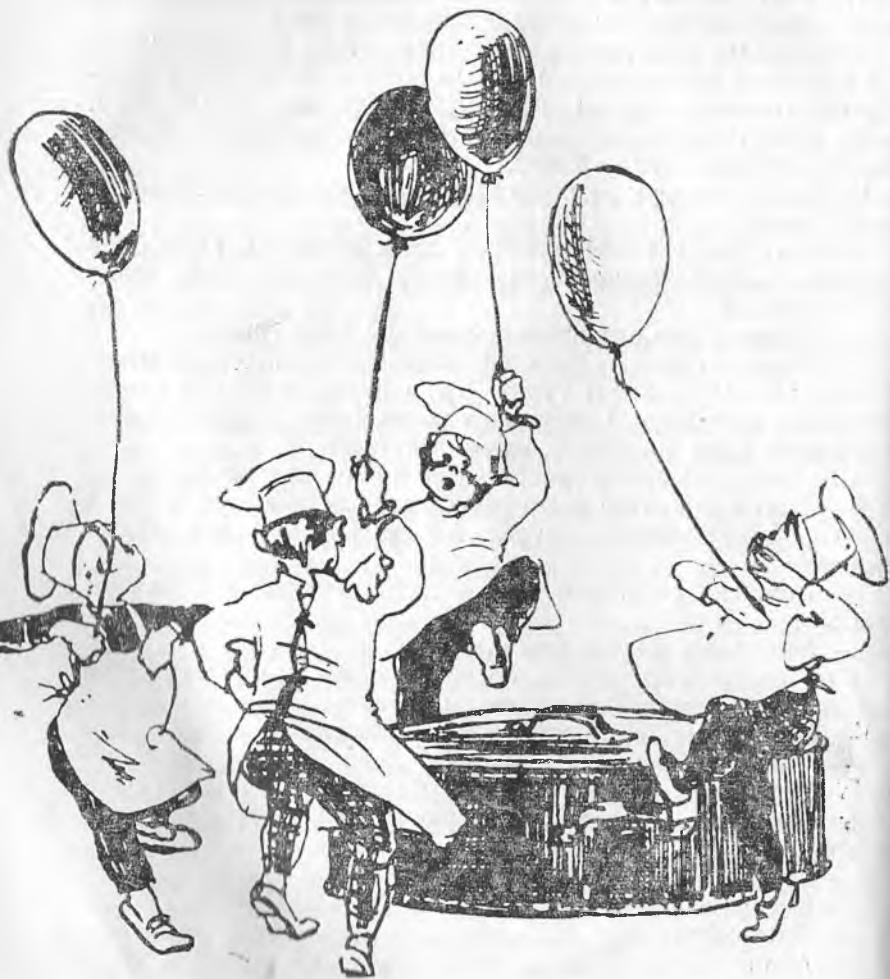
— Анаң?

— Көрө жатасың. Кастриолдун ичине түш. Качуунун табылбас жолу.

Кастриоль аябай чоң эле, анын ичине, арык тыржыйган сатуучу гана эмес, Үч Күпчөктүн эң жоону да бата тургандай болчу.

— Качып кутулам десениз, түш дегенде түшүнүз.

Сатуучу кастриолду үнүлө карады. Анын түбү көрүнбөдү. Ал кудуктун түбүнө окшогон кара туңгуюкту көрдү.

— Болуптур,— деди ал демин ичине алып.— Кастрюлга түш деп эле калдыңар, түшөйүн. Бул абада оболуп учканга, жерде тердеп отурганга караганда жаман эмес. Эмесе, кош болуула, кичинекей алдамчылар. Менин колум-жолум бош болушунун акысын алгыла да калгыла.

Ал шарлар байланган түйүндү чечип, шарларын ашпозчуларга таратып берди. Ар кимисине туптуура жыйырмадан тийди, ар кимисинин өзүнчө жиби бар.

Андан соң эби-сыны жок бутун алга сунуп кастрюлдун ичине түштү. Ашпозчу капкагын жатты.

— Шар! Шар! деп кыйкырып жатышты кубанычы койнуна батпаган ашпозчулар.

Алар кондитердик бөлүмдөн төмөн карай чуркашып, кондитердик бөлүмдүн терезесинин алды жагындагы көк майсан аякка келишти.

Бирде, ачык таза абада шарлар менен ойноо не бир кызыктуу болду.

Ангыча кондитердик бөлүмдүн үч терезесинен үч кондитер көрүнө калса болобу.— Алардын ар кимиси: — Эмне болуп кетти? Мунуңар эмне деген кеп? Эмне деген бейбаштык. Кайра тарткыла! — деп кыйкырып жатышты.

Ашпозчулар аябай корккондуктан колдорунан жипти коё беришти.

Бактылуу деген таң-тамаша ушуну менен аяктады да калды.

Жыйырма шар көгөргөн көк асманга оболуп көкөлөдү. Ашпозчулар ооздорун ачып, чөп үстүндө, жыты буркураган буурчактардын арасында ак калпакчан баштарын көтөрө карап ооздорун ачып кала беришти.

V глава

НЕГР ЖАНА КАПУСТА БАШ

Доктордун тынчын алган түн мештен чыга калган дарчынын жана гимнаст Тибулдун келиши менен аяктаганы али экилердин эсинерде.

Ал экөөнүн таң азандан доктор Гаспардын мастерскоюнда эмне кылгандары белгисиз. Тынчы кетип, доктор Гаспарды күтө-күтө чарчаган Ганимед эже катуу уктап калганда түшүнө тоок кирет.

Эртеси балдардын шарын сатуучу киши Үч Күпчөктүн Ордуна учуп түшүп, гвардиячылар мурасчы Туттинин куур-

чагын барча-барча кылган күнү Ганимед эженин кырсыктуу иши болуп калат. Ал капкандан чычканды качырып жиберет. Бу чычкан өткөн түнү бир кадак мармеладды жеп койгон эле. Андан мурун, жумадан ишембиге караган түнү ал гүл салынган стаканды кулатып жиберет. Стакан сынып, гүл эмнегедир дары жыттанып калат.

Тыгчты алган ошо түнү чычкан капканга түшүп калат.

Таң заардан туруп, Ганимед эже капканды көтөрдү. Чычкан биринчи эле жолу камакка түшпөгөндөй дегеле камарабай отурат. Ал анткорлонуп жаткан.

— Өзүңдүкү болбогондон кийин экинчи жолу мармеладды жегениңди кой! — деди Ганимед эже капканды көрүнөө жерге коюп жатып.

Кийине сала Ганимед эже мастерскойго доктор Гаспарга жөнөдү. Ал койнуна батпаган кубанычын доктор Гаспарга айтмак. Кечээ күнү эртең менен доктор Гаспар Ганимед эжеге мармеладдын жок болушу жөнүндө боору ачыгандыгын айткан эле.

— Чычкан мармеладды жанындай жакшы көрөт, анткени, мармелад жычкылдуу да, — деди ал.

Бул сөз Ганимед эженин көңүлүн жубатып койду.

— Чычкан менин мармеладыма жабышты да калды... Андай болсо болуптур, эми ал менин капканымды жакшы көрөр бекен, көрөлүчү.

Ганимед эже мастерскойго кирүүчү каалгага келди. Ал колуна капканды кармап алган.

Таң эртең менен эле. Жашыл өсүмдүктөр ачык терезеден шуудурап жалт-жулт этет. Шар сатуучуну учуруп кеткен шамал кечирээк болду.

Каалганын ары жатынан кыймылдаган нерсенин дабышы угулду.

«Байкушум десе! — деп ойлоду Ганимед эже. — Ал али жата элекпи?»

Ал каалганы түкүлдөттү.

Доктор бирдеме дегендей болду, бирок эмне дегенин Ганимед эже даана укпай калды.

Каалга шарт ачылды. Босогодо доктор Гаспар турду. Мастерскойдон күйгөн пробканын жытындай жыт урду. Бурчта өчөйүн деп калган кызыл нур — жылт-жулт этет.

Калыбы, доктор Гаспар таңга жуук кандайдыр илимий иш менен алпурушкан сыяктанат.

— Саламатпы? — деди доктор жайдары гана.

Ганимед эже капканды бийик көтөрдү. Чычкаан мурдун көтөрүп, жыт искеди.

— Мен чычкан жармап алдым!

— О-оо! — Доктор аябай ыраазы болуп калды.— Көрсөтүңүзчү, кана!

Ганимед эже терезени көздөй тып-тып басты.

— Мынакей!

Ганимед эже капканды өөдө кылды. Аңгыча ал негрди көрө койду. Терезенин жанындагы «Этият болгула» деген жазуусу бар ящиктин үстүндө сулуу негр отуруптур.

Негр жылаңач эле.

Негр кызыл штан кийип алыптыр.

Анын өңү кара, кызгылт көгүш, күрөң, жылтырап турат.

Негр канжа тартып жатат.

Ганимед эже «ай» деп катуу кыйкырып жибергендиктен жарылып кете жаздады. Ал чимириле айланып, огороддогу каракчыдай жулачын жайып калды. Олдоксои кыймылдагандыктан капкандын тээги шарт ачылып, чычкан түшүн кетти да, көздөн кайым болду.

Ганимед эженин үрөйү учту.

Негр боору эзилгенче каткыра күлүп, чоң калемпирге окшош кызыл туфлий кийген жылаңач узун буттарын сунуп туруп калды.

Катуу шамалдан кыймылдаган бутактай анын оозундагы трубка канжа кыймылдап жатты. Доктордун көз айнеги болсо селт эте түштү. Ал да каткырып күлдү.

Ганимед эже шарт үйдөн чыга жөнөдү.

— Чычкан! — деп айжырды ал.— Чычкан! Мармелад! Негр!

Доктор Гаспар анын артынан кууп жөнөдү.

— Ганимед эже,— деди ал көңүлүн жубата,— бекер эле капаланып жатасыз. Өзүмдүн жаңы тажрыйбамды сизге эскертем деп унутуп калган турбайымбы. Бирок күтүп турсаңыз деле болот эле. Мени окумуштуу дейт, мен да ар түрдүү илимдердин докторумун да, ар кандай буюмдарды жасоо колуман келет. Ар кандай тажрыйбаларды жасаймын. Мас-терскоюмдан негрди гана эмес, пилди да көрүүгө болот. Ганимед эже... Ганимед эже... Негр деген негр, жумуртка деген жумуртка. Биз тамак күтүп жатабыз. Менин негрим куурган жумуртканы жакшы көрөт...

— Чычкан кычкыл нерсени жакшы көрсө,— деп күбүрөлдү үрөйү учкан Ганимед эже,— негр куурган жумуртканы жакшы көрөт имиш...

— Кана эмесе. Азыр жумуртка кууруп жибериниз. Чычкан болсо түн ичинде капканга түшөт да. Ал кайда качып кутулмак эле. Желген мармелад желди да, аны кайра табууга болбойт.

Ганимед эже бышактап ыйлай берди, ал жумурткага туз салбай эле көз жашын төгүп жатты. Анын көз жашы калемпирден да ачуу эле.

— Калемпирдин көп салынганы жакшы болуптур. Даамы кандай сонун! — деп мактады негр апылдата сугунуп.

Ганимед эже көңүлүн жубатуу үчүн дары ичип жиберди, ал дары азыр негедир гүл жыттанат. Калыбы, бул көз жаштан улам болсо керек.

Анан Ганимед эже доктордун көчөдө кандай баратканын терезеден көрүп турду. Баары жайында экен: жаңы моюн орогуч, жаңы аса таяк, кызыл такалуу жаңы (эски болсо да жаңыдай) башмак.

Анын жанында негр баратыптыр.

Ганимед эже көзүн сүзүп астанага отура кетти. Ачыгын айтканда, астанага эмес, мышыктын үстүнө отурду. Коркуп кеткен мышык мыёлоп жиберди. Эс-учун жоготкон Ганимед эже мышыкты сабап кирди: биринчиден, мышык бут алдыга чалынып такыр кетпей койгон, экинчиден, ал чычканды өз убагында кармаган эмес.

Доктор Гаспардын мастерскоюнан качып чыгып Ганимед эженин шкафына кирген чычкан мармеладдын жытындай сезип бадам жыгачынын жемишинен жасалган коржикти жеп жатты.

Доктор Гаспар Арнери Тени деген көчөдө турчу. Бу көчөдөн солго бурулсаңар, силер Жесир Лизаветалардын наамындагы тар көчөгө туш келесиңер, ал эми андан чагылган талкалап кеткен эмен жыгачын жана атагы чыккан көчөнү кесип өтүп, дагы беш минутча жол бассаңар, Он Төртүнчү базардын дал өзүндө болосуңар.

Доктор Гаспар менен негр дал ошол жакка бет алып баратышты. Аңгыча шамал жүрүп калды. Майрыя сынган эмен жыгачы селкинчектей кыйчылдап жатты. Кулактандырууларды жабыштыргыч киши кагазын чаптай албай убаралана берди. Шамал кагазды жула качып, чаптап жаткан кишинин бетин ургулап жатты. Алыстан көргөнгө жабыштырган киши бетин ак салфетка менен аарчып жаткандай болду.

Акыры ал кулактандыруу жазылган кагазды дубалга эптеп жатып чаптады.

Доктор Гаспар төмөнкүдөй сөздөрдү окуду:

«Граждандар! Граждандар! Граждандар!»

Бүгүн Үч Күпчөктүн өкмөтү эл үчүн оюн-тамаша уюштурат. Он төртүнчү Базарга барууга шашкыла! Базарда оюн-тамаша, көңүл ачуу болот. Спектакль көрсөтүлөт! Шашкыла.

— И-и,— деди доктор Гаспар,— баары түшүнүктүү. Бүгүн Сот аянтында козголоңчулар өлүм жазасына тартылат. Үч Күпчөктүн желдеттери байлар менен соргоктордун бийлигине каршы көтөрүлүшкө чыккандардын башын кесет. Үч Күпчөк элди алдагылары келип жатат. Алар Сот аянтына чогулган эл палахаларды талкалап, желдеттерди өлтүрүп, өлүм жазасына тартылган өз туугандарын бошотуп алабы деп коркуп жатышат. Ошондуктан алар эл үчүн көңүл ачуучу оюн-тамаша уюштуруп жатышат. Алар бүгүнкү өлүм жазасынан элдин көңүлүн алаксыткылары келишет.

Доктор Гаспар жана кара жолдошу базардагы аянтка келишти. Балаганда¹ эл жөөлөшүүдө. Чогулгандардын арасынан доктор Гаспар бир да сылаңкороз адамды, жасана кийинген бир да аялды, алтын жип менен саймаланган замбилде отурган бир да көпөстү көргөн жок.

Биердегилер жалаң эле шаардын чет жакасынан келген

¹ Балаган — көчмө театрдын үйү.

дер: кол өпөрчүлөр, кемпир-кесектер, кембагалдар, мунжу-чолоктор эле. Боз ала, эски жырткыч кийимдерди бирде кайырмалуу көк жеңдер жарашыгына чыгарып турса, бирде ала-була плащтар, кээде ар түстөгү ленталар көркүнө чыгарууда.

Кемпир-кесектердин кийиз сымал ак чачтарын шамал желпилдетип, көздөрүн ачырбай, кембагалдардын самсаалаган жүрөң кийимдерин жулкуп жатты.

Баарынын кабактары салыңкы, баары тең бир жамандыкты күтүшүүдө.

— Сот аянтында өлүм жазасы болгон жатат,— деп айтып жатышты кишилер.— Аерде жолдошторубузду башы алынат, биегде болсо Үч Күпчөк көп алтын төлөгөн маскарапоздор кылжылдашмакчы.

— Жүргүлө, сот аянтына! — деген үндөр жаңырып жатты.

— Биздин курал-жарагыбыз жок. Тапанча да, кылыч да жок. Сот аянты болсо гвардиячылар менен үч айланга курчалган.

— Солдаттар азырынча аларга кызмат кылышат. Алар бизди атышкан эле. Эчтеке эмес! Бүгүндүр — эртендир алар биз менен кошо өз начальниктерине каршы чыгышат.

— Жылдыз аянтында бүгүнкү түндө гвардиячы өз офицерин атып салды. Ошентип ал гимнаст Тибулдун өмүрүн сактап калды.

— Тибул кайда? Качып кутулуп кетиптирби?

— Белгисиз. Түн бою жана таң ата гвардиячылар жумушчулар турган кварталдарды өрттөп чыгышты. Алар Тибулду тапмак болуп жүрүшкөн.

Доктор Гаспар жана негр балагандарга жете келишти. Оюн али баштала элек. Ботала көшөгөнүн ары жагындагы тосмогун арт жагынан үндөр угулуп жатты, жылаажын үн чыгып, сурнай кыңылдайт, бирдеме чыйылдап, шуулдайт, бакырат. Аерде артисттер оюн көрсөтүүнүн камылгасында болуп жатышты.

Көшөгө эки жакка тартылып, бирөөнүн өңү көрүндү. Бул тапанчаны укмуштай аткан испандык жигит эле. Анын муруттары сербейип, бир көзү айланып турду.

— А,— деп жиберди ал, негрди көрөр замат,— сен да оюнга катышып жүрөсүңбү? Сага канча төлөштү.

Негр үндөбөдү.

— Мен алтын монетадан онду алдым,— деп мактана кетти испандык жигит. Ал негрди артист деп ойлоду.— Бери желчи,— деди ал шыбырап жашырын түр менен.

Негр көшөгө жакка басып барды. Испандык жигит ага сырын айтты. Көрсө, бүгүн базарда оюн көрсөтүү үчүн жана оюн көрсөтүп жатып байлар менен соргоктордун бийлигин ар кандай мактоо үчүн жана ошону менен бирге козголоңчуларды, курал жасоочу Просперону, гимнаст Тибулду маскаралар үчүн Үч Күпчөк жүз артист жалдаптыр.

— Алар бүтүндөй бир коллективди: фокусчуларды, жанайы айбандарды үйрөтүүчүлөрдү, маскарапоздорду, атка маш оюнчуларды, эринди кыймылдатпай сүйлөй билүүчүлөрдү, бийчилерди чогултушту... Баарына акча беришти.

— Үч Күпчөктү мактоого-жактоого кантип эле артисттердин баары макул боло коюшту? — деп сурады доктор Гаспар.

Испандык жигит ышкырды:

— Тшш! — Ал сөөмөйүн эрдине такады. Бул жөпүндө катуу айтууга болбойт. Көбү баш тартышты. Аларды камап коюшту.

Негр ачуусу келип түжүрүнүп жиберди.

Аңгыча музыка ойноп калды. Кээ бир балагандарда оюн башталды. Эл дүрбөй түштү.

— Граждандар деп кыйкырды тактай секичеден маскарапоз чыйылдап, — Граждандар! Сиздерди куттуктоого уруксат этиңиздер...

Ал элдин уу-дуусу басылганча токтоп турду. Анын жүзүнөн азап чегүүнүн белгиси даана байкалып турат.

— Граждандар, сиздерди мындай бир кубанычтуу окуя менен куттуктоого уруксат этиңиздер: бүгүн биздин сүйкүмдүү Үч Күпчөгүбүздүн желдеттери жүзү кара козголоңчулардын башын алат...

Ал сөзүнүн аягына чыкпай калды. Жумушчу жеп бүтө элек тегерек наны менен урун жиберди. Пап анын оозуна кептеле түштү.

— М-м-м-м-м.

Маскарапоз мыңк-сыңк этти, бирок эчтөмө болбоду. Чала бышкан камыр анын оозуна жабышып калды. Ал колдорун булгалап, бети-башын тырыштырды.

— Дал ушундай кылуу керек болчу! Сооп болду бейм! — деп жаалап кыйкырышты элдин арасынан.

Маскарапоз тосмонун ары жагына качып кирип жок болду.

— Шүмшүк гана десе! Үч Күпчөктүн коюн-колтугуна кирип сатылганын карасаң! Акчанын айынан ал биздин эркиндигибизди талашып, өлүмгө тикесинен барган жолдошторубузду жамандап жатпайбы!

Музыка дагы катуу ойной баштады. Дагы бир топ оркестр кошулду: тогуз чоордун, үч фанфардын, түрктүн үч барабанынын жана бир скрипкасынын кошулган үндөрү тишти зыркыратат.

Балагандын ээлери бул музыка менен элдин уу-дуусун тып басмакка жанталашып жатышты.

— Биздин артисттердин бул тегерек тоочтордон жүрөгү түшүп калды бейм, — деди алардын бири. — Эчтеменин жигин билдирбегендей болуш керек.

— Кана, эмесе! Кана эмесе! Азыр оюн башталат...

Башка бир балаган «Троян Аты» деп атала турган.

— Көшөгөнүн ары жагынан директор чыга келди. Анын башына кийгени жашыл ноотудан тигилген шоңшогой шляпа, көкүрөгүндө тегерек жез топчулар, бетин укмуштай кызарта боёп алган.

— Тынчтаныңыздар! — деди ал немецче сүйлөп жаткансып. — Тынчтангыла! Биздин оюнга көңүл бурунуздар.

Кээ бирөөлөр көңүл коюп калышты.

— Бүгүнкү оюн-тамашанын урматына биз балбан Лапитупту чакырганбыз.

— Та-ти-ту-та! — деп кайталады фанфар.

Калдыр-шалдыр үндөр кол чабууну элестеткендей болду.

— Балбан Лапитуп өзүнүн укмуштай күчүн силерге көрсөтүп берет...

— Музыка кулак тундура жаңырды. Көшөгө ачылды. Сахнага балбан Лапитун чыга келди.

Чынында да, кызыл трикочон бул олчойгон москоол жигиттин күчүнө айла жоктой көрүндү.

Ал бышылдап-кышылдап, өгүзчө башын энжейтип койду. Анын булчуңдары удав жыланы бүкүлү жутуп алган кроликтей буруят.

Жалчы малайлар чоюн таштарды алып келип, секичеге коюшту. Тактайлар сынып кете жаздады. Чаң жана таарындылар уюлгуп көтөрүлүп чыкты. Күрс эткен добуш бүт базарга угулду.

Балбан өз өнөрүн көрсөтө баштады. Ал эки колуна эки чоюн гирди көтөрүп, топ сыяктуу аларды ыргытып жиберип тосуп алып жатты, андан кийин күүлөп туруп бирин бирине уруштурду. Учкундар чачырады.

— Мына ушундай! — деди ал. — Үч Күпчөк дал ушундай кылып курал жасоочу Просперонун жана гимнаст Тибулдун чекелерин жарат.

Бул балбан да Үч Күпчөктүн алтынына сатылган болчу.

— Ха-ха-ха! — деп күрүлдөдү ал өзүнүн тамашасына кубанып.

Ал эч ким тегерек токоч ыргытпасын билген. Баары анын күчүн көрүп отурушкан.

Жымжырттыкта негрдин үнү чаңк эте түштү. Отургандардын баары ал тарапка жалт бурула карашты.

— Эмне деп дөөрүп жатасың? — деп сурай кетти негр бутун тепкичке коё.

— Мен Үч Күпчөк мына ушундайча уруштуруп курал жасоочу Просперо менен гимнаст Тибулдун башын жарат деп айтып жатамын.

— Бас жаагыңды!

Негр токтоо акырын гана сурданып сүйлөдү.

— Сен кара ширидей болгон өзүң ким болосуң? — деп кыжыры келе түштү балбандын.

Ал чоюн гирлерди ыргыта салып, бөйрөгүн таянып туруп калды.

— Негр секичеге чыкты .

— Сенин күчүнө айла жок, бирок бети жок шермендесин. Айт дегенде айт, кимсиң? Элди мыскылдоого кандай акың бар? Мен сени билем. Сен барскаңчынын уулусун. Атаң азыркыга чейин заводдо иштейт. Эжендин аты Эла. Ал кир жуугуч. Ал байлардын кирин жууйт. Гвардиячылар кечээ атып салса керек эле. Сен чыккынчысың!

Балбан таң калганынан кетенчиктей түштү. Негр чынында да болгон окуяны айтты. Балбан эч нерсе түшүнбөдү.

— Жогол дегенде жогол! — деп кыйжырды негр.

Балбан эсине келе түштү. Ал кыпкызыл болуп кетти. Муштумдарын түйдү.

— Сен мага буйрук берүүгө акың жок! — деп муунуп жатып араң сүйлөдү.— Мен сени билбейм. Сен шайтансың.

— Жогол көзгө көрүнбөй! Үчкө чейин санайм. Бир!

Эл селдейип калышты. Негрдин бою Лапитуптун ийнинен келип, эки эсе ичке эле, бирок мушташып кете турган болушса, негрдин жеңип чыгарына эч ким шектенбеди. Анын кебете-кешпиринен шамдагай, чечкиндүү жана өзүнө өзү ишенимдүү экени байкалып турду.

— Эки!

Балбан жалтаңдай түштү.

— Шайтан баскыр! деди ал ышкырына.

— Үч!

Балбан көздөн кайым болду. Карса-курс болуп кетпегей эле деп коркушкандыктан карап тургандардын көбү көздөрүн

жуму жиберипти, аңгыча көздөрүн ачышса, балбандан дайын жок. Ал көз ачып жумганча тосмонун ары жагына жылт коюп, көздөн кайым болду.

— Эл Үч Күпчөктү мына ушинтип кууп чыгат! — деди негр жайдарым гана колун көтөрүп.

Кубанычтан улам жалын эл уу-дуу боло түштү.

Кишилер кол чапкылашып, баш кийимдерин көкөлөтө ыргытышып жатышты.

— Жашасын эл!

— Баракелде! Баракелде!

Доктор гана нааразыланып башын чайкап койду. Анын эмнеге нааразы болгонун эч ким билбеди.

— Бу ким? Ким бул өзү? Бу кайдагы негр? — деп кызыгуу менен сурап жатышты эл.

— Бу да артиспи?

— Биз аны эч качан көргөн жок элек!

— Сен ким болосуң?

— Бизге эле эмне жан тартып калдың?

— Уруксат этиңиздер! Уруксат этиңиздер...

Кандайдыр бир самсаалаган кийимчен адам элдин арасынан суурулуп чыга келди. Бу адам кечээ күнү кечинде гүл сатуучулар жана арабакечтер менен сүйлөшүп жаткан кайырычы болчу. Доктор Гаспар аны билчү.

— Уруксат этиңиздер! — деп толкундана түштү томаяк. — Бизди алдап-соолап жатканын билбейсиңерби? Бул негр да балбан Лалитуптай эле артист. Баары бир шайка. Ал да Үч Күпчөктөн акча алган.

Негрдин муштумдары түйүлдү.

Элдин кубанычы кыжырга айланды.

— Албетте! Бир шүмшүк экинчи шүмшүктү кубалап жибербедиби.

— Жолдошумду уруп коёт деп бизден чоочулап, митайымданып жатпайбы.

— Жогол!

— Шүмшүк!

— Чыккынчы!

Доктор Гаспар элди алаксытып бирдеме айтмакчы болду эле, бирок үлгүрө албай калды. Он эки киши сахнага чуркап чыгып, негрди курчап алышты.

Соккула, аны! — деп чыйылдады кемпир.

Негр колун суңду. Ал токтоо гана турду.

— Токтогула!

Анын үнү ызы-чуу кыйкырыкты, кулак тундурган ышкы-

рыкты басып кетти. Айлана жымжырт боло түштү. Бул тынчтыкта негрдин:

— Мен гимнаст Тибулмун! — деген токтоо жөнөкөй сөзү жаңырды.

Эл дабдаарып калды.

Кол салууга тап бергендер кетенчиктей беришти.

— Ах! — деп жүрсүнүштү топураган эл.

Жүздөгөн кишилер селдейип туруп калышты.

Аңгыча кимдир — бирөө карбаластап сурап калды.:

— Эмне үчүн сен капкарасың?

— Бул жөнүндө доктор Гаспар Арнериден сурагыла, — деп күлүмсүрөп койду негр докторду көрсөтүп.

— Бул албетте, гимнаст Тибулдун дал өзү!

— Ураа! Тибул эчтеме болбоптур! Тибул тирүү! Тибул биз менен!

— Жашасын...

Бирок кыйкырык тып басылды. Күтүлбөгөн жамаан окуя чыга түшсө болобу. Арт жактагылар дүрбөлөңгө түшүп калышты. Кишилер туш-тарапка чачырай беришти.

— Тынчтангыла! Тынчтангыла!

— Жөнө, Тибул, кутулгун!

Аянтка үч атчан жана карета желди.

Бул эки гвардиячынын капитаны граф Бонавентура болчу. Каретада мурасчы Туттинин сынган куурчагын алып ордо чиновниги келаткан. Тармал чачы тегизделген укмуштай башы бар бул куурчак чиновниктин ийинине муңайымдуу кыналган.

Алар доктор Гаспарды издеп келатышкан.

— Гвардиячылар! — деп кыйкырды жанынын барынча кимдир бирөө.

Бир топ киши тосмодон шып этип секирип түшүп жетишти.

Кара карета токтоп калды. Аттар башын чулгуп жатты. Ат жабдыктары шыңгырай берди. Шамал көгүлтүр тал канаттарды желпилдетти.

Атчандар каретаны тегеректеп алышты.

Капитан Бонавентуранын үнү укмуштай коркунучтуу эле. Эгерде скрипканын үнү тишти зыркыратып оорутса, капитандын бул үнүнөн тишти сындырып жаткандагыдай сезилди.

Ал ордуна обдулуп үзөңгүнү чирене тээп сурады:

— Доктор Гаспар Арнеринин үйү кайда?

Ал тизгинди тартып турду. Колдоруна түрү суук тери мээлей кийип алган.

Чак эткен бул суроону кулагы чалган кемпир чочуганынан улам колун белгисиз тарапка шилтей койду.

— Кайда? — деп кайталады капитан.

Азыр анын үнү чаңырып катуу чыкты, — бир тиши эмес, жаак тиштерин бүт бойдон сындырып жаткандагыдай болуп сезилди.

— Мен биердемин. Мени сураган ким?

Кишилер жол бошото беришти. Доктор Гаспар тып-тып басып, каретага барды.

— Доктор Гаспар Арнери деген сизсизби?

— Доктор Гаспар Арнери деген мен болом.

Каретанын эшиги шарт ачылды.

— Тезинен каретага отуруңуз. Сизди үйгө жеткизет, кеп-келечтин түйүнү эмне экенин ошол жерден билесиз.

Заяпкер аттан ыргып түшүп, доктордун кирүүсүнө жардам берди. Эшик шарт жабылды.

Ат айдагандар кургак жер менен дуу коюп жөнөштү. Аңгыча болбой баары бурчтан бурула көздөн далдоо болушту.

Капитан Бонавентура да, гвардиячылар да котологон элден улам гимнаст Тибулду көрүшкөн жок. Балким, негрди көрөр менен алар, өткөн түнү кимди издеп жүргөнүн билбей калышар беле.

Коркунуч бүткөндөй болду. Аңгыча болбой табалаган ачуу үн угулду.

Балбан Лапитуп кездеме капталып коюлган тосмодон башын кылтыйтып кыйкырды:

— Шашпа... Сениби шашпа, досум! — Ал чоң муштумдары менен кезеп Тибулду коркутуп жатты: — Шашпа, азыр гвардиячыларды кууп жетип, сенин биерде экениңди айтпасамбы!

Ушул сөздөрдү айтып ал тосмону аралай жөнөдү. Тосмо оор салмакка туруштук бербеди. Тосмо кыйча-куйч этип талкаланып калды.

Тешиктен бутун сууруп, балбан топ элди жөөлөй чуркап каретанын артынан кууп жөнөдү.

— Токтогула! — деп кыйкырды ал чуркап баратып, жылаңач жумуру колдорун булгаап. — Токтой тургула! Гимнаст Тибул табылды! Гимнаст Тибул биерде! Ал менин колумда!

Иш чатагына айлана баштады. Аңгыча көзүн аңгарган, курунда тапанчасы бар испандык жигит кийлигише калса болобу; ал бир колуна тапанчаны кармап алган. Испандык жигит чуу көтөрдү. Ал сахнага секирип чыгып, кыйкыра баштады:

— Граждандар! Тибулду гвардиячылардын колуна салып берүү керек, антпесек өзүбүзгө жаман болот. Граждандар, Үч Күпчөк менен чатакташуунун жереги жок.

Балбан Лапитутун көрсөткөн оюну ордунан чыкпай калган балагандын директору ага кошула кетти.

— Тибул менин ойнумду болтурбай салды! Ал балбан Лапитуту кууп жиберди! Үч Күпчөктүн алдында негр үчүн жооп бергидей алым жок!

Топураган эл Тибулду курчап алды.

Балбан болсо гвардиячыларды кууп жете албай калды. Ал кайра аянтка келди. Ал шашып-бушуп Тибулду көздөй келатты. Испандык жигит секичеден секирип түшүп, экинчи тапанчасын сууруп чыкты. Балагандын директору кайдандыр ак тегерек кагазды ала койду — цирктеги колго үйрөтүлгөн иттер ушундай тегерекчелерден секире турган. Директор бул тегеректи жазгай берип, секичеден испандык жигиттин артынап солтондоп жөнөдү.

Испандык жигит тапанчанын курогуна кайырды.

Тибул көрө коюп качуу керек деп ойлоду. Эл жол бошото берди. Ангыча Тибул аянттан көздөн кайым болду. Тосмодон аттап-буттап өтүп, ал огородго туш келди. Ал жылчыктан шыкаалап карады. Балбан, испандык жигит жана директор огородду бет алып чуркап келатышты. Көрүнүш күлкү келерлик эле. Тибул күлүп жиберди. Балбан жаалданган пилдей чуркап келатат, испандык жигит арткы буттары менен секирген келемиштин дал өзү, директор болсо ок тийген жаргадай төкөрөңдөйт.

— Биз сени тирүү колго түшүрөбүз! — деп кыйкырып жатышты алар. — Багын дегенде багын!

Испандык жигит тапанчасынын курогуна шакылдатып, тиштерин кычыратып жатты. Директор тегерек кагаздарын жансоодо.

Тибул кол салууну күттү. Ал борпоң кара топурактын үстүндө турду. Айланасы жөөк. Анда капуста, кызылча өсүп турат, кандайдыр көк мурутчалар сербейип, сабактары сороёт, жазы жалбырактар жатат.

Баары желге ыргалышат. Көгүлтүр көк асман чаңкайып ачык.

Салгылаш башталды.

Үчөө тең дубалга чукулдап калды.

— Сен ушердесинби? — деп сурады балбан.

— Эч ким жооп кайтарган жок.

Анда испандык жигит мындый деди:

— Колго түшүп бер! Эки колумда эки тапанча. Болгондо да мыкты фирмалардын биринен болгон «Митайым жана Уул» аттуу фирмадан жасалган. Мен өлкөдөгү бирден бир мыкты деген көзгө атар мергенмин, түшүнүп жатасыңбы?

Тибулдун тапанча атууга жөндөмдүүлүгү жок эле. Атүгүл анын тапанчасы да жок болчу, бирок анын кол алдында, же тагыраак айтканда, таман астында толуп жаткан капуста баштар бар эле. Ал эңкейип, салмактуу тоголок бир башты үзүп алды да, дубалдан алыс ыргытты.

Капуста директордун курсагына күп эте түштү. Андан кийин экинчисин, үчүнчүсүн ыргытты. Алар бомбадан кем жарылган жок.

Душмандар карбаластап калышты.

Тибул эңкейип, төртүнчү капустаны үзмөкчү болду. Ал капустанын тегерек бетинен апчый кармады, күчкө салып үз-

мөкчү болду, бирок балакет басып капуста үзүлбөй койсо болобу. Анын үстүнө капуста адамча сүйлөй баштады:

— Бул капустаңын башы эмес эле, менин башым. Мен балдардын шарын сатуучу адам болом. Үч Күпчөктүү ордо-сунан качып чыгып, жер астындагы өткөөлгө түшүп калдым. Анын башталышы кастрюлда, аягы мында. Чубалжыган ичкендей ал жер астында созулуп жатат.

Тибул өз кулагы менен укканга ишене бербеди: капуста эмес эле адамдын башы болуп чыкса болобу!

Ошондо гана ал эңкейип, ажайып укмушту карап көрдү. Көргөн көзгө ишенүүгө туура келди. Дарчы адамдын көргөнүн кантип жалгандыкка чыгарасын.

Анын көргөнү чынында да капуста эмес болуп чыкты. Бул аба шарларын сатуучунун тоголок бети экен. Анын өңү гүл менен саймаланган — чоргосу ичке кадимки чайнекке окшош эле.

Шар сатуучу жерден баш багып көрүндү, ал эми борпоң нымдуу топурак жесектери анын мойнун кара жакадай чулгап калган.

— Укмуш! — деди Тибул.

Шар сатуучу адам жалооруган тегерек көздөрү менен ашы карады.

— Мен ашпозчуларга өзүмдүн аба шарларымды бердим, ашпозчулар мени коё беришти... Айтмакчы, мынакей ал шарлардын бири учуп баратат...

Тибул карай салды, көз уялткан бийик көк асманда кызгылт сары кичинекей шардын учуп баратканын көрдү.

Бул ашпозчулар коё берген шарлардын бири эле.

Дубалдын ары жагында туруп, чабуул коюуну ойлоп турушкан үч адам да шарды көрүштү. Испандык жигит баарын эстен чыгарып койду. Ал аттап-буттап, экинчи көзүн айлантат, боюн түзөп тура калды. Ал атуу жагыман эч кимди алдыга салчу эмес.

— Карасаңар! — деп кыйкырды ал, — акмак шар асманда көкөлөп учуп баратат. Он алтын монетага мелдешем, мен шарга тийгиземин. Менден чыганак көзгө атар мерген жок.

Аны менен эч ким мелдешкиси келбеди, бирок бул испандык жигиттин көңүлүн суутпады. Балбан менен директордун кыжыры кайнады.

— Эшек десе! — деди айкыра балбан. — Эшек! Азыр шарларды атуучу убак эмес. Эшек! Тибулду колго түшүрүшүбүз керек. Обу жок эле окту түгөтө берип кереги эмне.

Эч нерсе жардам бербеди. Шар таамай аткыч үчүн өтө

эле кызык болуп көрүндү. Испандык жигит тынч тура албаган көзүн жума салып мээлей баштады. Ал мээлегенче, Тибул шар сатуучуну жерден сууруп алды. Анын кебете-кешпири айтпа! Кийиминде эмнелер гана жок. Жабышкан крем менен сироптуп калдыктары, топурак, түркүн жемиштер бар эле!

Бөтөлкөнүн тыгынын суургандай шар сатуучуну Тибул сууруп алган жер карайып аңырая түштү. Тешикке чууруган топурак дабыш чыгарып жатты. Анын дабышы экипаждын төбөсүн мөндүр сабалап жаткансып угулду.

Испандык жигит тарс эттире атып жиберди. Ырас, ок шарга тийбей калды. Кара басып, ок өз директорунун шоңшойгон көк шляпасына тийди.

Тибул маңдайдагы дубалдан аттап өтүп, огороддон качып кетти.

Көк шляпа кулап түшүп, самоордун кернейиндей тегеренип кетти. Испандык жигиттин жети өмүрү жерге кире түштү. Көзгө атар мергендин өлбөгөн төрт шыйрагы калды. Анын үстүнө директордун беделин түшүрүп койду.

— Ах, шүмшүк десе! — Директордун эси оой түштү, ачууланып деми кыстыга, керилип туруп, кагаз тегеректи испандык жигиттин башына кийгизе салды.

Кагаз тегерек барча-бурча айрылып кетти да, испандык жигиттин башы араа тиштенген кагаз жакага ороло түштү.

Лапитуп гана эмне кыларын билбей делдейип калды. Бирок атылган үн четтеги иттерди ызы-чууга салды. Кайдандыр-жайдандыр чыга калган алардын бирөө балбанды качырып сала берди.

— Жан-соога кылчунар жан-соого кыла көргүлө! — деп кыйкырып жиберди Лапитуп.

Үчөө тең качып жөнөштү.

Шар сатуучу гана жалгыз калды. Ал дубалга чыкты да эки жакты карады. Үч дос жашыл жантайма менен жанталашып баратышты. Лапитуп ит капкан жоон балтырын кармап, бир буту менен оромпой тээп баратты, директор бакка чыга качып, үкү кебетеленип, үнкүйүп отурду, испандык жигит болсо кагаз тегеректен сороюп чыгып турган башын чайкап-чайкап иттен коргонуп аткылады, бирок октору огороддогу каракчыга тие берди.

Ит болсо жантаймада турду, кайрадан качырбайып дегендей кебетеде эле. Лапитуптун балтырын капканына ыраазы болгон ит күйругун шыйпаңдатып, оозун аңырайга ачып, кызыл тилин сзлаңдатып турду.

— Доктор Гаспар Арнериден сурагыла,— деп жооп берди гимнаст Тибул кантип негр болуп калдың деген суроого.

Бирок доктор Гаспардан сурап отурбай эле себебин билүүгө болот. Салгылашкан жерден Тибулдун качып кеткенин эске түшүрөлүчү: гвардиячылар анын артынан сая түшкөнүн, жумушчулар жашаган кварталдарды өрттөгөнүн, алардын Жылдыз аянтында аткандарын эске түшүрүп көрөлү. Тибул доктор Гаспардын үйүндө баш калкалайт. Бирок биерден аны качан болсо да таап алууга болот эле. Қоркунуч көз алдыда болчу. Аны элдин көбү өчүнөн таанышчу.

Дүкөнчүлөрдүн баары Үч Күпчөктүн таламын талашчу, себеби алардын да курсактарын май басып, байлыгы ашып-ташыгындар эле. Доктор Гаспар менен коңшулаш турган дөөлөттүүлөрдүн баары доктор Тибулду үйүнө кийирин алганын гвардиячыларга билдирип коюшу мүмкүн болчу.

— Сиз өңү-түсүңүздү буруп албасаңыз болбойт,— деди доктор Гаспар Тибул келген түнү.

Ошентип доктор Гаспар Тибулдун өңү-түсүн буруп коёт.

Ал мындай деди:

— Сиз алпсыз. Көкүрөгүңүз догдоюп, ийниңиз жазы, тиштериңиз укмуш апакай, чачтарыңыз кайраттуу, тармал, капкара. Өңүңүз ак болбосо, куду түндүк америкалык негрден айырмаңыз болбос эле. Қандай сонун. Мен сиздин өңүңүздү карайтайын.

Доктор Гаспар жүз илимди билчү. Ал өтө оор басырыктуу адам эле, бирок ак көңүл болчу. Учурунда ишип иштеп, учуру менен көңүл ача турган. Қээде ал көңүл алаксытканды жакшы көрчү. Эс алып жатып да, бирдемелерди иштеп, жасай берчү. Ал жетим балдарга сүрөт чаптап белек жасоочу, укмуштай сонун оюнчуктарды, укмуштай үн чыгарган музыкалык аспаптарды, жаңы боёкторду жасай берчү.

— Мынакей,— деди ал Тибулга,— карасаңыз. Мына бул идиштеги түссүз суюктук. Денеге сүйкөсөң, абанын таасири менен ал денени карайтат, болгондо да дал негрдин өзүндөй кылат. Ал эми бул идиштеги болсо, ал түстү жок кыла турган дары.

Тибул ала-була киймин чечип, ис жыттанган суюктукту денесине сүрттү.

Бир сааттан кийин ал капкара болуп чыга келди.

Андыча Гашимед эже чычканын көтөрүп кирип келди. Андан аркысып болсо биз билебиз.

Азыр доктор Гаспарга кайрылалы. Биз капитан Бонавентура аны ордо чиновнигинин кара каретага отургузуп алып кеткенин билебиз.

Карета чымын коюп болуп кетип бараткан. Балбан Лапитуу ал каретаны кууп жетпей калганын да билебиз.

Каретанын ичи караңгы эле. Доктор кирип отурганда адегенде жанындагы чиновник тизесине баланы, чачы уйпаланган кызды алып отурат деп ойлоду.

Чиновник ооз ачпады. Кыз да унчукпады.

— Кечирип коюңуз, орундун көбүн ээлеп алган жокмунбу? — деп сурай кетти кичи пейил доктор шляпасын башынан ала коюп.

Чиновник суз гана:

— Эчтеке эмес, эчтеке эмес! — деп койду.

Каретанын кичине терезесинен жарык бүлбүл этип турду. Бир аздан кийин алар караңгылыкка байыр алып калышты. Доктор чиновниктин салаңдаган мурдуна, салыңкы кабагына, жакшынакай кийинген татына кызга көз чаптырды. Кыз эң эле муңайымдуу көрүндү. Анын өңү да ант ичкендей купкуу эле, бирок күңүрттүктөн улам аны айра таанууга болбоду.

«Байкушум! — деп ойлоду доктор Гаспар. — Сыягы, оорукчан го».

Кайрадан чиновникке кайрылды:

— Кыязы, менин жардамым керек болуп жаткан го? Байкуш бала ооруп калганбы?

— Ооба, сиздин жардамыңыз керек? — деп жооп берди мурду салаңдаган чиновник.

«Бул Үч Күпчөктүн бирөөнүн жээни экендигинде же мурасчы Туттинин кичинекей коногу экендигинде шек жок. — Доктор ушинтип ойлоду. — Бу кыз аябай кийинген, аны гвардиянын капитанынын коштоосу менен ордодон алып келатат, буга айла жок. Ооба, бирок мурасчы Туттинин жанына тирүү балдарды коё бербейт эмеспи. Бул периште ордого кантип туш келип калды?»

Доктордун башы маң болду. Ал мурдун салаңдаткан чиновник менен кайрадан сүйлөшө баштады.

— Бул кыз эмне менен ооруганын айтып бериңизчи? Тамагы ооруйбу?

— Жок, анын көкүрөгү тешик.

— Өпкөсү таза эмес деп айткыңыз келип жатабы?

— Көкүрөгүңдө тешик бар, — деди чиновник кайрадан.

Доктор сыпайылык кылып талашпады.

— Байкуш кыз ай — деди доктор күрсүнүп.

— Бу кыз эмес эле, куурчак, — деди чиновник.

Аңгыча карета доктордун үйүнө жетти.

Куурчак көтөргөн чиновник жана капитан Бонавентура доктордун артынан үйгө киришти. Доктор аларды мастерскойдо кабыл алды.

— Бул куурчак болсо, анда менин ишим эмне?

Чиновник түшүндүрө баштады, ошентип баары айкын болду.

Эртең мененкиден бери сабырсызданып оңоло албаган Ганимед эже жылчыктан шыкаалады. Ал түрү суук капитан Бонавентураны көрдү. Ал кылычына таянып, учу кайрылган олчойгон өтүгү менен селкилдеп турат. Өтүгү далдайып чоң. Шпорлору куйруктуу жылдызды элестетет. Ганимед эже чиновниктин отургучка отургузуп койгон кийими жараныктуу кызды көрдү. Кыз чачтары уйпаланган, башып шылкыйтып алтындай жаркыраган ботинкасын тиктегенсийт.

Катуу шамал галереянын терезесинин капкагына жулкуп жатты, анын дабышы Ганимед эженин угуусуна тоскоол кылды.

Ошентсе да ал бирдемелерди түшүндү.

Чиновник доктор Гаспарга Үч Күпчөктүн мамлекеттик советинин буйругун көрсөттү. Доктор окуп чыгып, беймаза болду.

— Куурчак эртең эрте мененкиге даяр болушу керек, — деди чиновник ордуна туруп.

Капитан Бонавентура шпорлорун шыңгыратып койду.

— Ии-и, бирок... — доктор эмне кыларын билбей делдейип калды. — Колдон желишинче аракет жасайм, бирок кепилдигин алууга болобу? Мен бул сыйкырдуу куурчактын механизмдин билбейм. Мен аны текшерип карап чыгышым керек, каери бузулганын аныктап, бул механизмдин жаңы бөлүктөрүн даярдашым зарыл. Бул үчүн көп убак керек. Колуман келбей калышы да ыктымал... Бузулган куурчакты калыбына келтире албай калышым да мүмкүн. Коркуп турам, мырза... Убакыт өтө эле чукул. Болгону бир гапа түш... Убада бере албайм...

Чиновник анын сөзүн бөлүп жиберди. Сөөмөйүн чычайтып, мындай деди:

— Мурасчы Туттинин капасын айтпа, биз создуктура албайбыз. Куурчак эртең мененкиге ондолуп бүтүшү керек. Үч Күпчөктүн буйругу ушундай. Алардын буйругуна баш ийбес-

ке эч ким даай албайт. Эртең менен куурчакты ондоп, Үч Күпчөктүн ордосуна алып келесиз.

— Ооба, бирок...— доктор каршы болду.

— Башка сөз болушу мүмкүн эмес! Куурчак эртең менен кинге даяр болушу керек. Эгерде муну аткарасыз, сыйлана-сыз, аткара албасаңыз катуу жазага тартыласыз.

Доктордун үрөйү учту.

— Колдон желген аракетти жасап көрөм,— деди быдылдап ал.— Бирок бир нерсени түшүнүп коюңуз, бул өтө эле жооптуу милдет...

— Албетте,— деп кесе жооп берди чиновник сөөмөйүн кайра тартып.— Мен сизге буйрукту бердим, сиз аны кыңк этпей аткарышыңыз керек. Кош болуңуз!..

Ганимед эже жалт бурулуп, чычкан жытыраткан өз бөлмөсүнүн бурчуна жөнөдү. Коркунучтуу коноктор чыгып кетишти. Чиновник каретага отурду; граф Бонавентура шпорлорун шаңгырата жаркылдатып атка ыргып минди; гвардиячылар шляпаларын баса кийишти. Ошентип баары дуу коюп жөнөп кетишти.

Мурасчы Туттинин куурчагы доктордун мастерскоюнда калды.

Доктор келгендерди узатып коюп, Ганимед эжеге келип, адаттан тыш үн менен мындай деди:

Ганимед эже! Эсиңизде болсун. Мен акылман адамдын, чебер доктордун, айлакер устанын даңкын баалай билемин. Өзүмдүн керт башымды да баалаймын. Мен эртең эртең менен даңктан да, башымдан да ажырашым мүмкүн. Бүгүн түн бою катуу иштешим керек. Түшүндүңүзбү? — Ал Үч Күпчөктүн мамлекеттик советинин буйругун булгалап койду.— Мага эч ким тоскоол кылууга тийиш эмес. Тарелкаларды калдыратпаңыз. Үй ичин түтөтпөңүз. Тоокторду чакырбаңыз. Чычкан кармабаңыз. Жумуртка да куурбаңыз, капустанын да, мармеладдын да, дарынын да кереги жок. Түшүндүңүзбү?

Доктор Гаспар өтө ачуулу эле.

Ганимед эже өз бөлмөсүнүн эшигин жаап алды.

— Адам таң каларлык нерсе, укмуштун укмушу! — деп күнкүлдөдү ал.— Түшүнсөм буюрбасын. Кандайдыр бир негр, куурчак, кандайдыр бир буйрук... Күндөр да тири укмуш болуп баратат?!

Буулукканын басуу үчүн ал жээнине кат жазмакчы болду. Калем учу чыйкылдабоо үчүн акырын жазууга туура келди. Доктордун тынчып албоодон ийменди.

Бир саат өттү. Ганимед эже жазып жатты. Ал бүгүн эр-

тең менен доктор Гаспардын мастерскоюнда жок жерден пайда болгон укмуш негрге чейин жазып келди.

«...Доктор менен негр кетишти. Доктор ордо чиновниги жана гвардиячылар менен кайра келди. Алар куурчак алып кетишти, куурчактын кыздан түк айырмасы жок, бирок негр алар менен келбеди. Анын кайда житип кеткенин билбейм...»

Негрдин (ал гимнаст Тибул болчу) кайда жоголуп кеткенин доктор Гаспардын да тынчын алып, жүрөгүн өйдү. Куурчак менен аллурушуп иштеп жатып ал Тибулдун тагдыры жөнүндө ойлоно берди. Ал кыжырданып отурду. Өзүнчө эле күнгүрөнө берди:

— Эмне деген гана олдоксондук! Мен аны эч ким тааныбагыдай эле, укмуштай боёк менен негрге окшотуп боёп койсом бүгүн ал Он Төртүнчү базарда өз айбын өзү ачып коюптур. Аны колго түшүрүп алышы ажеп эмес да... Ах! Эмне деген анын олдоксондугу! Ырас эле темир капаска түшкүсү келип жатабы?

Доктор Гаспардын капаланып, кейип-кепчигенинин өлчөөсү курусун. Тибулдун олдоксондугу, анысы аз келгенсип бул куурчак кошул-ташыл болду... Ал эле бекен, кечээки беймазачы, Сот аянтындагы он плахачы...

— Үрөй учурган не деген учур!— деп кыйкырып жиберди доктор.

Бүгүнкү өлүм жазасы кийинкиге калтырылганын ал билген эмес. Ордо чиновниги көп сүйлөбөгөн адам болчу. Ал бүгүн ордодо болгон окуя жөнүндө докторго айткан да эмес.

Доктор байкуш куурчакты карап чыгып, айран-таң калды:

— Бул жараттар эмнеден болду экен? Капжар, штык, найза менен сайышыптыр, кылыч менен да сайгыласа керек. Куурчактын, болгондо да татынакай кыздыл тамтыгын чыгарышканын карачы... Ким минтип жүрөт? Мурасчы Туттинин куурчагын ким дит багып, кылыч менен сайгылады экен?

Бул гвардиячылардын колунан келгенин доктор ойлоп да койгон жок. Атүгүл ордодогу гвардиячылар Үч Күпчөккө кызмат кылуудан баш тартып, эл тарабына өтүп жатканы анын оюна келген да эмес. Бул жөнүндө кулагы чалса, ал кандай гана сүйүнмөк!

Доктор куурчактын башынан кармады. Күн терезеге нурун чачыратын куурчакты жарык кылып турду. Доктор карап көрдү.

«Таң калардык окуя, укмуш,— деп ойлodu ал.— Мен муну бир жерден көргөн элем... Ооба, көргөнүм чын! Көргөнүм,

мен аны билемин, Бирок кайдан көргөнүм эсимде жок? Качан экени да эсимден чыгып кетиптир. Ал тирүү болчу, тирүү кыздан айырмасы жок болчу, ал күлүмсүрөп, кебетесин укмуштай өзгөртүп турган, сергек болчу, бирде жароокерленип, бирде капаланып турган эле... Ооба, ооба. Буга шек саноого да болбойт! Кара басып, өңүн таанып албай жатканымды карачы!».

Ал тармал чачтуу куурчакты көзүнө жакын алып келди.

«Эмне деген гана куурчак! Кандай устанын колунан келди экен! Ал куурчакка деги бир окшоп койсочу. Куурчак дегендин көк көзү чакчайып, адамдыкына окшобой делдейип турат да, мурду теңирекей келип, эрини түйрүк, чачтары буурул тартып куду көрпөдөй болот. Куурчак кебетеси боюнча көзгө жылуу көрүнөт, бирок чындыгында анын акыл-эси болбойт эмеспи... Ал эми бу куурчакты куурчак деп айтууга болбойт. Буюрбасын, бул куурчак куурчакка айланган кыз болуп көрүнүшү мүмкүн!»

Доктор Гаспар колундагы адаттан тыш куурчакка суктангандан суктана берди. Ошентип уйпаланган кыска чачтуу, көзү көк, өңү куба бул куурчакты качандыр бир кезде бир жерден көргөнү анын оюнан такыр жетпей койду. Айрыкча куурчактын башынын бурулганы, анын караганы: башын бир аз жан жагына кыйшайтып, докторду алдыртан кылтыйып кунт коюп караганы көз алдына даана тартылып туруп алды.

Доктор чыдабай кетип, үнүн катуу чыгара сурады:

— Айланайын куурчагым, атың ким деги?

Бирок кыз үндөбөдү; аңгыча доктор эстей койду. Куурчак бузулган; анын үнүн калыбына келтирип, жүрөгүн ондош керек, кайрадан күлгүдөй, бийлегидей, өзү теңдүү кыздар сыяктуу жүргүдөй кылуу керек.

«Түрүнө караганда ал он эки жашта».

Создуктурууга болбойт. Доктор ишке киришти. «Куурчакка жап киргизүүм керек».

Ганимед эже өз катын жазып бүттү. Эки саат жапа чекти. Андан кийин ал боор тоолгого кайра түштү. «Доктор Гаспар ишти эмнеге тезинен бүтүрүш керек? Бул эмне деген куурчак?»

Ал акырын шек алдырбай мастерскойдун каалгасына келип, жылчыктап шыкаалады. Кап десе! Ачкычты сайып коюптур. Ал эч нерсени көрө албады, аңгыча каалга шарт ачылып, доктор Гаспар чыга келди. Ал капалуу болгондуктан Ганимед эженин уялбастан эшик алдында турганына бир

ооз эчтеме дебеди. Ганимед эженин ансыз деле жети өмүрү жерге кире түшкөн эле.

— Ганимед эже,— деди доктор.— Мен жөнөйүн. Туура-сын айтканда, жөнөшүм керек. Арабакетчи чакырып коюңузчу.

Ал үндөбөй турду да, анан алаканы менен чекесин сүргүлөдү.

— Мен Үч Күпчөктүн Ордосуна барам. Аяктан кайра келбей калышым да ыктымал.

Ганимед эже айран таң калып, жол бошото берди:

— Үч Күпчөктүн ордосуна дейсизби?

— Ооба, Ганимед эже. Иш эң жаман. Мага мурасчы Туттинун куурчагын алып келишти эле. Мындай куурчак дүйнө жүзүндө жок. Механизми сынып калыптыр. Үч Күпчөктүн Мамлекеттик совети мага бул куурчакты эртең мененкиге оңдоп даяр кылууга буйрук кылыптыр. Мени катуу жаза күтүүдө.

Ганимед эже ыйлайын деп араң эле турду.

— Бул байкуш куурчакты оңдоо колуман келбей жатат. Көкүрөгүндөгү механизмдин карап чыктым, сыры эмнеде экенин түшүндүм, калыбына да келтирет элем. Бирок... колдоп келчү майда нерсе экен! Ошондой болсо да, Ганимед эже, аны аткара алар эмесмин. Кылдат жасалган механизмде тиштүү дөңгөлөк бар, андан жарака кетиптир... Ал керекке жарабай калыптыр! Жанысын салуу керек... Менде ага жарай турган күмүш сыяктуу металл бар... Бирок ишке киришүүдөн мурда, бул металлды кеперестин эритмесине кеминде эки күн кармоо керек. Түшүнүп жатасызбы, эки күн... Ал эми куурчак эртең мененкиге даяр болушу керек болуп жатпайбы.

— Башка дөңгөлөктү коюуга болбойт бекер? — деди Ганимед эже чочулап.

Доктор капалуу гана колун булгап койду:

— Баарын текшерип көрдүм, эчтеме болбой койду.

Беш минутадан кийин доктор Гаспардын үйүнүн алдына карета жетип келди. Доктор Үч Күпчөктүн ордосуна жөнөмөк болду.

— Мен аларга куурчак эртең мененкиге даяр болбойт деп айтам. Мени бышырып жейби, каалагандарын кылышсын...

Ганимед эже эмне кылаарын билбей, башын чайкап, ал жапкычын тиштеген бойдон селейип тура берди.

Доктор Гаспар куурчакты жанына отургузуп, жөнөп кетти.

Шамал ышкырып, доктор Гаспардын кулагынын кужурун алды. Шамалдын ышкырышы кадим эле чарыкчынын чаркылдатып бычак курчутуп жаткандагы чарыктын үнүнөн да жаман угулду.

Доктор жакасы менен кулагын калкалап, шамалга аркасын тосо отурду.

Шамал эми жылдыздар менен алпурушту. Шамал бирде жылдыздарды өчүрүп жатса, бирде үйлөрдүн үч бурчтуу кара төбөсүнүн ары жагына жапырып жатты. Бул оюн таяткандай болду окшойт, шамал эми булуттарды ойлоду. Бирок булуттар мунарадай жалп этип жатты. Аңгыча суук шамал жүрө баштады, шамал каарданып суукту күчөтүп жиберди.

Доктор плащы менен тумчуланды. Плащынын жарымын куурчакка жапты.

— Катуу айдаңыз! Катуу! Катуу айдаңыз!

Жылан чакпай, жылкы теппей эле докторду коркунуч басты, ошондон улам ал арабакечти шаштыргандан шаштырды.

Айлана ээн талаа келип, караңгы болгондуктан жүрөк дүпүлдөдү. Бир нече терезелерден гана кызгылт от жылтжулт этимиш болот, калгандары терезе капкактары менен жабылган. Кишилер коркунучтуу окуяны күтүштү.

Бул кечте бардыгы адаттан тыш, шектүү көрүндү. Ошондон улам доктор ушундай караңгы кечте куурчактын көздөрү тунук эки таштай жанып кетеби деп чочулады. Доктор өзүнүн жолдошуна карабаска аракеттенди.

Эч нерсе эмес! — деп койду ал өзүн-өзү жубатып. — Ачуум келген себептүү ошентип жатат... Антпесе демейдеги кечтердин эле бири. Ары-бери жүргөндөр гана аз. Бар болгону шамал алардын көлөкөлөрүн ар түрдүү кыймылга келтирип жаткандан улам, ошол жолуккан ар бир адам канат тагылган сырдуу плащ кийген жалданма киши өлтүргүчтөй сезилет. Көчөлөрдүн кесилиштериндеги газ фонарлары гана кандайдыр араң-жан күйүүдө... Өх, депи Үч Күпчөктүн ордосуна тез эле жетсек экен!»

Корккондон алаксуунун табылбас бир гана дарысы бар. Ал уктоо. Өзгөчө жуурканды башка чүмкөнүп уктаганга не жетсин. Доктор уктамакчы болду. Ал жууркан ордуна шляпасын пайдаланды. Шляпасын көзүнө баса кийди. Албетте,

ал жүзгө чейин санай баштады, бул ага жардам бербеди. Эми ал күчтүү таасир берүүчү чараны пайдаланды. Ал өз ичинде кайталап санай берди:

— Бир пил жана дагы бир пил, эки пил болот. Эки пил жана дагы бир пил үч пил болот, үч пил жана дагы бир пил төрт пил болот.

Толуп жаткан пилдердин санын санап чыкты. Көз алдыга элестетип санап жаткан пилдеринин жүз жыйырма үчүнчүсү гана кадимки пилге айланды. Ошентип доктор мунун пил же кызгылт иреңдеги балбан Лапитуп экенин түшүнбөй калды. Калыбы, доктор уйкуга кирип, түш көрө баштаса керек.

Ойгоо кездегиге караганда уктап жатканда убакыттын кандай өткөнү билинбей калат эмеспи. Эмнеси болсо да, доктор түшүндө Үч Күпчөктүн ордосуна гана жете барбастан, ошону менен бирге алардын сотунун алдында да болду. Ар кимиси анын алдында көк юбкачан өз маймылын кармап турган цыган сыяктуу куурчакты колуна кармап турушту.

Алар эч кандай түшүндүрүүлөрдү уккулары келген жок. «Сен буйрукту аткарган жоксун,— дешти алар.— Сен катуу жазага кабылдың. Куурчак менен кошо Жылдыз аянтынын үстүндөгү сым менен басып өтүшүң керек. Көз айнегинди алып кой...»

Доктор кечирим сурады. Баарыдан да ал куурчактын тагдыры эмне болмокчу деп чочулады... Ал мындай деди:

«Мен көнүп алгам, кулап түшкөндү да билем... Кокус кулап кетсем, бассейинге келип түшөм, бу эчтеке эмес. Тажрыйбам да бар: шаар дарбазаларынын аянтында мунара менен кошо кулап түшкөм. Бирок куурчакты, байкуш куурчак эмне болмокчу! Анын бырын-чырыны чыгат да. Аны аягыла. Бул куурчак куурчак эмес эле, укмуштай аты бар тирүү кыз экенине көзүм жетет, атын унутуп коюптурмун, эсиме түшпөй жатат...»

«Жок, болбойт! — деп кыйкырышты Күпчөктөр.— Болбойт! Эч кандай кечирим болбойт! Үч Күпчөктүн буйругу ушундай!»

Ач кыйкырыктан улам доктор ойгонуп кетти.

— Үч Күпчөктүн буйругу ушундай! — деп кыйкырды кимдир бирөө анын дал кулатынын түбүнөн.

Эми доктордун уйкусу ачылып кетти. Муну ойгоо кезинде кыйкырган. Доктор шляпасынын алды жагындагы көз айнегин ала коюп, карай салды. Ал уктап калганда түн түнөрүп караңгы болуп калыптыр.

Экинч ж токтоп турат. Аны кара караандар курчап алышкан: алар доктордун уйкусуна чатышып, чуу көтөрүп жатышат. Алар фонарларды булгалоодо. Ушундан улам чаарчыктаган көлөкөлөр кыймылга келип жатты.

— Эмне болуп кетти? — деп сурады доктор. — Биз кайсы жердебиз? Бу кишилер ким деги?

Караандардын бири жакындап басып келип, фонарды өйдө көтөрүп, докторго жарык кылды. Фонарь чайпалып турду. Жогору жагында фонардын туткасын кармап турган колдо одуракай териден жасалган мээлей, мээлейдин ооз жагы далдайып кен.

Доктор гвардиячылар экен деп түшүндү.

— Үч Күпчөктүн буйругу мына ушундай, — деп кайталап койду. Көк жарык аны бөлүп турду. Түнкүсүн темирдей көрүнгөн клеёнка шляпа жаркырады.

— Бир километрче ордого чукулдап кирип келүүгө эч кимдин акысы жок. Бүгүн ушундай буйрук жарыяланды. Шаарда тынчсыздануу болуп жатат. Дагы ары барууга болбойт.

— Ошондойбу, бирок мен ордодо болушум керек.

Доктордун ачуусу келе түштү.

Гвардиячы үнүн катуу чыгара сүйлөдү.

— Мен күзөтчүлөрдүн начальниги капитан Цереп деген боломун. Мен сизди мындан ары бир кадам да коё бербейм. Артына бурул, — деп кыйкырды ал арабакечке фонарын булгалап.

Доктор энги-деңги боло түштү. Ошентсе да анын ким экендигин жана эмне үчүн ордодо болушу керектигин билип, тезинен коё берерине шектенбеди.

— Мен доктор Гаспар Арнери деген болом, — деди ал.

Жооп ордуна шарактаган күлкү чыкты. Туш-тараптын баарынан фонарлар жалт-жулт этип жатты.

— Гражданин, мындай чуулгандуу учурда, анын үстүнө мындай беймаал убакта тамаша чегүүгө тыйындай акыбыз жок, — деди күзөтчүлөрдүн начальниги.

— Мен дагы айтып коёюн: мен доктор Гаспар Арнеримин.

Күзөтчүлөрдүн начальниги ачууланды. Ал жай гана тактап сүйлөп жатты, сүйлөгөндө да ар бир сөзүн кылычынын шынгыраган үнүнүн коштоосу менен айтып жатты:

— Бирөөңүн атын сатып, ордого кирип кеткиңиз бар ээ-э. Доктор Гаспар Арнери түнкүсүн сандалып минтип жүрбөйт. Өзгөчө мындай түндөрдө. Азыр анын колу бош эмес: ал мурасчы Туттинин куурчагына жан киргизип жатат. Ал эртең

өртөн менен гана ордодо болот. Мен сизди; алдамчы катары, камайм.

— Эмне?! — Ангыча доктор кыжырлана түштү.

«Эмне э-э! Ал мага ишенбей турабы? Болуптур. Мен ага азыр куурчакты көрсөтөйүнчү!»

Доктор куурчакка колун сунду да...

Куурчак түгүл таш балакет жок болуп чыкты. Ал уктап калганда, куурчак өкипаждан түшүп калган эле.

Доктор ичиркене түштү.

«Мүмкүн, өңүм эмес, түшүм болуп жүрбөсүн?!» — деген ой кылт этти эсине.

Аттиңай! Бул түш эмес эле чын болуп чыкса болобу.

— Кана! — деди күзөтчүнүн начальниги мыңкылдан, фонарды кармаган колун жаңсап, тиштене.— Жоголгула көзгө көрүнбөй! Чал менен кажылдашып отурмак белем, коё берейин... Жогол дегенде жоголгула!

Кечирим суроого туура келди. Арабакеч кайра бурду. Экипаж кыйчылдап, аттар бышкырынды, темир фонарлар акыркы жолу шилтенди, ошентип байкуш доктор кайра артына жол тартты.

Доктор ызасына чыдабай бышактап ыйлады. Аны менен аябай орой сүйлөшүштү, аны чал деп да аташты, баарыдан да ал мурасчы Туттинин куурчагын жоготуп койбодубу!

«Ток этерин айтканда, бул башымды жоготкондук да!»

Ал ыйлады. Анын көз айнеги бууланып, эчтеме көрбөй калды. Ал башын жаздыкка каткысы келди. Бирок арабакеч аттардын оозун коё берди. Доктор он минутча капаланды. Бирок бат эле акыл-эсин жыйды.

«Куурчакты таап алышым мүмкүн,— деп ойлоно калды ал.— Бу түнү ары-бери өткөндөр аз болду. Бу жер дайыма ээн да. Мүмкүн, бу жол менен эч ким өтпөгөн чыгар...»

Ал арабакечке ары-бери басып, жолду жакшылап кароону буюрду.

— Эмне экен? Эмне? — деп ал улам сурай берди.

— Таш балакет да көрүнбөйт. Бир нерсе көрүнсө буюрбасын,— деп жооп берди арабакеч.

Арабакеч кайдагы бир кереги жок тапкандарын айтып жатты:

— Кичинекей челек.

— Жоо-ок... ал эмес...

— Жакшынакай чоң айнек.

— Жоо-ок.

— Чалдыбары чыккан башмак.

— Жоо-ок ал эмес,— деди доктор улам үнүн акырын чыгарып.

Арабакеч жанынын бардыгынча жердин баарын издей берди. Ал көзүн чоң ачып карап жатты. Ал караңгыда укмуштай көрчү, арабакечке окшоп да койбойт, куду эле океандагы пароходдун капитанындай.

— Куурчакчы, куурчакты көргөн жоксуңбу? Кызыл көйнөкчөн куурчакты?

— Куурчактан дайын жок,— деди арабакеч муңайыңкы үн менен.

— Анда куурчакты алып кеткен экен. Эми издеп кажети да жок... Ушерде, дал ушерде мен уктаган болчумун. Анда куурчак жанымда отурган болчу... Ай-ай!

Доктордун кайрадан ыйлагысы келип араң эле турду.

Арабакеч боору ооругандай мурдун бир нече шор-шор тартып койду.

— Эмне кылуу керек?

—Өөх! Эмне кыларымды билбей калдым... Айлам түгөнүп калды...— Доктор башын шылкыйтып, колдоруна жөлөп отуруп калды, күйүт отуна малынып, экипаждын кыймылынан улам чайпалып бара жатты. — Билемин,— деди ал.— Ооба... Албетте... Бул мурун менин оюма эмне келбеди! Ал качып кетти, бул куурчак... Көзүм илинип кетип, ал качып кеткен турбайбы. Түшүнүктүү. Ал жандуу болчу. Муну мен ошол замат эле баамдагам. Ошондой болсо да бул Үч Күпчөктүн алдында менин күнөөмдү жеңилдетпейт...

Аңгыча ал тамак жегиси келди. Ал бир аз унчукпай отурду да, анан салмак менен мындай деди:

— Бүгүн мен наар албадым. Мени жакын жердеги трактирге¹ алып барчы.

Наар сызбагандык докторду момуйтуп койду.

Алар караңгы көчө менен далайга жол тартышты. Трактир ээлери бардык жерде эшигин жаап жатыптыр. Күпчөктөрдүн баары бул түнү жандарынан чочуп, бир жамандыкты күтүп жатышты.

Алар жаңы бекиткичтерди кадашып-чегелешип, кире бериш жерлерди шкафтар менен тосмолоп салышты. Алар терезелерди мамык төшөктөр, ала-була жаздыктар менен калкалап коюшту. Алар уйку бетин көрүшпөдү. Жоон-жолпулардын, байлардын баары бул түнү кол салууну күтүп турушту. Байлануу турган иттерди сак жана жаалдуу турсун

¹ Трактир — конок үйү бар ресторан.

деп эртеден бери тамак бербей коюшту. Байлар жана Күпчөктөр үчүн үрөй учуруларлык түн да келди. Элдин кайрадан көтөрүлөрүнө алардын көзү жеткен эле. Бир нече гвардиячынын Үч Күпчөктүн бийлигине чыккынчылык кылып, мурасчы Туттинин куурчагын сайгылап таштап, ордодон кетип калгандыктары жөнүндөгү имиштер шаарга таркан кеткен болчу. Бул окуя байлар менен соргоктордун баарынын жүрөгүнүн үшүн алып салган.

— Шайтан баскырдыкы десе! — деп кыжырланышты алар. — Биз эми гвардиячылардан үмүт үзүп калдык. Кечээ алар эл көтөрүлүшүн басса, бүгүн өз замбиректеришин оозуп биздин үйгө буруп отурушат.

Доктор Гаспар өзөк жалгап алып, эс алайып деген үмүтүнөн кол жууду. Айлана-тегеректе кыбыр эткен жап жок.

— Чын эле үйгө жөнөйбүзбү? — деп жалооруду доктор. — Аябай алыс да... Ачкадан өлүп баратам.

Аңгыча ал ысык тамактып жытын сезе койду. Ооба, куурулган тамактын жыты келип жатат: калыбы, пияз кошуп, койдун этин кууруп жатса керек. Арабакеч ошо замат жакын эле жерден чыгып жаткан жарыкты көрө койду. Ичке тилке жарык шамалдан улам ары-бери кыймылдап жатты.

— Бул эмне болду экен?

— Трактир болуп калса экен! — деп жиберди доктор сүйүнгөндөн.

Алар жете келишти.

Көрсө, таптакыр эле трактир эмес экен.

Бир топ үйлөрдөн обочороок бош жерде дөңгөлөк үстүндө үй турат.

Ичке тилке жарык бул үйдүн жакшы жабылбай калган каалгасынын жылчыгынан чыгып жатыптыр.

Арабакеч секирип түшүп, чалгындамакка жөнөдү. Кырыктуу окуясын унутуп койгон доктор куурулган эттин жытынын ыракатына батып отура берди. Ал бышылдап, мурдун шор тартып, көзүн жүлжүйттү.

— Биринчиден, иттен коркуп жатам! — деп кыйкырды арабакеч караңгыдан. — Экинчиден, биерде кандайдыр бир тепкичтер...

Баары ойдогудай болуп чыкты. Арабакеч тепкич менен көтөрүлүп, каалгага келип түкүлдөттү.

— Ким?

Жарыктын ичке тилкеси төрт бурчтуу жазы жарыкка айланды. Каалга ачылды. Босогодо киши турду. Бу жарыктап

улам айланадагы караңгылыктын ортосунда турган ал адам кара кагаздан кесилип алынган немедей жалпак көрүндү.

Арабакеч доктордун атынан жооп берди:

— Бул доктор Гаспар Арнери. Силер өзүңөр ким болосу-
ңар? Дөңгөлөктүү үй кимдики?

— Бул Бризак байкенин балаганы болот,— деп жооп берди босогодо турган кытай көлөкө. Ал бирдемеге кубанып, толкундана түштү да, колдорун булгалап: — Келиңиздер, келиңиздер мырзалар! Бризак байкенин балаганына доктор Гаспар Арнеринин келгенине биз абдан кубанабыз.

Акыры жакшы болуп бүттү! Түнкү сапар байсалдуу болду! Жашасын Бризак байкенин балаганы!

Доктор да, арабакеч да, аттар да өзөк жалгап, жандарын серп алдырчу жакшы жайга туш болушту. Дөңгөлөктөгү үй меймандос үй болуп чыкты. Бул үйдө Бризак байкенин кыдырып жүрмө труппасы¹ турчу.

Бул ысымды кимдер укпаган! Бризак байкенин балаганын кимдер гана билбейт! Жыл бою балаган майрам жана ярмарка күндөрү базар аянтында өз оюнун көрсөтө турган. Мунун кандай гана чебер артисттери болбоду! Алардын көрсөткөн оюндарынын кызыктуулугучу! Баарыдан да бул балагандарчы Тибулдун оюн көрсөткөнүн айтпайсыңбы.

Тибул өзүн өлкөдөгү бирден бир мыкты дарчы деген атакты жеңип алганын биз мурунтан билебиз. Биз анын Жылдыз аянтындагы чеберчилигин өз көзүбүз менен көрбөдүк беле, ал гвардиячылардын огу астында коркунучтуу тунгуюктун үстүндө сымдан басып өткөн болчу.

Базар аянттарында Тибул оюн көрсөтүп жатканда, балдар болобу, чоң кишилер болобу, көрүп отургандардын баары—кемпирлер да, окуучулар да, солдаттар да, койчу, жумурай журт зор ынтаа менен кол чабышкан... Ошондой болсо да, эми, дүкөнчүлөр менен сылаңкороз көйрөндөр өзүлөрүнүн мурунку кубанычына кейип-кепчишет: «Биз ага шатырата кол чапчу элек, эми ал биздин төбөбүздү кандап жатат!»

Бризак байкенин балаганы баягыдай эмес; гимнаст Тибул андан кетип калган.

Тибулдуп эмне болгондугу жөнүндө доктор Гаспар эч нерсе айтпады. Мурасчы Туттинин куурчагы жөнүндө да ооз ачпады.

Доктор балагандан, дөңгөлөктөгү үйдүн ичинен эмнелерди көрдү?

¹ Труппа — театрда же циркте иштеген артисттер.

Докторду кара кочкул үч бурчтук жана тор түрүндө эшилген алтын сым менен кооздолгон түрктөрдүн чоң барабанына отургузушту. Вагонго ылайык жасалган үй бир нече бөлмөлөрдөн турат, араларын боз кендир материал менен бөлүп койгон.

Түндүн бир оокуму эле. Балагандагылар уктап калган.

Қаалганы ачып берген жана кытай көлөкө көрүнгөн киши маскарапоз болуп чыкты. Анын аты Август эле. Ал бу түнү дежурный болчу. Доктор балаганга жете келгенде, Август өзүнө тамак жасап жаткан болчу. Чынында да пияз кошуп куурулган койдун эти эле.

Доктор барабанга отуруп, имаратка көз чаптырып жатты. Ящиктин үстүндө керосин лампа күйүп турат. Үйдүн дубалында папиростун кагазы менен капталган алкактар, сабы металлдан келиштирилип жасалган ак, кызыл, ала-була узун камчылар, бетине алтын менен оймо-чиймелер, гүлдөрдүн, жылдыздардын сүрөтү түшүрүлгөн ар түстөгү кыйышдылар салынып тигилген костюмдар илинип турат. Дубалдан маскалар¹ карап турат. Қээ бирлеринин мүйүздөрү сороёт; башка бирөөлөрүнүн оозу бир кулагынан экинчи кулагына чейин жетет. Бир маска далдайган чоң кулагы менен өзгөчөлөнүп турат. Кулактарынын адамдыкындай, бирок өтө эле далдайып чоң экендиги күлкү келтирет.

Бурчта, капаста адам түшүнүп болбогудай кандайдыр бир кичинекей айбан отурат. Дубалдардын биринин жанында узун жыгач стол. Анын үстү жагында күзгүлөр илинип турат. Он даана. Ар бир күзгүнүн жанында шамдар сороюп турат, алар столго жабыштырылып коюлган. Шамдар күйбөй турат. Столдун үстүндө кутулар, кисточкалар, боёктор, ула сыйпангычтар, жасалма чачтар чачылып жатат, кызыл ула жатат, ар түстөгү чөөттөр кургап катып калган.

— Биз бүгүн гвардиячылардан качып чыктык,— деп сөзгө аралашты маскарапоз.— Гимнаст Тибул биздин артист болгонун билесиз. Гвардиячылар бизди кармап алышмакчы болушту: алар бизди Тибулду катып коюшту деп ойлошту.

Қарыя маскарапоз аябай мұнайымдуу көрүндү.

— Гимнаст Тибул кайда экенин биз өзүбүз билбейбиз. Мүмкүн, аны өлтүрүп, же темир капаска камап койгон болуш керек.

Маскарапоз үшкүрүнүп, куудай ак башын чайкап койдү.

¹ М а с к а — кийме кеп.

Канаста отурган айбан мышыкча көзүн кылтыйтып докторду карап турат.

— Сиздин бизге ушунча кеч келишиңиз жаман болду, — деди маскарапоз. — Биз сизди жаныбыздан артык көрөбүз. Биздин көңүлүбүздү жубатпасаңыз болбойт. Сиз таалай айтпагандардын досу, элдин досу экениңизди билебиз. Мен сиздин эсиңизге бир окуяны салгым келет. Биз Өгүз Боору аянтында оюн көрсөтүп калдык. Бул өткөн жылы жазда болгон эле. Менин кызым ырдап жаткан...

— И-и, и-и... — деп доктор эстей калды. Аңгыча ал укмуштай тынчсыздана түштү.

— Эсиңиздеби? Сиз анда базарда болчусуз. Биздин оюнду көрүп отургансыз. Менин кызым Күпчөк дворяндардын оозуна түшкөндөн көрө, меште күйүп кетишин артык көргөн пирог жөнүндө ырды ырдап жаткан.

— Ооба, ооба... эсимде.. Андан ары!

— Атактуу аял, кемпир бул ырды угуп отуруп, аябай ыза болот. Ал өзүнүн мурду салаңдаган кызматкерине кызымдын кулагын чоюуга тукурат.

— Ооба, эсимде. Мен кийлигише кеткен болчумун. Кызматкерди кууп жибердим. Аял мени биле коюп, уялып калган. Ыраспы?

— Ооба, Андан кийин сиз кетип калдыңыз, эгерде атактуу аялдын кызматкери кулагымды чоюп алган болсо, анда мен жашабайт элем деп кызым айткан болчу... Сиз сактап калдыңыз. Кызым муну өмүрү унутпайт.

— Ал кызыңыз азыр кайда? — деп сурай кетти доктор; ал аябай беймаза боло түштү.

Аңгыча карыя маскарапоз боз кендир менен тосмолонгон жерге келип, чакырып калды. Кыйындык менен ачылуучу тегерек кичинекей жыгач кутуну ачып алгандай, ал укмуштай ысымды атап добуш чыгарып койду:

— Суок!

— Бир нече секунд убакыт өттү. Андан кийин боз кендир көтөрүлө түшүп, ал жактан уйпаланган тармал чачтуу башын бир аз эңкейте кыз көрүндү. Ал кой көз көздөрү менен астыртадан кылтыйып докторду карады.

Доктор көзүн алайтып, селдейип туруп калды: бул мурасчы Туттинин куурчагы болчу!

КИЧИНЕ АКТРИСАНЫН КЫЙЫН РОЛУ

Ооба, бу мурасчы Туттинин куурчагы эле.

Кара баскыр десе, бу кайдан жүрөт? Укмуш го? Эмне деген укмуш? Укмуштун болбой турганын доктор Гаспар жакшы биле турган. Ал муну көз будамайлоо деп ойлоду. Куурчак жандуу болчу, доктор байкоосуздан экипажда уктап калганда, тил албаган кыз сыяктуу качып кетет.

— Жылмайбай эле кой! Жагынам деп күлгөнүн күнөөндү кечирбейт,— деди доктор катуулап.— Тагдыр сени жазалаганын билип жатасыңбы. Үч уктаса түшкө жирбеген жерден таап алдым.

Куурчак көзүн алаңдатып койду. Аңгыча куурчак коён сыяктуу көзүн ирмеп койду да, элтендеп Августту жалт карады. Август болсо күрсүнүп койду.

— Ким болосуң, сырынды жашырбай айт!

Доктор үнүн каардуу чыгарды. Бирок куурчак ушунчалык татынакай көрүнгөндүктөн ачуулануу такыр мүмкүн эмес болду.

— Көрдүңүзбү,— деди курчак,— мени унутуп калгансыз. Мен Суок боломун.

— Су-ок...— дейсиңби деди доктор.— Бирок сен, мурасчы Туттинин куурчагысың да!

— Куурчак болбой калайын! Мен кадимки эле кызмын...

— Эмне?.. Кууланып жатасың!

Куурчак тосмодон чыгып келди. Лампа аны жарык кылып турду. Ал уйпаланган башын бир жагына кыйшайтып, күлүп турду. Анын чачынын түсү кичинекей боз чымчыктын жүнүндөй эле.

Капастагы бапсайган айбан куурчакты тикирейип карап турду.

Доктор айраң таң калды. Окуянын сырын китеп окуучу бир аздан кийин билет. Бирок биз азыр китеп окуучуга доктор

Гаспар Арпериини көз жаздымынан чыгып кеткен маанилүү бир окуяны эскерткибиз келет. Чоң кишилер айтып жүргөндөй алаксыган адам бир заматта оркоюп көрүнүп турган окуяны байкабай да калат эмеспи.

Ал окуя мындай: азыр, балаганда куурчактын түрү таптакыр башка боло түштү.

Анын кой көз көздөрү күлүмсүрөдү. Азыр ал олуттуу да, эстүү да көрүндү, бирок анын муңайымынан дайын жок. Тескерисинче, силер бул шок кыз анткорлонуп жатат деп айтар эленер.

Андан ары. Ар бир кыз кан кызына окшобосо да, кур дегенде ёлканын оюнчуктарын элестете турган куурчактын мурнку татынакай көйнөгү, кызыл жибегги, алтын гүлү, жалтыр нерселери, укмуштай кийими эмне болду? Ойлоп көргүлөчү, азыр куурчак алда канча жупуну кийинген. Матрос жакалуу көк көйнөгү, эски туфлийи ак эмес, боз. Туфлийин коңултак кийип алган. Мынчалык жөнөкөй кийинип алгандыктан анын өңү серт көрүнөт деп ойлобогула. Тескерисинче, жөнөкөй кийинүү анын өңүнө жуп жарашып турат. Өңү серттик мындай болгон учур да болот: адеп караганында серт көрүнөт, жакшылап карасаң мындай жупунулук кандын кызынан да сонун көрүнөт, анткени, кандын кызы кээде бакага айланса, кээде тетирисинче, бакадан кандын кызына айланат эмеспи.

Кептин түйүнү мына мында да: мурасчы Туттинин куурчагынын көкүрөгүндө карайган коркунучтуу жарат болгонун билесиңер, Ал эми ал жарат азыр жок.

Азыр куурчак жайдарым, дени таза!

Бирок доктор Гаспар эч нерсени байкабады. Мүмкүн, ал бир аздан кийин кептин түйүнү эмнеде экенин түшүнөр беле, бирок аңгыча болбой кимдир бирөө эшикти тыкылдатып калды. Иш дагы чатагына айланды. Негр балаганга кирип келди.

Куурчак чыйылдап жиберди. Қапаста отурган айбан мышык болбосо да бышкырып койду, ал кандайдыр бир укмуш жаныбарды элестетип турду.

Негрдин ким экенин биз мурдатан билебиз. Доктор муну жакшы билет, ал бул кадимки Тибулду негр кылып жасаган болчу. Бирок эч ким бул сырды билчү эмес.

Дүрбөлөң беш минутага созулду. Негр өзүн өтө эле олдоксон көрсөттү. Ал куурчакты ала коюп, аны өйдө көтөрүп, бетинен-мурдунап өпкүлөп жиберди, куурчак бети-башын жолотпой тайсалдады, бети-башынан өпкүлөгөн негр куду эле илинип турган алманы жалмалап жаткан кишиге окшоду.

Карыя Август чочуп кеткендиктен эс-мас боло түшүп, кө-

зүн жуумп жиберди, куду эле кытайдын императорундай чыккынчынын башын кесип салсамбы, же аны келемиш чычканды кантсыз эле тирүүлөй жутуп жиберүүгө зордосомбу дегендей теңселип турду.

Куурчактын туфлийи ыргып кетип, лампага барып бир тийди. Лампа ала салып, жалп этип өчүп калды. Караңгы боло түштү. Коркунучту айтпа. Аңгыча баары таң шооласын көрүштү. Жылчыктан жарык түшүп турду.

— Мына жерге жарык кирди, — деди доктор Гаспар, — мен мурасчы Туттинин куурчагын алып, Үч Күпчөктүн ордосуна жөнөшүм керек.

Негр эшикти түрттү. Үйдүн ичи жарык боло түштү. Маскарапоз мурдагысындай эле көзүн жумган боюнча отурду. Куурчак тосмонун ары жагына кирип жашынып калды.

Доктор Гаспар шашып-бушуп иштин жөн-жайын Тибулга түшүндүрдү. Ал мурасчы Туттинин куурчагы жөнүндө, анын кантип жоголгондугу, эми бул балагандан табылгандыгы жөнүндө окуяны төкпөй-чачпай айтып берди.

Куурчак тосмонун ары жагынан угуп турду, бирок эч нерсе түшүнбөдү.

«Доктор аны Тибул дейт, — деп таң калды куурчак. — Бу кайсы Тибул? Бу өңү суук негр да. Тибулдун өңү кара эмес, ак, сулуу...»

Куурчак бир көзүн ойноктотуп карап койду. Негр өзүнүн кызыл шымынан сүйрү кичинекей бөтөлкөнү алып чыгып, тыгынын суурду, бөтөлкө таранчыдай чый этти, ал кичинекей бөтөлкөдөн кандайдыр бир суюктукту денесине куюна баштады. Антип-минткенче укмуш окуя башталды: моководой кара негр апапак, сулуу боло түштү. Шек санап кереги эмне. Бул Тибул болчу.

— Ураа! — деп тосмонун ары жагынан куурчак кыйкыра чуркап келип Тибулдун мойнуна асыла кетти.

— Эчтемени көрбөгөн маскарапос эмне балакет болуп кетти деп чочуп кеткендиктен отурган жеринен кулап түшүп, былк этпестен сулап калды. Тибул аны шымынан тартып тургузду.

Эми куурчак чакыруусуз эле Тибулду өпкүлөп жатты.

— Укмуш десе! — деди куурчак кубанычы койнуна батпай энтигип. — Эмнеликтен моководой карайып жүрдүң? Мен сен экениңди билбепмин.

— Суок! — деди Тибул сурданып.

Куурчак анын жазы көкүрөгүнөн шапа-шуп ыргып, калайдан жасалган солдаттай какыйып туруп калды.

— Эмне дейсиң?— деп сурады ал окуучу кыздай.

Тибул анын уйпаланган чачын кармады. Куурчак болсо жайдарым койкөз көздөрү менен аны астыртадан гана карап турду.

Доктор Гаспардын эмне деп айтканын уктунбу?

— Ооба. Ал Үч Күпчөктүн мурасчысы Туттинин куурчагына жан киргизип бер деп тапшырышкандыгы жөнүндө айтты. Ал бул куурчак экипаждан качып кетти деп айтты. Ал мени ошол куурчак деди.

— Ал жаңылып жатат,— деди Тибул.— Доктор Гаспар, бу куурчак эмес, мага ишенип коюңузчу. Бу менин кичине досум, бул кыз, бийчи Суок деген болот, цирктеги ишенимдүү жолдошум.

— Туура! — деди куурчак сүйүнүп кетип.— Сени менен сымдан нечен ирет басып өтпөдүк беле.

Тибулдун чыныгы жолдошум деп айтканына, ал аябай кубанды.

— Урматтуум! — деп шыбырай куурчак анын колуна бетин сүрткүлөп жиберди.

— Койчу? — деп кайра сурады доктор.— Чын эле бу тирүү кызбы, ыя? Суок дейсизби? Ооба! Ооба! Чын эле! Эми мен даанасын билбедимби. Эсимде. Бу кызды бир жолу көргөн болчумун. Ооба... Ооба... Кемпирдин кызматкери таяк менен жыга чабарда аны мен куткарып калбадым беле.

Аңгыча доктор колун серпил койду.

— Ха-ха-ха! Ооба, албетте. Ошондой дейм да, мурасчы Туттинин куурчагынын өңүндөй эле жылуу учурап жатат дейм да. Бул тим эле таң калардык окшоштук, же илимде айткандай сейрек учуроочу кубулуш.

Баары айкын болду.

Сырт уламдан улам жарык болуп келатты. Короонун арт жагынан короздун үнү угулду.

Аңгыча болбой доктор кайрадан кейип-кепчий баштады.

— Ооба, мунун баары жакшы дечи. Бирок бул мурасчы Туттинин куурчагы менде жок, чынында да мен аны жоготуп жибердим дегендикке жатат да...

— Бул демек, сиз аны таптыңыз дегендик да,— деди Тибул кызды өзүнө кыса.

— Кан-тии-ип?

— Ушундайча эле. Менин айтканыма түшүнүп жатасыңбы, Суок!

— Түшүнгөнсүйм.— деп жооп берди Суок акырын гана.

— Ырас элеби? — деп сурады Тибул.

— Албетте,— деди куурчак жылмайып.

Доктор эч нерсе түшүнбөдү.

— Жекшемби күндөрү казганактаган эл алдында оюн көрсөтүп жатканда сен менин сөзүмдү уктуң беле? Сен анда алабула секичеде тургансың. Мен: «Алле» дедим,— сен сым менен мени көздөй басып келаттың. Мен казганактаган элдин үстү жагында бийик жерде сени сымдын орто жеринде күтүп турдум. Бир тиземди илгери чыгарып сага дагы: «Алле!» дедим,— сен менин тиземе тура калып, ийниме чыктың... Сен аябай коркуп турдуң беле?

— Жок. Сен мага «Алле!» дедиң,— демек, бул эч нерседен чочубай тура бер деген сөз эле.

— Көрдүңбү,— деди Тибул,— мен азыр сага дагы «Алле!»— деп айтамын. Сен куурчак болуп каласың.

— Куурчак боломун.

— Ал куурчак болуп калабы?— деп сурады доктор Гаспар.— Бул эмне деген тири шумдук?

Китеп окуучулар түшүндүрөр го деп ойлойм! Силер доктордун чый-пыйы чыгып, санаасы санга бөлүнүп, сары убайымга түшкөнүн билбей калдыңар, эчтеме менен ишиңер болбогондуктан, силер оной-олтоң түшүнөсүңөр.

Доктордун ушул кезге чейин уйку бетин көрбөгөнүн ойлоп көргүлөчү. Анын жанынын таштай бекемдигине таң калууга гана туура келет.

Экинчи бир короз уйкусун ачкыча баары чечилди да калды. Тибул окуяны ийне-жибине чейин баяндады.

— Сен Суок, артитсиң. Жаштыгыңа карабастан сен жаман артист эмессиң. Балаганыбызда «Кеңкелес падышаны» көрсөтүп жатканыбызда, сен Алтын Капустанын ролун укмуштай ойнодуң. Андан кийин балетте, сен көчүрмө сүрөттү көрсөтүп, тегирменчинин чайнекке айланышын укмуш туурасың. Сендей эч ким бийлей албайт, сенчелик эч ким ырдай да албайт, кыялың учкул,— сенин батымдуулугуңа, сергектигиңе айла жок.

Суок мактоого чыдабай кыпкызыл боло түштү. Ал бул мактоону көтөрө албай кысылды.

— Ошентип сен мурасчы Туттинин куурчагынын ролун аткарышың керек.

Суок алаканын чапкылап баарын тең: Тибулду, картаң Августту, доктор Гаспарды биринен сала бирин өпкүлөп жиберди.

— Токтой тур,— деди сөзүн улап Тибул ушу эле дейсиңби. Сен билесиңби,— курал жасоочу Просперо Үч Күпчөктүн Ор-

досунда темир капаста отурат. Сен курал жасоочу Просперону бошотушуң керек.

— Темир капасты ачыппы?

— Ооба. Просперонун ордодон кантип качып чыгышынын жашыруун сырын мен билем.

— Сырынбы?

— Ооба. Аерде жер алдында өткөөл бар.

Тибул аба шарларын сатуучу адам туурасында айтып берди.

— Бул өткөөлдүн башталышы кастрюль турган жерде,— ордодогу ашканада болушу мүмкүн. Бул өткөөлдү сен таба-сың.

— Жакшы болот.

Күн али чыга элек эле, бирок канаттуулар сайрап жаткан болчу. Балагандын каалгасынан көрүнгөн чөп жайкалып турду.

Жарыктан улам капастагы отурган табышмактуу айбан кадимки түлкү болуп чыкты.

— Убакытты бошко кетирбейли! Жол узак.

Доктор Гаспар:

— Азыр көйнөктүн мыкты дегенин тандашыңар керек...— деди.

Суок болгон көйнөк-көнчөктөрүнүн баарын сууруп чыкты... Көйнөктөрдүн баары укмуш эле, анткени алардын баарын Суок өзү жасаган болчу. Башка таланттуу артисттердей эле ал кимге кандай көйнөк жарашарын жакшы билчү.

Доктор Гаспар толгон-токой көйнөктөрдү көпкө аңтарып-теңтерди.

— Болуптур,— деди ал,— менимче, мобу баарыдан жарашыктуу болот го. Ал көрсөткөн көйнөк майып болгон куурчактын көйнөгүнөн бир аз эле түзүгүрөөк эле. Кийингин ушуну!

Суок кийинди. Ал балагандын орто ченинде тургандыктан чыгып келаткан күн нурунан улам укмуш көрүндү, мүмкүн, дүйнөдө ага тең келер эч ким жоктур. Көйнөктүн өңү мала кызыл эле. Суок кыймылдап койсо эле, алтын жаап жаткандай көрүндү. Көйнөк жарк-журк этип, шуудурап, атыр жыттанат.

— Мен даярмын,— деди Суок.

Коштошуу бир минутага созулду. Цирктин кишилери көздөн жаш чыгарганды жакшы көрүшпөйт. Алар көп учурда өмүрүн курмандыкка тике коюшат. Анын үстүнө да, көйнөктүн турманын бузбоо үчүн өтө эле кыса кучакташууга болбоду.

— Тез кел! — деди да карыя Август күрсүнүп койду.

— Мен жумушчу кварталдарына кетип баратам. Күчүбүздү эсептешибиз керек. Мени жумушчулар күтүп жатышат. Менин тирүү экенимди, колу-бутум бош экенимди алар билишет.

Тибул плащты жамына, калдайган шляпасып, кара көз айнегин жана «Каирдагы поход» ойнундагы пашанын¹ костюмуна тиешелүү кийме мурунду кийине салды.

Бул кебетеси менен аны айра-таанып билүүгө болбойт эле. Ырас, дордойгон чоң мурун анын кебетесин тири укмуштай кылып салды, бирок аны эч таанууга болбойт.

Карыя Август босогодо турду. Доктор, Тибул жана Суок балагандан чыгышты.

Күн көтөрүлө баштады.

— Ыкчам! Ыкчам! — деди доктор шаштырып.

Аңгыча ал Суок менен кошо экипажга отурду.

— Коркпойсунбу? — деп сурады ал.

Суок жооп ордуна жылмайып койду. Доктор алын чеке-синен өптү.

Көчөлөр али ээн эле. Кишилердин сүйлөшкөн үндөрү анда-санда гана угулат. Аңгыча иттин катуу үргөнү угулду. Андан кийин ит сөөгүн бирөө тартып алгандай каңшылап ырылдай баштады.

Доктор экипаждан мойнун созул карады.

Бул ит балбан Лапитушту кааи алган иттин дал өзү экен! Ушул эле дейсиңерби.

Доктор андан ары өмнө болгонун көрүп турду. Ит киши менен кармашып жатат. Башы кичинекей, сөөлжандай чубалган, жарашыктуу укмуштай костюм кийген, чегирткедей кебетелүү тыртылган бир киши иттин оозундагы кандайдыр мала кызыл, кооз, адам билип болбой турган бир нерсени жулкуп жатат. Кызгылт нерсе туш тарапка чачылды.

Адам акыры жеңип чыкты. Ал олжосун ала коюп, көкүрөгүнө кыса, доктор келаткан жакка бет алып чуркады.

Ал экипажга кездеше түшкөндө доктордун аркасынан карап турган Суок үрөй учарлык бир нерсени көрө койду. Таң калардык адам чуркабай эле, бийчиниикиндей буту жерге тиер-тиймексен болуп секирип, аттап-буттап келатты. Алын бешмантынын жашыл этектери жел тегирмендин калактарындай артын көздөй делбектейт. Көкүрөгүндө карайган жараттары бар кызды колуна кармап алган.

¹ П а ш а — аскердик жана граждандык жогору чин.

— Бул мен! — деп кыйкырып жиберди Суок.

Ал жалт берип, баркыт жаздыкка өңүн жашыра калды.

Кыйкырыкты уга коюп, уурдап качып келаткан киши жалт карай салды, азыр доктор Гаспар анын бий мугалим Раздвартис экенин биле койду.

IX глава

ТАМАККА ПЕЙЛИ ЧАПКАН КУУРЧАК

Мурасчы Тутти эшик алдындагы тектирчеде турду. География мугалими дүрбү менен карап жатты. Мурасчы Тутти компасты алып келүүнү талап кылды. Бирок бул ашык эле.

Мурасчы Тутти куурчактын келишин күтүп жаткан.

Өтө беймаза болгондуктан ал түн бою мемиреп катуу уктады.

Эшик алдындагы тектирчеден шаардык дарбазадан ордого барчу жол көрүнүп турду. Шаардын үстүнө көтөрүлүп келаткан күндүн ууз нурлары чагылып, кароого тоскоолдук кылды. Мурасчы алакандарын көз алдына жайып, бети-башын бырыштырып, чүчкүрүүгө болбой тургандыгына өкүндү.

— Али эч ким көрүнбөйт, — деди география мугалими.

Бул жооптуу иш ага тапшырылган болчу, анткени ал өз кесиби боюнча мейкиндикти, көк жээктерди, кыймылдаган чекиттерди, дагы ушул сыяктууларды башкалардан алда канча жакшы биле турган.

— А балким көрүнгөн чыгаар? — деди такып сурап Тутти.

— Мени менен талашпа. Дүрбүдөн башка да, менде билим, нерселер жөнүндө так түшүнүгүм бар. Мына жасминаны¹ көрүп турам, латын тилинде анын эң сонун, бирок эсте тутууга кыйын аты бар. Анын ары жагынан көпүрөлөрдү жана гвардиячыларды көрүп турам, айланасында көпөлөктөр учуп жүрөт, андан ары жол созулуп жатат... Чыда! Чыдап тур!

Ал дүрбүнү бурап калды. Мурасчы Тутти бутунун учу менен тура калды. Сабагын окубай калгандай, анын жүрөгү туйлап жатты.

— Ооба, — деди мугалим.

Аңгыча үч атчан ордодогу парк тараптан жолду көздөй жөнөп калышты. Бул капитан Бонавентура болчу, ал күзөт-

¹ Ж а с м и н а — атыр жыттуу ак гүл.

чүлөрү менен жолдон көрүнгөн экипажды утурлап чаап жөнөгөн эле.

— Ураа! — деп мурасчы чыйылдап кыйкырып жиберди, анын чыйылдаган үнүнөн тээ алыскы кыштактардагы каздар кошо каркылдашты.

Сүйүнгөнүнөн улам мурасчы тектирченин таш тосмосунан кокус кулап кетсе, кармап калуу үчүн эшик алдындагы тектирченин төмөн жагында гимнастика мугалими даярданып турган.

Ошентип, доктор Гаспар түшкөн экипаж ордуна көздөй келатты. Эми география мугалиминин илимий билими да, дүрбүнүн да кереги жок эле. Карап тургандардын баары экипажды жана боз атты көрүштү.

Эмне деген гана аян! Экипаж акыркы көңүрөгө келип токтоду. Күзөтчүлөр жол бошото беришти. Мурасчы эки колун булгалап, жалтылдаган чачтарын силкилдетип, ыргып-секирип жатты. Ангыча ал энесегинин көрө койду. Эби-сыны жок, кичинекей киши чалдарча араң кыймылдап, экипаждан чыкты. Гвардиячылар кылычтарын ызат менен кынай кармап, ызаат кылып, оолагыраак турушту. Кичинекей киши экипаждан кызыл гүлдестедей, лента менен оролгон укмуштай куурчакты алып чакты.

Бул эртең мененки чөптүн жана күндүн ууз нурундагы көгөргөн асмандагы ажайып көрүнүш болду.

Бир минутадан кийин куурчак ордодо болду. Жолугушуу мындайча өттү.

Куурчак башка бирөөнүн жардамысыз эле басып баратты.

— О-о, Суок өз ролун мыкты аткарды белем! Эгерде ал чыныгы куурчактардын чөйрөсүнө туш келген болсо, анда алар Суокту куурчак деп ойлошоруна эч шек жок эле.

Ал өзүн токтоо алып жүрдү. Ал ролду аткара аларына ишенди.

«Кыйын нерселер да болот,— деп ойлоду ал,— мисалы, лампаны күйгүзүп алып жонглёрдук ролду аткарууга же артын көздөй эки ала салып оюн көрсөтүүгө да болот...»

Суоктун циркте ар кандай оюн көрсөткөн күндөрү да болгон.

Кыскасы, Суок эч нерседен корккон жок. Ага бул оюн жакты. Доктор Гаспар аябай беймаза болду. Ал Суоктун артынан ээрчиди. Суок бутунун учу менен баскан бийчидей майда кадам менен басып баратты. Көйнөгү шуудурап, дирилдейт.

Паркеттер жаркырап турду. Куурчак паркетте кызгылтым булуттай чагылды. Бийик залдардын ортосунда Суок кенедей

эле көрүндү, паркеттин жаркырагынан улам анын бою узарып, күзгүлөрдөн туурасы жооноюңку көрүнүп жатты.

Мелмилдеп аккан чоң сууда сүзүп бараткан гүл салынган кичинекей себет деп ойлоого да болот эле.

Ал жайдарым гана күлүп, күзөтчүлөрдүн жанынан, аң-тан болуп карап турушкан булгаары жана соот кийимчен кишилердин жанынан, өмүрүндө биринчи жолу күлгөн чиновниктердин жанынан өтүп баратты.

Алар кетенчиктеп, ага жол бошотуп жатышты, бу көрүнүш кадим эле өз ишине киришип жаткан бул ордонун ээси сыяктанды.

Жымжырттык өкүм сүрүп тургандыктан; гүлдөрдүн желекчелери күбүлүп жаткандай анын жеңил-желпи басып баратканы угулуп турду.

Куду Суоктой татынакай кийинген кичинекей неме мурасчы Туттинин куурчагын көздөй бет алып, үстү жагынан жазышаты менен түшүп келатты.

Алардын бойлору да бирдей эле.

Суок токтой калды.

«Мурасчы Тутти дегени ушу тура!» деп ойлоду Суок.

Анын теке мандайында ачуулуу кыз кебетеленген арык, көзү көк, үрпөйгөн, башын бир жагына кыйшайта бир аз муңайымга баткан бала турду.

Туттинин ким экенин Суок биле турган. Суок Үч Күпчөктүн ким экенин да билчү. Үч Күпчөктүн кембагал, ач-жылаңач элдин колу менен жаралган темирдин баарын, бүткүл көмүрдү, бүткүл эгинди тартып алгандыгын Суок билчү. Өз малайларын кичинекей Суокко тукурган атактуу кемпирди ал жакшы билчү. Ал булардын баары: Үч Күпчөк, атактуу кемпирлер, сыланкороздор, дүкөнчүлөр, гвардиячылардын баары курал жасоочу Просперону темир капаска отургузуп, анын досу гимнаст — Тибулдун артынан сая түшкөндөрдүн баары шериктеш экенин да ал билчү.

Ордодо басып баратканда ал мурасчы Туттини дидары суук, бойлуу, жука кызыл тилин дайыма сыртка салаңдатып жүргөн, атактуу кемпир кебетеленген бирдеме го деп ойлогон эле.

Бирок ал эч кандай өңү серттикти байкабады. Туттини көргөнүнө ал ыракаттанды.

Ал ойпоктогон көк көздөрү менен Туттини тиктеп турду.

— Бул сенсиңби, куурчагым? — деп сурады мурасчы Тутти колун сунуп.

«Эмне кылсам? — деп Суок коркту. — Куурчак да сүйлөчү

беле ?Ах, кара басып, мага эскерттип койбогондорун карачы!.. Гвардиячылар барча-бырч кылган тиги куурчак өзүн кандай тутканын билбейм...»

Аңгыча жардамга доктор Гаспар келди.

— Мурасчы мырза,— деди ал көтөрүңкү үн менен,— мен сенин куурчагыңды айыктырдым. Көрүп турасың го, мен аны тирилтип гана тим болбостон, анын өмүрүн өркүндөттүм. Куурчак көркүнө келип кулпургандан кулпурду, анан татынакай көйнөктүү болду, баарынан да сенин куурчагыңа тил киргизип, ырдай, бийлей тургандай кылганымды айтпайсыңбы.

— Бактылуу менен байлаша, таалайлуу менен талашпа деген ушул да! — деп койду мурасчы акырын гана.

«Ишимди баштай берейин» деп ойлоду Суок.

Ошентип, Бризак байкенин балаганынын актрисасы жаңы сахнада биринчи жолу өнөрүн ортого салды.

Бул сахна негизги ордо залыныкы эле. Элдин чогулганын айтпа. Алар туш-тараптан казганакташат: шатылардын чокусуна, өткөөлдөргө, залдын балкондоруна толуп алган. Алар жакшылап таасын угуп жана көрүү үчүн тегерек терезелерден өтүшүп, балкондорго толуп кетишкен, түркүктөргө чыгып алышкан.

Түркүн түстө кийинишкен кишилер сүттөй жарыктан даана көрүнүп турду.

Жүздөрүн нур чалган кишилердин карап турганын Суок көрдү.

Тарбайган манжаларынан таттуу кызыл шире же майлуу кочкул илээшме татымал аккан ашпозчулар, ар түстөгү мундирчен куду эле маймыл кебетеленген министрлер, уча өтеги узун, өнүр этектери оюкчан болгоой кичине музыканттар, ордо кызматындагы аялдар менен кавалерлер, бели бүкчүйгөн окумуштуу докторлор, мурду саландаган окумуштуулар, ат үстүндө чимирилип оюн көрсөткөн өнөрпоздор, кийгендери министрлерден кем эмес малайлар отурушат. Булардын баарынын көздөрү тикирейип сахнага сайылган.

Баары жымжырт. Демдерин ичине катып, баарысы тең жүздөгөн кишилердин маңдайында сыпаа гана ийменип-уялып турган он эки жаштагы мала кызыл кийимчен кызды карап отурушту. Ал деле бир кебелип койбойт. Биерде отургандар күн сайын болбосо да Суок оюн көрсөткөн аянттардагы көрүүчүлөргө караганда кайдан жаалдуу болсун. Аянттагы оюн көргөндөрдүн жүзү курсун. Алар аңкоо чалыш адамдар, солдаттар, артисттер, мектеп окуучулары, кичинекей соодагер-

лер болчу да! Суок алардан кыпындай да чочуп койгон эмес.
Алар:

— Суоктой бир да артистка дүйнөдө жок! — деп айтышчу.

Ага акыркы майда тыйындарын ыргытып жатышты. Ал эми мындай майда тыйындарга кандайдыр бир байпак токугуч аялдар эртең мененки, түшкү, кечки тамакты алмаштыра турган ичине боор салынып жасалган пирожок сатып алууга болор эле.

Мына эми Суок өзүнүн куурчактык ролун кадимкисиндей аткара баштады.

Ал буттарын жылдырып, андан кийин сунуп, бүгүлгөн колдорун бетин көздөй көтөрдү да, кытайдын чиновниги сыяктуу чыпалактарын чычайтып ырдай баштады. Ырдап жатканда ыргак менен ал башын оңго-солго буруп жатты.

Ал амалкөйлүк менен ойсондоп жылмая берди. Бирок дайыма бардык куурчактардыкындай эле көздөрү тегерек болуп, чоң ачылышына далалаттанып жатты.

Ал минтип ырдай баштады:

Эч ким билбес илим менен
Отко салып үйлөдү.
Ак ниет Гаспар жардам кылып,
Кайра көрдүм дүйнөнү.

Қарагыла: мен күлдүм,
Уктунарбы: үшкүрдүм...
Ошентип кайра тирилдим,
Күчү менен илимдин.

Өмүр бою сени издедим,
Канча жолу адашпадым...
Жароокердин ысмы — Суок
Эсинде бек сактагын.
Мына эми мен тирүүмүн,
Түндө жатып түш көрдүм.

Өлдү деп мени ыйладың,
Көз жашыңды жыш көрдүм!
Қирпиктериң дирилдейт,
Чекене түшүп чачтарың.
Қарындашың, аты — Суок
Эсинде бек сактагын!

— Суок, — деп кайталады Тутти акырын гана.

Анын көзүнөн жаш кылгырып турду, ушундан улам анын көзү өки эмес, төрт сыяктанып көрүндү.

Куурчак ырдап бүтүп, ийиле таазим кылды. Зал уу-дуу боло түштү. Отургандардын баары ордунан козголо баштарын ийкешти, шыпшынышып таңдайларын такылдатышты.

Чынында да, жаш кишинин үнү үчүн бир топ муңайыңкы болгонуна карабастан, ырдын ыргагы укмуш болду, ал эми үн тим эле күмүш же айнек тамактан чыгып жаткандай укмуш чыкты.

— Бул тим эле периштедей ырдайт экен,— деген дирижердун үнү угулду жымжырттыктан.

— Ыры гана бир аз укмуш,— деди кандайдыр бир мансаптуу адам ордендерин шыңгыратып.

— Ушуну менен сын тып басылды да калды. Үч Күпчөк залга кирип келишти. Сансыз элдин чогулушу аларга өөн учурашы мүмкүн эле. Баары жабыла эшикке карай жалталашты. Бир ашпозчу колундагы күрөң кызыл ширенин калдыгы менен кимдир бир сүйкөчтин аркасын майлап алды. Сүйкөч чый-пыйы чыгып чыңырып жиберди, аңгыча жасалма жаак көрүндү, анткени жасалма ээк тиши ыргып кетиптир. Гвардиянын жоон-жолпу капитаны ирени суук өтүгү менен татынакай жасалма ээк тишти былчыйта басып сындырып салды.

Кырч-кырч эткен дабыш чыкты!— шаан-шөкөттү башкарган адам жалт бурулуп, сөгүнүп жиберди.

— Жаңгактарды ыргытканын карасаң! Басканда тырсылдап жатат! Ачууну гана келтирет!

Жасалма ээк тишин жоготкон сүйкөч кыйжырмакчы болуп, атүгүл алакандарын жаяйын деди эле, бирок кара басып, үнү да чыкпай калса болобу. Ал эриндерин эмшендетиш араң бир-деме дегенсыйт.

Бир минутадан кийин залда бөтөн кишилерден эч ким калбай калды. Жооптуу адамдар гана калышты.

Ошентип мына эми Суок менен доктор Гаспар Үч Күпчөктүн алдында турушту.

Кечээки беймазалуу окуялар менен Үч Күпчөктүн иши болбоду. Дежурный врачтын байкоосу астында паркта алар топ ойноп жатышкан. Муну алар сайраңдаш үчүн гана ойношкон. Алар аябай чарчашты. Тер аккан беттери жылтылдайт. Көйнөктөрү аркасына жабышып калган, жел үйлөгөндүктөн алардын аркасы жуду жел кайыктай көрүндү. Бирөөнүн көзүнүн алды томпоюп кара көк тартып турат. Томуйган ал жер өңү өчүп солуган роза гүлүнө же кебетеси жакшы бакага

окшоо турат. Экинчи бир Күпчөк чочулап, бул томуйган көк жерди карап жатты.

«Бул Күпчөк топ менен аны бетке бир коюп, өңүнө чыгарган экен да» деп ойлоду Суок.

Бетин көгөрткөн Күпчөк каардуу бышылдап жатты. Доктор Гаспар абдыраган калыбында жылмайып турду. Күпчөктөр үн жок, сөз жок куурчакты карап турушту. Мурасчы Туттинин өңүнө кызыл жүгүрүшү алардын көңүлүн көтөрүп жиберди.

— Айтыңызчы, — деди алардын бири, — доктор Гаспар Арнери деген сиз болосузбу?

Доктор ийилип таазим кылды.

— Кана, куурчак кандай? — деп сурады экинчиси.

— Куурчак эң сонун! — деди Тутти.

Күпчөктөр Туттинин мындай жайдарым болгонун эч качан көрүшкөн эмес.

— Эң сонун! Чынында да куурчак жакшынакай...

Биринчи Күпчөк алаканы менен чекесин аарчып, тамагын кырып жаалдуу түр менен мындай деди:

— Доктор Гаспар, сиз биздин буйрукту аткарыпсыз. Эми сиз сыйлыкты талап кыла берсеңиз болот.

Жымжырттык өкүм сүрө баштады.

Жасалма чачтуу сары кичинекей секретарь доктордун талабын жазуу үчүн калемин даярдап кармап турду.

Доктор өз өтүнүчүн айта баштады:

— Кечээ күнү Сот аянтына көтөрүлүш чыгаргандарды өлүм жазасына тартуу үчүн он плаха курулган эле...

— Алар бүгүн жазаланат... — деди сөздү бөлүп Күпчөк.

— Мен дал мына ушуну айтып жатам. Менин өтүнүчүм мындай: мен туткундагылардын баарынын өмүрүн сактап калууну жана эркиндикке чыгарууну суранам. Мен өлүм жазасын таптакыр алып салып, бул плахаларды өрттөп жиберүүнү суранам...

Сары секретарь бул өтүнүчтү угары менен чочуп кетип, калемин түшүрүп жиберди. Учү шиштигий калем уч экинчи Күпчөктүн бутуна барып сайылып калды. Ал Күпчөк кыйкырып-өкүрүп, бир буту менен ыргып-секире берди. Көзүнүн алдын көгөртүп алган Биринчи Күпчөк табалап каткырып жатты. Анын табасы кана түштү.

— Шайтан баскырдыкы десе! — деп бакырды экинчи Күпчөк таманынан жебедей калем учту сууруп жатып. — Шайтан баскырдыкы ай! Бул өтүнүч күнөө! Мындай нерселерди кантип айтып жатасыз!

— Сары секретарь качып жөнөдү. Качып баратып, кулатып алган гүл салынган ваза ыргып түштү да, бырын-чырын болуп талкаланды. Чоң чатак чыкты да калды. Күпчөк калем учту сууруп алып, артынан секретарга ыргытты. Бирок көл-төйгөн ушу кебетеси менен ал балакетти түз ыргытмак беле! Калем уч күзөттө турган гвардиячынын май куйругуна барып сайылды. Бирок ал ынтаалуу кызматкер катары былк этпей тура берди. Гвардиячыны күзөтчүдөн алмаштырганча, калем уч сайылган боюнча тура берди.

— Мен өлүм жазасына буйрулган жумушчулардын баарынын өмүрү аман калышы талап кылам. Плахалардын баарын өрттөп жиберүүнү талап кылам,— деп кайталады доктор акырын, бирок таамай айтып.

Жооп ордуна күпчөктөрдүн кыйкырыктары угулду. Кимдир бирөө чамындыларды сындырып жаткандай элестелип турду.

— Жок! Жок! Жок! Эч качан андай болбойт! Алар өлүм жазасына тартылат!

— Өлүп кал,— деп шыбырады доктор куурчакка.

Суок кептин түйүнү эмнеде экендигин ойлоно калды. Ал кайрадан бутунун башы менен туруп, чыйылдап теңселип калды. Анын көйнөгү куду кармап алган көпөлөктүн канатындай дирилдеп, башы салаңдай түштү,— куурчак ана-мына жыгылып кетчүдөй болуп турду. Мурасчы аны көздөй чуркады.

— Ах! Ах! — деп кыйкырып жиберди мурасчы.

Суок дагы кайгылуу чыйылдады.

— Мына, көрдүңөрбү,— деди доктор Гаспар,— көрүп турасыңарбы? Куурчактын жаны кайрадан чыгып баратат. Ичиндеги механизм өтө эле сезгич. Эгерде менин өтүнүчүмдү аткарбасаңар, ал биротоло бузулат. Эгерде куурчагы эчтемеге жарамсыз кызыл чүпүрөк болуп калса, мырза мурасчы капанын туткунунда калат деп ойлойм.

Мурасчынын жини келе түштү. Ал пилдин ботосундай боздоп жерди тепкилегенден тепкиледди. Ал көзүн жуумп, башын калжактата берди.

— Эч бир! Угуп жатасыңарбы, эч бир! — деп кыйкырды ал.— Доктордун өтүнүчүн орундаткыла! Куурчагымды бербейм! Суок Суок! — деп эчкирип ыйлап жиберди Тутти.

Албетте, Күпчөктөр моюн сунуп беришти. Буйрук берилди. Күнөө кечирүү буйругу жарыяланды. Бактылуу доктор Гаспар үйүнө сапар тартты.

«Күнү-түнү менен уктаймын»,— деп ойлоду ал жолдо баратып.

Шаарга кире бериште ал Сот аянтындагы плахаларды өрттөн жаткандыгы, кембагалдар өлүм жазасына тартылбай калганына байлардын аябай жаны ачып жаткандыктары жөнүндөгү сөздөрдү укту.

Ошентип, Суок Үч Күпчөктүн Ордосунда калды.

Тутти аны менен бакка чыкты.

Мурасчы гүлдөрдү уйпалап, шиш сымга денесин айыртып алып, аз жерден бассейнге түшпөй калды. Кубанычтан улам ал эч нерсени байкабады.

«Мен тирүү кыз экенимди ал чындап эле түшүнбөйбү? — деп таң калды Суок.— Мен өзүмдү мындай алып жүрбөс элем».

Эртең мененки тамакты алып келишти. Суок пирожныйды көрө коюп, өткөн жылы күзүндө гана бир пирожныйды жегени эсине кылт өтө түштү. Картаң Август аны пирожный эмес, пряник деп айткан болчу. Мурасчы Туттини пирожныйы эң укмуш эле. Он аары гүл дешип учуп келип калышты.

«Эмне кылсам? — деп азаптанды Суок — куурчак да жечү беле? Куурчактар ар кандай болот... Ах, пирожныйга шилекейим түшүп турганын карачы!»

Ошентип, Суок чыдаган жок.

— Кичинекей жегим келип жатат...— деди ал акырын гана. Бети кыпкызыл боло түштү.

— Жакшы болот! — деп кубанды мурасчы.— Сен мурда жегин келген жок эле. Мага мурда жалгыз тамак ичүү ушунчалык көңүлсүз боло турган. Ах, азыр кандай сонун, ыя! Жегин келип жатабы.

Ошентип, Суок кичине жеди. Андан кийин дагы бир аз, анан дагы бир аз. Аңгыча Суок мурасчыны алыстан көзөмөлдөп турган кызматкерди көрө койду, караганда да көзүнөн чаарын чыгарып карап турду.

Кызматкердин оозу араандай ачылган.

Кызматкердики эп болчу.

Куурчактын тамак жегенин үч уктаса түшүндө көргөн эмес эле.

Суок, коркуп кетип, жүзүм кошулган убаланма төртүнчү пирожныйын түшүрүп жиберди.

Бирок иштин акыры жакшы болду. Кызматкер көзүн сүртүнүп, оозун жапты.

— Мага ушундайча көрүнүп кетти. Ысык!

Мурасчы жаагы басылбай тили буудай кууруп быдылдап

сүйлөй берди. Анан чарчагандыктан анын жаагы жап болду да калды.

Бул ысыкта кулак-мурун кескендей жымжырт болуп турду. Кечээги шамал дуулдап жатып алыска кетип жок болгон. Азыр баары өз жайында. Атүгүл учкан чымчыктар да көрүнбөйт.

Бул ысыкта чөп үстүндө мурасчынын жанында отурган Суок кебездин арасына катылган сааттын чыкылдаганындай бир калыпта чыккан түшүнүксүз табышты угуп турду. Сааттын табышы «чык-чык» этчү эле, ал эми мунун табышы «түк-түк» этип жатты.

— Бу эмне? — деп сурады Суок.

— Эмне экен? — Мурасчы бир аз таң калып, чоң кишилердей кашын серпил койду.

— Мына: түк-түк... Бул саатпы? Саатың барбы?

Кайрадан жымжырттык, жымжырттыкта кайрадан баягы эле түкүлдөгөн табыш. Суок сөөмөйүп көтөрдү. Мурасчы кулак салып тыңшады.

— Бул саат эмес, — деди ал акырын гана. — Бул менин темир жүрөгүмдүн согушу...

Х глава

АЙБАНКАНА

Саат экиде мурасчы Туттини класстык бөлмөгө чакырып калышты. Бул сабак окуй турган маал эле. Суок жалгыз калды.

Суоктун тирүүү кыз экенине, албетте, эч ким шек санабады. Кыясы, бий мугалими Раздватристин бийлигиндеги мурасчы Туттинин бул куурчагы өзүн анча кысылыңкы алып жүргөн жок. Мүмкүн, бул куурчакты эң чебер уста жасаса керек. Ырас, Суок пирожный жеген жок. Бирок мурасчы Туттиники туура чыгар. Балким, чынында да Суоктун тамакка пейли чаппагандыр.

Ошентип, Суок жалгыз калды.

Анын абалы кыйын болду.

Зор ордо, кире бериштерди, галереяларды, тепкичтерди билип болбойт.

Түрү суук гвардиячылар, ар түстөгү жасалма чач кийип алышкан белгисиз жаалданган кишилер, тынчтык жана жарык.

Суокко эч ким көңүл бурган жок.

Суок мурасчы жатып уктоочу бөлмөнүн терезесинин жанында турат.

«Кандайча аракет жасоонун амалын ойлоп табуу керек, — деген ойго келди Суок. — Курал жасоочу Просперо жаткан темир капас мурасчы Туттинин айбанканасында. Мен айбанканага киришим керек».

Мурасчыга тирүү балдарды көрсөтпөгөнүн силер билесинер. Атүгүл, аны жабык каретага салып шаарга бир жолу да алып барган эмес. Ал ордодо чоңойду. Ага илимдерди үйрөттү, ага ташбоор падышалар менен полковдецтер жөнүндөгү китептерди окуп беришчү. Анын чөйрөсүндөгү кишилердин күлүшүнө тыюу салынган болчу. Анын тарбиячыларынын жана мугалимдеринин баарынын бою коркоюп узун келип, өндөрү кубарып, эриндерин бекем тиштенип жүрүшөр эле. Ушул эле дейсиңерби, алардын баарынын ашказаны ооручу. Ушундай оорулуу кишилерге күлмөк кайда.

Мурасчы Тутти шайыр-шандуу жайдарым күлкүнү да эч качан уккан эмес. Кээде гана ал кызымтал колбасчынын же өзүлөрүнө окшогон күпчөк конокторду кабыл алган Күпчөктөрдүн мас болуп каткырган үндөрүн уга турган.

Бирок муну күлкү деп айтууга болот да! Мунун өзү көңүл ачуунун шайырдыгы эмес эле, жинденген коркунучтуу кыйкырык менен бакырык болчу.

Куурчак гана жайдарым эле. Бирок куурчактын жайдарымдагы Күпчөктөргө коркунучсуз болчу. Анын үстүнө куурчак унчукчу да эмес. Ал мурасчы Туттиге ордо паркынан жана темир көпүрөлөрдөгү барабандуу күзөтчүлөрдөн башка жашыруун көп нерселер жөнүндө айта албайт эле. Ошондуктан Тутти эл жөнүндө, жакырлар жөнүндө, ач-жылаңач балдар жөнүндө, фабрикалар, шахталар, түрмөлөр жөнүндө, дыйкандар жөнүндө, байлар кембагалдарды иш иштөөгө мажбурлап, алардын колунан жаралгандардын баарын өзүлөрүнө ыйгарып алгандыгы жөнүндө эч нерсе билчү эмес.

Үч Күпчөк каардуу, жаалдуу мурасчы кылып тарбиялагылары келишкен. Аны балдар коомунан обочо кармап, ага айбанкана уюштуруп беришет.

«Ал айбандарды көрүп жүрсүн, — деген ойго келишкен алар. — Анын жансыз, таш боор куурчагы бар, анын жаалдуу жырткыч айбандары да болот. Тим кой, ал жырткыч айбандардын үнүн уксун, чийки эт менен жолборсторду кандай тамактандырганды, тирүү коёндү удав-жылан кандайча бүкүлүү жутканын көрсүн. Ал жырткыч айбандардын үнүн угуп,

алардын кызарган көздөрүн көрсүн. Ошондо гана ал ырайымсыз таш боор болуп чоңоёт».

Бирок иш Күпчөктөр ойлогондой болуп чыккан жок.

Мурасчы Тутти кунт коюп жүрдү, баатырлар менен падышалардын үрөй учуруларлык окуяларын угуп, тарбиячыларынын безетки баскан кызыл мурундарын жийиркенип карап коюп жүрдү, бирок таш боор болуп чоңойбоду.

Ал айбандар коомуна караганда, куурчактар коомун жакшы көрдү.

Албетте, силер он эки жаштагы баланын куурчак менен алпурушу уят деп айтышыңар мүмкүн. Бул курагында балдардын көбү жолборсторго аңчылык кылууну артык көрүшөр эле. Бирок биердегинин себеби такыр башка, ал өз убагында айкын болмокчу.

Суокко кайрылалы.

Ал кечтин киришин күттү. Чынында да, таламандын так түшүндө ордодо жападан жалгыз сандалып жүрүү шек туурдук.

Сабактан кийин алар кайрадан жолугушту.

— Угуп турсаң, — деди Суок, — доктор Гаспардыкында ооруп жатканымда, түшүмө укмуш нерсе кирди. Түшүмдө жансыз куурчактан жандуу кызга айланып жатыптырмын. Цирктин артиси сыяктанам. Башка артисттер менен балаганда турдум. Балаган бир жерден экинчи бир жерге көчүп, ярмаркаларга токтоп, чоң аянттарда оюн көрсөтүп жүрдү. Мен сымдын үстү менен басып, бийлеп жүрдүм, эң эле кыйын акробаттык оюндарды көрсөтүп, сөз сүйлөбөстөн, жандап көрсөтүүчү ар кандай ролдорду аткарып жүрдүм...

Суоктун айткандарын мурасчы элейип угуп турду.

— Биз эң эле жарды болчубуз. Көп учурларда наар албаган учурларыбыз болду.. Биздин чоң боз атыбыз бар эле. Аны Анра дечүбүз. Мен ал аттын жонундагы айрык сары атилес жабылган чоң ээрге туруп алып, түркүн оюндарды көрсөтүп жүрдүм. Атыбыз өлүп калса болобу, себеби, бир ай бою акчабыз тартыш болуп, аны жакшылап бага албай калдык...

— Жакыр белеңер? — деп сурады Тутти. — Түшүнсөм буюрбасын, эмне себептүү жакыр болдуңар?

— Биз кэмбагалдарга оюн көрсөтүп жүрдүк. Кембагалдар аз да болсо тыйын-тыпыр беришчү, кээде маскарапоз Августун колундагы тыйын үмүтөтө тосулган шляпа оюндан кийип куру жалак калчу.

Мурасчы Тутти эчтеме түшүнбөдү.

Кеч киргенге чейин Суок аркы-беркилерди айтып жобурай

берди. Ал жакыр турмуш жөнүндө, чоң шаар жөнүндө, сабамакчы болгон даңкы таш жарган кемпир жөнүндө, балдарга иттерин тукурган байлар жөнүндө, гимнаст Тибул жана курал жасоочу Просперо жөнүндө, бай кишилердин жана күпчөктөрдүн бийлигин жумушчулар, шахтёрлор, матростор жок кылары жөнүндө айтты.

Ал цирк жөнүндө баарыдан көп айтып берди. Кызып сүйлөй берип, түш жөнүндө айтып жатканын унутуп да калды.

Мен далайдан бери Бризак байкенин балаганында жашап келатам. Качантан бери бийлеп келатканым, ат үстүндө өнөр көрсөтүп, гимнастикалык оюндарды жасап жүргөнүм эсимде жок. Ах, кандай гана нерселерди үйрөнбөдүм! — Ал колдорун чапкылады. — Мынакей, маселен, өткөн жекшембиде деңиз жээгинде пароходдор токтоочу жерде оюн көрсөтүп калдык. Мен өрүктүн сөөгүнөн жасалган ышкырык менен вальсты обонго салдым.

— Өрүктүн сөөгү менен обон салганың кандай?

— Аай, сен билбейсиң. Өрүк сөөгүнөн жасалган ышкырыкты көргөн жок белең? Бул жөнөкөй эле нерсе. Өрүктүн он эки сөөгүн чогулттум да, андан ышкырык жасадым. Аларды тешилгенче ташка сүрө бердим.

— Кызык экен!

— Өрүктүн он эки сөөгү мындай турсун, ачкыч менен да обон салам.

— Ачкыч менен дейсиңби! Кантип? Көрсөтсөң. Менин укмуштай ачкычым бар...

Бул сөздү айта сала мурасчы Тутти курткасынын топчулуктарын чечип, мойнундагы асылган кичине ак ачкычы бар боону алып чыкты.

— Мынакей!

— Эмне үчүн аны көкүрөгүңө катып жүрөсүң? — деп сурады Суок.

— Бул ачкычты мага канцлер берген. Бул ачкыч менин айбанкапамдагы капастардын биринин ачкычы.

— Капастардын баарынын ачкычын катып жүрөсүңбү?

— Жок. Бирок бул ачкыч эң керектүү ачкыч деп мага айтышкан эле. Мен аны сакташым керек...

Суок мурасчыга өз өнөрүн көрсөтө баштады. Ал ачкычтын тешигин эрдине чукул кармап, укмуштай обонду сөзолонтту.

Мурасчы кубанычы койнуна батпагандыктан, бекем сактап жүр деген ачкычты эсинен чыгарып да жиберди. Ачкыч Суокто калды. Ал ачкычты чөнтөгүнө шап сала койду.

Кеч кирди.

Мурасчы Тутти жаткан жерге катарлаш куурчак үчүн өзгөчө бөлмө даярдашты.

Мурасчы Тутти уктап жатып түшүндө укмуш нерселерди: чоң мурун кап кийинген күлкү келердик кишилерди, чегилген олчойгон ташты жылаңач аркасына көтөргөн кишини, кара камчы менен бу кишини сабап жаткан күпчөк кишини, картошка жеп отурган самтырак кийимчен баланы, боз атты минип, он эки өрүк сөөгүнүн жардамы менен кандайдыр бир жийиркеничтүү вальска оштонуп бийлеп жүргөн атагы таш жарган кемпирди көрдү.

Ал эми ушул эле убактын өзүндө бул кичинекей бөлмөдөн алыс ордонун паркынын бир четинде мындай бир окуя болуп жатты. Оюнарга кетпесин, анча деле окуя болгон жок. Мурасчы Тутти гана бул түрү укмуш түш көрүптүрбү. Мурасчы Туттинин айбанканасынын эшик алдында күзөттө туруп, уктап калган гвардиянын түшүнө да укмуш нерселер кирет.

Гвардиячы таш түркүккө торго жөлөнүп отуруп көшүлүп таттуу уйкунун кучагына мемиреп кетет. Анын жаркылдаган кылычы буттарынын арасында кыпчылуу эле. Тапанчасы болсо капталындагы жибек моюн орогучтан сороюп чыгып турган. Шагыл таштардын катарында гвардиячынын өтүгүн жана анын жеңине жалбырактан учуп түшкөн узун көпөлөк куртун жарык кылып турган тордомолу фонарь турган эле.

Окуя баары жайында өтүп жаткандай көрүндү.

Ошентип күзөтчү уктап калып, адаттан тыш түш көрдү. Анын түшүндө, мурасчы Туттини куурчагы ага келип жатыптыр. Ал куурчак бүгүн эрте менен доктор Гаспар Арнери алып келген куурчактын дал өзү: кызгылт көйнөкчөн, бантиги бар, кийими жылтылдайт. Азыр гана түшүндө куурчак жандуу кыз болуп көрүндү. Куурчак эки жагына каранып, кыймылы тын, кылтылдап сөөмөйүн эрдине басты.

Фонарь анын кичине тулку-боюн жарык кылып турду.

Гвардиячы түшүндө жылмайып койду.

Андан кийин ал демин ичине алып, ийнин решёткага ыктай, мурдун темир торго сүңгүтүп отурду.

Күзөтчүнүн уктап жатканын көрө коюп, Суок фонарды алып, бутунун учу менен кылдат басып, тосмонун ары жагына өттү.

Гвардиячы коңурукту кош тартып жатты, уйкуга магдыраган гвардиячыга бул айбанканадагы жолборстор күрүлдөп жаткандай сезилди.

Чынында да айбанкана жымжырт болчу. Айбанаттар терең уйкуда эле.

Фонарь бир аз гана жерди жарык кылып турду. Суок караңгы жакты кылчак карап, каалгып басты. Бактыга жараша, түн караңгы эмес эле. Түн кучагын асмандагы жылдыздар жана парктагы илинүү фонарлар жарык кылып турган болчу, жарык алыстан эле бактардын, имараттардын үстү жагынан биерге чейин тийип турган.

Тосмодон өтүп кыз ак гүлдөрдү чүмкөнгөн жапыз бадалдардын арасындагы кыска аллея менен баратты.

Аңгыча болбой ал айбандардын жытын сезе койду. Ал жытты жакшы билчү: бир жолу үч арстанын жана бир догун¹ алып, аларды үйрөткөн киши балаган менен кошо сапарда жүргөндө сезип калган эле.

Суок ачык аянтка чыкты. Кичине үйлөр тургандай айлана эмнегедир күңүрттөнөт.

¹ Дог — иттин бир түрү.

— Темир капас! — деп шыбырады Суок.

Анын жүрөгү туйлап чыкты.

Суок айбандардан коркчу эмес, анткени, циркте оюн көрсөткөн адамдар аны деле капарына алып коюшпайт эмеспи. Баскан дабышты жана фонардын жарыгын сезин калып, капдайдыр бир айбан чочуп ойгонуш кетип, айкырын күзөтчүнү ойготуп жибербегей эле деп гана ал чочулады. Ал канастардын жанына басып келди.

«Просперо кайда болду экен» — деди ал чый-ныйы чыгын.

Ал фонарды бийик көтөрүп, канастын ичин карады. Баары тымтырс. Фонардын жарыгы канастын тор темирине чачырап, анын ары жагындагы уктап жаткан денелерге тегиз эмес чагылды.

Ал бирде сапсайган кулакты, бирде сунулган бут, же жолжол темгил жонун көрдү. Бүркүттөр канаттарын куушуруп уктап жатат, кебетелери куду эле эски гербдей. Кээ бир темир торлордун тээ эң эле түшкүрүндө ажырата билүүгө болбогон кандайдыр бир олчойгон караандар көрүндү.

Капастагы күмүштөй жаркыраган ичке решётканын ары жагында туурларда тоту куштар отурат. Суок ушул канастын жанына токтой калды. Решёткага баарынан чукул отурган узун кызыл сакалчан картаңыраак тоту куш Суокко бир көзүн ачып аны карап тургандай көрүндү. Ал тоту куштуу көзү ликондун данегине окшоп турду.

Андан да мунусу кызык болду: ал уктап жатат деп айтсын дегенсип тез эле көзүн жуумп жиберди. Бул Суокко тоту куш өзүнүн кызыл сакалына жылмайып койгондой көрүндү.

«Мендей акмак жок», деди ичинен Суок өзүн өзү жубатып. Бирок аны коркунуч басты.

Бул жымжырттыкта, эмнегедир бирдеме анда-санда тырсылдатып чагып, чыйылдап коёт.

Түнкүсүн атканага кирип, же кушканага кулак түрүп көрчү; мемиреген тынчтыкка таң каласың, ошону менен бирге эң эле көп дабыштарды: бирде канаттын кыймылын уксан, бирде чалпылдатып чайнап жаткан табынты угасың, бирде туурдун кырсылдаганы угулса, бирде туруш, уктап жаткан канаттуунун тамагынан таңчыдай ыргыган тыпылдаган ичке дабыш угулат.

«Просперо кайда? деп ойлоду кайрадан Суок, бирок аябай бушаймандана баштады.— Кокус бүгүн анын башын алып, ал отурган капаска бүркүттү камап койсочу?»

Аңгыча караңгыдан кимдир бирөөнүн:

— Суок! — деген каргылданган үнү чыкты.

Ошол замат эле ал катуу энтиккен үндү, дагы кандайдыр бир куду оорулуу чоң ит кыңкылдагандай үндү укту.

— Ах — деп кыйкырып жиберди Суок.

Суок чакырган тарапка фонарды таамай кармады. Ал жакта эки кызыл жарык күйүп турат. Күлтүйгөн чоң кара жандык капастын ичинде турат, ал кадим эле аюунун өзү, капастын темирин кармап, ага башын жөлөп турат.

— Просперо! — деди Суок акырын гана.

Көз ачып-жумганча миң-сап ойлор башынан чубурду.

«Эмнеликтен мунун кебетеси суук? Денесин аюунукундай ансайып жүн каптаган көздөрү кызарып албырат. Тырмактары өсүп, ийилип турат. Анын кийими жок. Бул киши эмес эле, маймыл».

Суок аз жерден ыйлап жибере жаздады.

— Акыры келдиңби?, Суок,— деди тири укмуштай макулук. — Сени көрөрүмө көзүм жеткен.

— Саламатпы. Мен сени бошоткону келдим, — деди Суок арандан зорго алкаарып.

— Капастан чыга албайм. Мен бүгүн оомийин боломун.

Кайрадан кыңкылдаган катуу үн чыкты. Макулук жерге кулап түштү, андан кийин өөдө болуп, кайрадан капастын темирине жөлөндү.

— Бери келчи, Суок!

Суок жанына жакып басып барды. Мокочодой өң Суокту гиктеп турду. Албетте, бул өң адамдыкына түк окшобойт. Баарыдан да анын өңү карышкырдын тумшугуна окшоп турду. Бул карышкырдын жулактары адамдыкындай болгону менен, кыска катуу жүн баскандыктан өтө эле коркунучтуу көрүндү.

Суок алакандары менен көзүн далдаламак болду. Фонарь анын колунда чайпалып турду. Күңүрт жарык асманга көтөрүлдү.

— Сен менден коркуп жатасың, Суок... Мен адамдык кебете-кешпиримди жоготуп койдум. Коркпо! Бери кел... Чоңоюпсун, арыктап алыпсың. Өңүңдү мунайым чалып турат...

Просперо араң эле сүйлөдү. Ал акырында төмөн жылбышып, акыры жыгач астанага сулап калды. Оозун аңырайта ачып, сары узун тиштерин ырсыйтып, энтиге дем алып жатты.

— Азыр бу дүйнө менен кош айтышам. Мен сени өлөр алдымда көрөрүмдү билгемин.

Ал аюунукундай түктүйгөн колдорун сунду. Караңгыда карбаластап бирдемелерди издеп жатты. Мык сууруп алгандай добуш чыкты, андан кийин кебетеси суук колдор капастын темирин бойлото сунулду.

Колунда кичинекей тактай жүрөт.

— Ал муну. Мында баары жазылуу.

Суок тактайды жымыра салды.

— Просперо,— деди Суок акырын гана. Просперо үндөбөдү.

Суок фонарды чукул кармады. Тиштери биротоло ырсайып калыптыр. Бозоргон көздөрү Суокту теше карап турду.

— Просперо! — деп Суок кыйкырды да, фонарды колунан түшүрүп жиберди. — Ал өлдү! Ал өлдү! Просперо!

Фонарь үлп этип өчтү да калды.

КУРАЛ ЖАСООЧУ ПРОСПЕРО

XI глава

КОНДИТЕРСКОЙДУН КЫЙРАШЫ

Айбанкананын кире беришиндеги биз тааныштырган гвардиячы Суок анын тордомолуу фонарын кымырып кетер замат айбанканадагы ызы-чуудан улам ойгонуп кетет.

Айбандар арылдашып, улуп-уңшуп, чыйылдап жатышат: канаттарын каккылоодо, куйруктарын темир торго ургулай беришти.

Гвардиячы оозун ачып эстеп, муштумун капастын темири-не оорута уруп алып, биротоло эсине келе түштү.

Ошондо гана карбаластан тура калды. Фонарь түгүл таш балакет да жок. Асманда жылдыздар жымындашат. Жасминдин жыпар жыты аңкыйт.

— Шайтан баскырдыкы ай!

Гвардиячы жини келип түкүргөндүктөн, түкүрүгү октой учуп, жасмин салынган табакты, кулата койду.

Айбанканадагы ызы-чуу, уу-дуу күчөгөндөн күчөдү.

Гвардиячы дүрбөлөн салды. Аңгыча кишилер шаманаларын көтөрүп жетип келишти. Шаманалар чыртылдап жатты. Гвардиячылар сөгүнүштү. Кимдир бирөө кылычка чалынып жыгылып, бирөөнүн өтүгүнүн апкытындагы темирди сүзүп, мурдуу канатып алды.

— Фонарымды уурдап кетиптир!

— Айбанканага кимдир бирөө кириптир!

— Ууру!

— Козголончулар!

Мурдуу канаткан гвардиячы жана өтүгүнүн апкытынын темири сындырып алган башка гвардиячы, ошондой эле калган гвардиячылардын баары караңгыда шаманаларын көтөрүп, белгисиз душманды көздөй дуу коюшту.

Бирок айбанканадан шектүү эч ким табылбады.

Сасыган кызыл ооздорун ачып, жолборстор өңүрүп жатты. Арстандар тынчы кетип, капастын ичинде ары-бери жүгүрүп

жүрүштү. Тоту куштар будун-чаң болушту; алар түркүн түс-түү каруселдей айланып жатышты. Маймылдар трапецияларда теңселишти. Аюулар ичке үндөрү менен озоңдошту. Жарык-тан жана келген кишилерден улам айбанкана ого бетер ызы-чууга толуп кетти.

Гвардиячылар капастардын баарын карап чыгышты.

Баары жайында экен.

Атүгүл Суок колунан түшүрүп жиберген фонарды да алар табышкан жок.

Аңгыча мурдун канатып алган гвардиячы:

— Токто-о! — деп кыйкырды да шамананы өөдө көтөрдү.

Баары жогору жакты карап калышты. Ал жакта бактын көгөргөн башы карайып турду. Жалбырактары кыймылда-байт. Түн мемиреп турат.

— Көрдүңөрбү? — деп сурады гвардиячы каарданып. Ал шаманасын силкилдетип койду.

— Ооба. Бирдеме кызарып турат...

— Кичинекей...

— Отуруп алыптыр...

— Акмактар десе! Мунун эмне экенин билесиңерби? Бул тоту куш. Ал капастан үчүп чыгып, отуруп алган тура, шай-тан алгыр десе!

Чуу көтөргөн күзөтчү гвардиячы уялганынан унчукпады.

Аны алып түшүү керек. Айбандарды дүрбөлөңгө салган ошо тура.

— Туура айтасын. Чык, Врум. Сен баарыбыздан кичүүсүң да.

Врум бактын жанына басып келди. Ал эки анжы болуп турду.

— Чыгып барып аны түз эле сакалдан ал.

Тоту куш былк этпей олтура берди. Шаманалардын жарыгынан улам анын канаттары калың жалбырактардын арасынан кызгылтым болуп көрүнүп турду.

Врум шляпасын чекесине түшүрө түртүп, желкесин кашы-ды.

— Коркуп жатам. Тоту куштар чокуганда сай сөөгүндү сыздата чокуучу эле.

— Ак-маак десе!

Врум баары бир бакка чыга баштады. Бирок орто жерине чейин чыгып барды да, бир аз токтоп туруп, кайра түшө баштады.

— Эч качан да! — деди ал. — Бул менин ишим эмес. Тоту куштар менен кармаша албайм.

Аңгыча кандайдыр бир чалдын ачуулуу үнү чыкты. Туфлийин тарпылдатып, кандайдыр бир киши караңгы жактан гвардиячыларды көздөй келе жатты.

— Тийбегиле ага! — деп кыйкырды ал. — Тынч койгула ашы!

Кыйкырган киши айбанкананын башкы кароолчусу экен. Ал чоң окумуштуу, зоология жагынан адис адам болгон, башкача айтканда, жаныбарлар жөнүндө баарын ийне-жибине чейин билген адам.

Ал ызы-чуудан улам ойгонуп кеткен эле.

Ал ошол эле айбанканада турчу, төшөктөн тура сала, калпагын албастан, чуркап жетип келген, атүгүл мурдунда бадырайган чоң кантала да жүрөт.

Ал өтө эле бушайманданып алыптыр, чынында да: анын айбандар дүйнөсүнө кандайдыр бир солдаттар кийлигишип, кандайдыр эле бир кеңкелес анын тоту кушун сакалдан алган жатса күйүп-бышпаганда кантсин!

Гвардиячылар кетенчиктей беришти.

Зоолог башын көтөрдү. Ал да жалбырактардын арасынан кызгылт бир нерсени көрө койду...

— Ооба, — деди ал. Бул тоту куш. — Бул менин бирден бир жакшы көргөн тоту кушум. Ал дайыма кербезде не берет. Ал капаста отура бербейт. Бул Лаура... Лаура! Лаура! — деп ичке үнү менен атынан чакыра баштады. — Ал эркеткенди жакшы көрөт. Лаура! Лаура! Лаура!

Гвардиячылар бырс күлүп жибершти. Калпагынын чачысы жерге салаңдаган, башын көтөргөн, түстүү халатчан, түнкү туфлийин кийген бул кичинекей абышка шаманаларын алоолонто күйгүзүп алышкан көп гвардиячылардын жана айбандардын улуп-уңшуп, озондошунун арасында бир кызык көрүндү.

Андан кийин боор эзилерлик окуя болду. Зоолог бакка чыга баштады. Чыкканда да шапа-шуп чыкты, кыясы, биринчи жолу чыгып отурушу эмес окшойт. Бир, эки, үч! Халатынан анын ала-була кийинген буттары бир нече жолу элес-булас көзгө урунду, аңгыча болбой урматтуу абышка көздөгөн жерине, бактып башына чыгып барды.

— Лаура! — деди кайрадан жасакерденип-жагынып.

Аңгыча болбой анын чаңырган ач кыйкырыгы чыкты, анын бул ач кыйкырыгы айбанкананы, паркты жаңыртып, кеминде бир километр айланага угулду.

— Шайтан! — деп кыйкырды ал.

Калыбы, бактын бутагында тоту куш эмес, кандайдыр бир макулук отурса керек.

Гвардиячылар бактан артка кетенчиктей беришти. Зоолог бактан кулап келатты. Окуя көз ачып жумганча болду, бирок бактын бекем бутагы анын жанын аман алып калды. Ал халаты менен илинип, салаңдап туруп калды.

О, эгерде башка окумуштуулар өздөрүнүн урматтуу бул кесиптешин азыр ушу түрүндө көрүшсө, албетте, анын аксакалдыгын да, илимпоз экенин да урматтабай тетири бурулушар беле! Анын халаты адаттан тын түрүлүп калган.

Гвардиячылар качып жөнөштү. Шамапалардын жалыны желден закымдап жатты. Караңгыдагы бул көрүнүштү жалдары жалындап күйгөн кара аттар дуу коюн баратат деп ойлоого болот эле.

Айбанканадагы ызы-чуу тынчын калды. Зоолог былк этпестен асылып турду. Бирок ордодо тынчсыздануу башталды.

Сырдуу тоту куштун бактын башында пайда болорунан чейрек саат мурда Үч Күпчөк:

«Шаарда баш аламан болуп жатат. Жумушчулар колдоруна тапанча, жура лдарды кармап алынкан. Жумушчулар гвардиячыларды атып, күпчөктөрдүн баарын сууга ыргытып жатышат».

— «Гимнаст Тибул бош жүрөт, шаардын четиндеги элдерден аскер түзүп жатат».

«Көптөгөн гвардиячылар Үч Күпчөккө кызмат кылбайбыз» дешип, жумушчулар жашаган кварталдарга кетип калышты.

— «Фабрикалар иштебей калды. Машиналар токтоду. Шахтёрлор жер астына кирүүдөн, байларга көмүр казуудан баш тартып жатышат».

«Шаардын чет жакаларындагы жумушчулар жер ээлери менен согушуп жатат» — деген жамаан суук кабар алышат.

Министрлер Үч Күпчөккө мына ушуларды баяндашат.

Адат боюнча чочулоодон улам Үч Күпчөк семире баштайт. Мамлекеттик советтин көзүнчө алардын ар бири чейрек кадактан семирген.

— Мен чыдай албайм! — деп арыз мунун айтты алардын бири... — Мен чыдай албайм... Бул менин чыдамыман ашып кетти... Өх, өх! Жакамдын илгеги тамагымды кысып баратат.

Буерде анын жаркыраган жакасы тырс этип айрылды.

— Семирип баратам, — деп озоңдоду экинчиси. — Менин жанымды сактагыла!

Үчүнчү Күпчөк кабагын карыш салып, өзүнүн курсагын карап койду.

Ошентип, Мамлекеттик советтин алдында эки маселе турду: биринчиден, семиртүүнү токтотуучу каражатты тезинен ойлоп табуу керек, экинчиден, шаардагы баш-аламандыкты басуу керек.

Биринчи маселе боюнча төмөнкүдөй чечишти:

— Бий!

— Бий! Бий! Ооба, албетте бий. Бул табылбаган сайран.

— Бир да минута убакытты текке кетирбей, тезинен бий мугалимин чакыруу керек. Бий мугалими Үч Күпчөккө балет искусствосунан сабак бериши керек.

— Ооба, — Биринчи Күпчөк күңк этип койду, — бирок...

Дал мына ушул учурда урматтуу зоологдун бактын башынан сүйкүмдүү тоту куш Лаураны эмес, шайтанды көрө коюп айбанканада кыйкырган ачуу үнү чаңк этти.

Бүт өкмөт айбанканага барчу аллея менен паркты көздөй дуу коюп жөнөп калышты.

Парктан:

— Өх! Өх! Өх! — деген үн чыгып жатты.

Кызгылт сары түстөгү өстүрүлүп жаткан эң сонун көпөлөктөрдүн отуз тобу коркконунан паркты таштап учуп чыгышыптыр.

Көп сандаган шаманалар пайда болду. Бүтүндөй бир токой чайырлардын жытып буркурагы, күйүп жаткандай болду. Бул токой чуркагандан чуркан күйө берди.

Айбанканага жетерге он кадамча калганда, чуркан бараткандардын баары тең капыстан токтой калышты. Ошол замат кыйкырып-өкүрүп, чыйылдашын кайрадан артын көздөй дуу коюшту, мүдүрүлүп, биринин үстүнө бири жыгылып, карбаластап, жан соогалап жатышты. Шаманалар жерде теңселип, жалын күчөп, кара түтүн көккө сапырылды.

— Оой!

— Оой!

— Жан соога.

Үндөр парктын үрөйүн учуруп жиберди. Жалына алоолонуп дүрбөлөңгө түшүп качып бараткандарды өзүнүн кызыл жарыгы менен көрсөтүп турду.

Айбанкана тараптан темир тосмонун ары жагынан зонкуйган чоң адам жай гана арыштап басып келатты.

Жалындын жарыгында тамтыгы чыккан курткачан сары чачтуу, көздөрү балбылдаган бул киши каардуу айбат менен келатты. Ал бир колу менен чынжырдан өрүлүп жасалган пантеранын¹ мойнундагы каргыны кармап алган. Өңү саргылт ичке жырткыч коркунучтуу каргыдан бошонууга атырыла чамынып, жулкунат, рыцардык желектеги арыстан сыяктуу чыйылдап тегерене калат, соймоңдогон кызыл тилин бирде саландата сыртка чыгарып, бирде кайра тартып алат.

Артына жалт-жалт карашкандар бул киши экинчи колуна алтындай жаркыраган кызыл көйнөкчөн кызды көтөрүп алганын көрүштү. Кыз жаалданган пантераны элең-селең карап, алтындай жаркыраган туфлий кийген буттарын кыса, өз досунун ийinine ыгырылат.

¹ П а н т е р а — жолборс сымал жырткыч.

— Просперо турбайбы! дешип кокуйлашып кишилер качып жөнөштү.

— Просперо! Бул Просперо!

— Сактангыла!

— Куурчак!

— Куурчак!

Ошондо гана Просперо пантераны коё берди.

Пантера куйругун чапкылап, качкандардын артынан сая кууду.

Суок курал жасоочунун колунан секирип кетти. Бул качуунун убагында көп сандаган тапанчалар чөпкө жайнап калыптыр. Суок үч тапанчаны таңдады. Эки тапанча менен Просперо куралданды. Бирин Суок алды. Тапанча анын боюнун жарымындай экен. Бирок Суок бул кара тапанча менен кандай атууну билчү: циркте ал тапанчаны кандай атуу керектигин үйрөнгөн болчу.

— Кана, жөнөдүк! — деп буюрду курал жасоочу.

Парктын дал чордонуна эмне болуп жатканын алар этибарга алышпады. Алар пантеранын алыстап кеткенине көңүл да бурушпады.

Ордодон чыгып кетүүнүн айласын гана ойлошту. Эмнеси болсо да кутулуп кетүү керек болду.

Тибул айткан жашыруун кастрюль кайда болду экен? Аба шарларын сатуучуну жанын аман алып калган сырдуу костюль кайда?

— Ашканага! Ашканага! деп кыйкырды Суок тапанчасын ары-бери таптай кармап басып баратып.

Алар караңгы түндө бадалдардын түбүн аңтарып-теңтерип, кызуу уйкунун кучагындагы канаттуулардын уйкусунун тынчын бузушту. Оо-о! Суоктун укмуштай сонун көйнөгү эмне гана болбоду!

— Таттуу бирдеменин жыты буркурайт, — деди аңгыча Суок кандайдыр бир жарык болуп турган терезенин жанына токтой калып.

Мындай окуя боло калганда көпчүлүктүн көңүлүн буруп сөөмөйүн көтөрүүнүн ордуна Суок кара тапанчасын көтөрдү.

Чуркан жетип келишкен гвардиячылар аларды бактын башынан көрүштү. Көз ачып жумганча болбой, терезени көздөй ийилген бутак менен алар чоң терезеге жетип барышты.

Бул терезе кечээ күнү балдардын аба шарын саткан киши учуп кирген терезе болучу.

Бул кондитерскойдун терезеси эле.

Кечтеп калганына жана атүгүл чаң-тополоңго карабастан,

биердеги жумуш өкүм сүрүп жаткан эле. Кондитерскойдун бүт кызматкерлери жана ак калпакчан тапан балдар жанта-лашып иштеп жатышкан эле. Алар мурасчы Туттиини куурчагынын кайра келишине арнап эртеңки түшкү тамакка өзгөчө компот даярдап жатышкан болучу. Бу жолу тортту жасабай турган болушкан, анткени, учуп кирген дагы бир кандайдыр мейман франциялык кремди жана кантка чыланган укмуштай жемишти жөнү жок жерден тымтыракайып чыгарат деп ой-лошкон эле.

Орто ченде чоң идиш турат. Анда суу кайнап жатат. Туш тарапты ак буу каптап калды. Бул бууну каптап калышынан улам, ашпозчулар ыракатка батып, компот үчүн жемиштерди туурап жатышат.

Ошентип... аңгыча бууну жана чаң-тополондун арасынан ашпозчулардын устаты коркунучтуу окуяны көрө койду.

Терезенин ары жагынан куду бороон алдындагыдай бутактар кыймылдап, жалбырактар шуудурап калды, аңгыча терезенин текчесинен эки адам көрүндү, бирөө заңкыйган сары чачтуу алп адам жана бирөө кыз.

— Колуңарды көтөргүлө! — деди эки колуна эки тапанча кармап алган Просперо.

— Ордуңардан карыш жылбагыла! — деди Суок шаңкылдап тапанчасын сунуп.

Жыйырма төрт ак жеңчен адам күтпөстөн эле дуу коюп жөнөштү.

Аңгыча кастрюлдар зулдап учту.

Бул жаркыраган айнектүү, ысык, таттуу, жыттуу тамак-аш даярдалган кондитерскойдун талкаланышы эле.

Курал жасоочу чоң кастрюлду издеп жүрдү. Просперонун жана аны аман алып калган кичинекей кыздын жан сактай турган жайы дал ушул кастрюлда эле.

Просперо банкелерди көңтөрүп, табактарды, куйгучтарды, тарелкаларды ыргитты. Айнектер туш тарапка учуп шаңгырап, каңгырап сынып жатты; төгүлгөн ун сахаранын куюну учургандай асманга сапырылды; бадам, мейиз, алчалар чымын-куюн болду; кумшекер суудай шаркырап акты; төгүлгөн ширелер белчеден чыкты; суу чачырап, жемиштер тоголонуп, кастрюлдун жез мунарасы мыйрыйды. Баарынын баш аягы асманга сапырылды. Кээде уктап жатып түшкө киргенде мына ушундай болот, бул түшүм экен деп, эмне болсо ошол болсун дейсиң.

Бар экен! — деп чыйылдап жиберди Суок. — Мынакей!

Издегендери табылды. Капкак омур-томурдун ортосуна барып түштү. Ал кызыл, көк, саргыч, жалтырак ширелердин көлмүгүнө шалп этти.

Просперо кастриолдун түбү жок экенин көрдү.

— Чурка! — деп кыйкырды Суок. — Мен сенин артыңан кирем.

Курал жасоочу Просперо кастриолдун ичине кирип кетти.

Ичине түшөр менен кондитерскойдо калгандардын кый-кырыгын укту.

Суок үлгүрө албай калды. Паркты жана ордону жойлоп жүргөн пантера бу жерге туш болду. Гвардиячылардын аткан огу тийип жарадар болгон жери — терисин кызыл жошого боёгон.

Кондитерлер менен ашпозчулар бир бурчка тыгылып алышкан. Тапанчасын эстен чыгарып койгон Суок колуна уруна калган алмурут менен пантераны уруп жиберди.

Жырткыч Просперонун артынан удаа башын кастриолга сүңгүтө кирип кетти. Ал Просперонун артынан караңгы, тар өткөөлгө кулап түштү. Бул кастриолдан сороюп чыгып турган сары куйрукту баары көрүп турушту. Аңгыча көрүнбөй калды.

Суок колдору менен көздөрүн калкалап калды.

— Просперо! Просперо!

Кондитерлер болсо каткырып күлүп жатышты. Аңгыча гвардиячылар кирип келишти. Алардын мундирлери айрылган, беттеринен кан шорголоп, тапанчалары түтөп жүрөт. Алар пантера менен салгылашкан эле.

— Просперо өлдү! Пантера аны жарып салат! Мага баары бир. Моюн сунуп беремин.

Суок чоң тапанча кармаган кичинекей колун төмөн түшүрүп, жай гана сүйлөдү.

Бирок тарс деген үн угулду. Бул жер астындагы өткөөлгө качып кирип, өзүнүн артынан келе жаткан пантераны атып жиберген Просперо болчу.

Гвардиячылар кастриолга жабалактап калышты. Көлдөп чыккан шире алардын олчойгон өтүктөрүнүн белчесинен чыга түштү.

Гвардиячылардын бири кастриолга үнүлдү. Анан ал колун сунуп, тарткылады. Бу учурда дагы экөө жардамга келишти. Алар тырмышып жатышып куйгучка тыгылып өлүп калган жырткычты куйругунан сүйрөп чыгышты.

— Өлүп калыптыр — деди гвардиячы энтигип.

— Ал тирүү! Ал тирүү! Мен анын жанын сактап калдым. Элдин досун аман алып калган мен!

Чачтары менен туфлийинде уйпаланган алтындай жаркыраган роза гүлдөрү бар, көйнөгү айрык кичинекей Суок ушинтип кубана түштү.

Ал кубанганынан кызарып кетти.

Суок өзүнүн досу гимнаст Тибул тапшырган ишти аткарып, курал жасоочу. Просперону бошотту.

— Ушундай дечи! — деди гвардиячы Суокту колдон алып. Мактанчаак куурчак, сенин эми эмне кыларыңды көрө жатарбыз! Көрөбүз...

— Аны Үч Күпчөккө алып баруу керекпи...

— Алар сени өлүмгө буйрушат.

— Акмак! — деп жооп берди Суок акырып гана Просперо кондитерскойду кыйратып жатканда көйнөгүнө таами калган ширенин таттуу тамчысын жалап жатып.

XII глава

БИЙ МУГАЛИМИ РАЗДВАТРИС

Айбы ачылган куурчактын андан ары эмне болгону азырынча белгисиз. Андан тышкары да, ар кандай башка түшүнүктөрдү берүүгө азырынча токтоп туралы, атап айтканда: жыгачтын башында кандай тоту куш отурган эле жана урматтуу зоолог эмне үчүн коркту, мүмкүн, жуулган көйнөк сыяктуу алиге чейин бутакта илинип турган чыгар; Просперо кандайча жол менен боштондукка чыгып калды жана пантера кайдан пайда болду; Суок кандайча жол менен курал жасоочунун ийнинде болуп калды; адамча сүйлөгөн бу эмне деген укмуш эле, ал Суокко кандай тактайды берди жана ал эмне үчүн өлүп калды...

Баары өз убагында түшүндүрүлмөкчү. Силерди ишендирип коён, эч кандай укмуш болгон жок, окумуштуулар айтып жүргөндөй баары ойдун катуу закондору боюнча болуп өттү.

Азыр эртең мененки маал. Бул таңга да табият мээримин берип калыптыр. Атүгүл сырткы кебетеси эчкиге окшогон, кара далы кыздын бала кезинен бери какшатып ооруп келаткан башы басылып калыптыр. Бул күнкү эртең мененки аба дал ушундай эле. Бак-дарактар шуудурабайт, тек гана жайдарым жымыңдоодо.

Мындай ажайып эртең мененки маалда ар кимдин бийлегиси гана келет. Ошондуктан бий мугалими Раздватристин залы бийлөөчүлөргө жык толгонуна танданууга болбойт.

Курсагың ач болсо, албетте, бийлебейсиң. Кайгы-капаң ашып-ташып турса да, албетте, бийлебейсиң. Бирок курсактары ач, паанайлары пас адамдар да бар эле, алар Үч Күпчөктүн ордосуна кайрадан жүрүш жасоо үчүн бүгүн жумушчу кварталдарына чогулуп жатышкан адамдар эле. Ал эми сылаңкороздор, аялдар, байлар менен соргоктордун уул-кыздары өзүлөрүн эч кимге теңебей жагалданышат. Алар гимнаст Тибулдун кембагалдардын, ач-жылаңач кишилердин полкун түзүп жатканын билишкен жок; алар ошондой эле азыр эл күтүп жаткан курал жасоочу Просперону кичинекей бийчи Суоктун бошотконун билишкен жок; алар шаардагы тынчсызданууларга анча маани беришпеди.

— Ошо да кеп бекен! — деди бойго жеткен шуштугуй мурундуу, бирок татынакай кыз бийге кие турган туфлийин даярдап жатып. — Эгерде кайрадан ордого кол сала турган болушса, анда гвардиячылар өткөн жолкудай алардын күлүн көккө сапырып салат.

— Ананчы! — деди сылаңкороз үнүн жасап, алмадан бир тиштеп, өзүнүн уча этеги узун, өңүр этеги оюк бешмантын кайра-кайра карап. — Бул кенчилердин жана ыпылас кол өнөрчүлөрдүн курал-жарактары, тапанчалары, кылычтары жок, кур кол. Гвардиячыларда замбиректен өйдө бар.

Эки-экиден болуп, менменсинип кекирейишкен, эчтеме менен иши жок кишилер Раздватристин үйүнө чубап келип жатышты.

Анын үйүнө кире бериштеги каалгада төмөнкүдөй жазуусу бар тактай илинип турган:

**Бий мугалими Раздватрис,
бийге гана үйрөтпөстөн,
ошону менен бирге келбеттүүлүккө,
сулуулукка, эпчилдикке, кичи
пейилдикке жана турмушка
суктана кароочулукка да
үйрөтөм. Он бийдин акысы
алдын ала төлөнөт.**

Тегерек залдагы жез түсүндөгү чоң паркетте Раздватрис өз өнөрүн үйрөттү.

Ал өзү кара сурнайда ойноду, сурнай анын оозунда эмнегедир тири укмуштай кармалып турду, анткени, ал былпылдак колкап кийген, жеңдерин түрүнүп алган колдорун дайыма күүлөй берди. Ал ийиле калат, кээде какай калып, эки жакка көз чаптырат, бийдин ыргактарын такасы менен

көрсөтүп берип жатты, мурдум жакшыбы, бантигим өз ордундабы, майланган чачым жалтырап турабы, жокпу дегендей улам-улам күзгүгө бара калып карана калат.

Эки-экиден болуп чимирилген жандар. Алар аябай көп эле, баары кара терге түшүп алышкан, кандайдыр бир даамы жок суп кайнап жаткан экен деп ойлоого да болот эле.

Котологон көпчүлүктүн ичинде бийлеп жүрүшкөн эркек же аялдар бирде жалбырактуу чамгырга окшосо, бирде капустаанын жалбырагын элестетет, же болбосо кандайдыр бир түшүнүп болбой турган түстүү, укмуштуу нерсеге окшоп жатты, кыскасы тарелкадагы суптан баарын табууга болот эле.

Раздватрис бул супта кашыктын ролун аткарды. Анын үстүнө анын бою өтө эле узун, ичке жана бүкчөйүңкү эле.

Ах, эгерде Суок бул бийди көрсө, анын боору эзилет беле! Суок «Келесоо падыша» оюнунда Алтын капустаанын сөңгөгүнүн ролун аткарып жатканда укмуштай сонун бийлеген эле. Анын үстүнө ал капустаанын сөңгөгүнүн бийлегенин дал өзүндөй бийлеш керек болгон.

Бий аябай кызып калган кезде өңү серт тери мээлей кийген олчойгон үч муштум бий мугалими Раздватристин каалгасын түрсүлдөтүп калды.

Бул муштумдар чоподон жасалган кыштак жериндеги кумурадан айырмасы жок эле.

Суп токтоп калды.

Ал эми беш минута өткөндөн кийин бий мугалими Раздватристи Үч Күпчөктүн Ордосуна алып жөнөштү. Үч гвардиячы ал үчүн чу коюп келишти. Анын бири Раздватристи өз атынын соорусуна өзүнө аркасын каратып отургузду, башкача айтканда, Раздватрис артын карап кетип баратты. Экинчи гвардиячы анын картон кутусун алып баратты. Ал куту өтө эле кенен эле.

— Мен костюм-састюмдарымды, музыкалык шаймандарымды, ошондой эле жасалма чачымды, поталарымды, жакшы көргөн романстарымды алып алсам болбойт беле,— деди Раздватрис, сапарга камынып жатып.— Ордодо канча убак болорум белгисиз да. Мен болсом келбеттүүлүккө, сулуулукка адат алган адаммын, ошондуктан кийимдеримди бат-бат алмаштырып турушум керек.

Бийчилер аттын артына чурканып, кол жоолуктарын булгалашып, Раздватристи куттуктап жатышты.

Күн шашке болуп калган эле.

Ордого чакырылганына Раздватристин төбөсү көккө жетпей араң турган болчу: ал Үч Күпчөктү жакшы көрө турган,

күпчөктөрдөн кем калышпаган байлардын уул-кыздары аларды жакшы көрүшчү. Байлар канчалык бай болсо, Раздватрис аларды ошончолук жакшы көрө турган.

«Чынында да, — деп ойлоду ал, — кембагалдардан мага не пайда? Алар бийди үйрөнмөк беле? Алардайыма жумуш менен алек, анын үстүнө акчалары жок. Бай көпөстөр, бай сылаңкороздор, аялдар болсо бир жөн дечи. Алардын акчалары көп, алар эч качан да жумуш кылышпайт».

Көрдүнөрбү, Раздватрис өзүнчө келесоо эмес, бизче ал дөдөй.

«Тиги Суок акмак! — деп таң калды ал кичинекей бийчини эстей коюп. — Эмне үчүн ал томаяктар, солдаттар, кол өнөрчүлөр, самтыраган балдар үчүн бийлейт? Алар ага жарыбаган акча төлөшөт эмеспи».

Эгерде томаяктардын, кол өнөрчүлөрдүн жана самтырак балдардын жол башчысы — курал жасоочу Просперонун өмүрүн сактап калуу үчүн бул кичинекей бийчи өз өмүрүн тобокелге салып койгонун дөдөй Раздватрис билген болсо, мүмкүн, ого бетер төбө чачы тик турар беле.

Атчандар дуу коюп кетип баратышты.

Жолдогу окуя өтө эле таң каларлык болчу. Алыстан мылтыктардын атылганы дайым угулуп турду. Сары убайымга түшкөн кишилер дарбазанын жанына топурашып алышкан. Кээде колдоруна тапанча кармап алган эки-үч кол өнөрчү көчөдөн чуркап өтүп жатты... Мындай сонун укмуштуу күндө дүкөнчүлөр соода-сатыктарын, жүргүзүүгө тийиш эле, бирок алар терезелерин жаап алып, форточкалардан өздөрүнүн тултук беттерин чыгарып карап турушту.

— Просперо!

— Просперо!

— Ал биз менен!

— Биз ме-н-ен! — деген ар кандай үндөр кварталдардан кварталдарга чейин жанырып турду.

Кез-кезде көбүк чачып, жинденип мөңкүгөн аттардан гвардиячылар кулап жатты. Кез-кезде ынтыккан кандайдыр бир күпчөк көчөлөрдө тарбаландап чуркап жүрсө, өз мырзасыны жанын коргош үчүн таяктарын даярдап өңү сары кызматкерлер үйрүлө түшүп жүгүрүп жүрүштү.

Мындай кызмат көрсөтүүнүн биринде өзүнүн күпчөк кожоюнун коргоонун ордуна, күтпөгөн жерден ура башташып, бүт кварталга чуу салды.

Раздватрис адегенде түрк диванынан жуккан чанды кагып жатат деп ойлоду.

Отуз алты жолу таяк менен уруп, кызматкерлер кезеги менен күпчөктү май куйрукка тепкилеп, төпөштөштү да, таяктарын булгалашып, кучакташкан боюнча кандайдыр бир жакка бетала дуу коюп кыйкырып баратышты:

Үч Күпчөк жоголсун! Биз байларга кызмат кылгыбыз келбейт! Жашасын эл.

— Просперо!

— Про-о-оспе-ро! — деген үндөр жаңырып жатты.

Ток этерин айтканда, аябагандай эле чаң-тополоң болуп жатты. Асман дары жыттанат.

Ошентип акырында соңку окуя болду.

Он гвардиячы Раздватристи алып келаткан өздөрүнүн үч жолдошунун жолун тороду. Бул гвардиячылар шапчалыш келаткан болчу.

— Токто! — деди алардын бири. Анын көгөрткөн көздөрүнөн жинденгендик байкалып турду.— Кимсиңер?

— Көрбөй турасыңбы?! — деп сурады Раздватристи аркасына жөлөп отургузуп алган гвардиячы да каарданып.

Күү менен келаткан аттарды тизгинден алганда, аттар токтоно албады. Аттагылар ордунан обдула түштү. Бий мугалими Раздватристин балтыр тарамыштары диртилден кетти. Белгисиз бир нерсе күрс эте түштү.

— Биз Үч Күпчөктүн ордосундагы гвардиянын солдаттары болобуз.

— Ордого шашып баратабыз. Бизди тезинен коё бергиле.

Аңгыча көзү көк гвардиячы моюн орогучупан тапанчасын сууруп, мындай деди:

— Эгер андай болсо, кылычыңарды, тапанчаңарды бергиле. Курал-жарактар Үч-Күпчөккө эмес, элге кызмат кылышы керек.

Атчандарды тегеректеп турган гвардиячылардын баары тапанчаларын сууруп чыгышты.

Атчандар өз куралдарын кармай калышты. Раздватрис деңгиреп, аттан кулап түштү. Так айтып болбойт, көзүн ачып караса, аны узатып алып келген гвардиячылар менен аларды токтотушкан гвардиячылардын ортосундагы салгылаш бүтүп калыптыр. Калыбы, токтотуп кармап калышкан гвардиячылар жеңсе керек. Раздватрис жанында жаткан өзү жөлөнүп келген гвардиячыны көрдү. Бул гвардиячы тиги дүйнөгө көз жумган эле.

— Кан,— деп булдурай Раздватрис көзүн жуумп жиберди.

Бирок бир секундадан кийин көргөн нерсеси анын бүткөн боюн дүркүрөтүп жиберди.

Анын картон кутусу талкаланып калыптыр. Анын буюмдары кутудан чачылып калган. Анын укмуштай кийимдери романетары жана жасалма чачтары таш көчөдөгү чаңдын арасында чачылып жатат...

— Ах!..

Көрсө ишенип берген гвардиячы салгылаштын учурунда кутуну түшүрүп жибериптир, куту ташка тийип талкаланып калыптыр.

— Ай-ай! Ай-ай!

Раздватрис ордуна тура буюмдарына жөнөдү. Ал кар баластап, желеткесин, күрмөсүн, байпактарын, арзан баалуу көзгө кооз көрүнгөн туфлийин аңтарып-теңтерип көрдү да, кайрадан жерге отура кетти. Анын кайгысынын чеги жок. Буюмдарынын, кийимдеринин баары жайында, бирок эң негизгисин уурдап кетиптир.

Раздватрис өзүнүн булочка түспөл муштумдарын асманга сунганча, үч атчан Үч Күпчөктүн ордосуна кетип баратышты.

Бий мугалими Раздватристи алып бараткан үч гвардиячынын аттары салгылашууга чейин өз колдорунда болду. Салгылашуунун учурунда бири өлгөндөн кийин калгандары багынып берип, эл тарабына кошулду, жеңип чыккан эл Раздватрестин талкаланган кутусунан марлиге оролгон кызыл бир нерсени таап алышты. Аңгыча алардын үчөө тартып алган атка шапа-шуп минишип, чү коюп жөнөштү.

Чү коюп бараткандардын алдындагы көзү көк гвардиячы марлиге оролгон кызыл буюмду көкүрөгүнө кысты.

Жолуккандар жол бошото беришти. Көзү көк гвардиячынын шляпасында тагылган калай значок бар эле. Бул болсо гвардиячынын эл тарабына өткөндүгүн билдирген белги болчу.

Жолуккан кишилердин баары күпчөктөрдөн же соргоктордон башка болгон соң анын артынан кол чаап жатышты. Бирок гвардиячынын көкүрөгүнө кысып алган түйүнчөгүнүн кыздын алтындай жаркыраган туфлийинен буту салаңдап чыгып турганын көрүшүп далдайып туруп калышты...

ХIII глава

ЖЕҢИШ

Биз анын адаттан тыш таңкы окуясын баяндаган элек, ал эми мурункуга кайрылып, бу түнгө чейинки окуяны баяндайлы, бир топ окуя болгонун силер мурунтан билесиңер.

Бу түнү курал жасоочу Просперо Үч Күпчөктүн ордосунан качып чыгат, ушул эле түнү кылмыш кылган жери менен Суок колго түшөт.

Мындан башка да фонарларын кымтып, үч киши мурасчы Туттинин укпаган бөлмөсүнө кирет.

Бул окуя курал жасоочу Просперо кондитерскойду талкалап, баш калкалоочу кастриолду жанынан гвардиячылар Суокту туткунга алгандан соң болжолу бир сааттан кийин болгон эле.

Уктоочу бөлмө караңгы болчу.

Бийик терезелерден жылдыздар көрүнүп турат.

Бала мемиреп терең уйкуда жаткан.

Үч киши фонарларынын жарыгын көрсөтпөскө далалат кылып жатышты.

Алардын эмне кылганы белгисиз. Шыбыш гана угулуп турду. Уктоочу бөлмөнүн каалгасынын сыртында турган күзөтчү эч нерсени сезбегендей тура берди.

Калыбы, мурасчы Туттиге кирген үч киши ашып бөлмөсүндө кандайдыр өз билгендерин жасап жатышты окшойт.

Мурасчы Туттинин тарбиячылары кайраттуу эмес экендиктерин силер билесинер. Куурчак менен болгон окуя эсиңердеби. Бактагы үрөй учураарлык сахнада гвардиячылар куурчакты кылычтары менен былча-булч сайгылап жатканда тарбиячынын кандайча корккону эсиңерде, бул сахна жөнүндө Үч Күпчөккө айтып берип жатып, тарбиячынын кандайча коркконун билесинер.

Бу жолу да дежурный тарбиячы дал ошондой эле коркоктук кылды.

Белгисиз чоочун үч киши фонарлары менен кирип келгенде, ал уктоочу бөлмөдө болчу. Ал мурасчынын уйкусун сактап, уктап калбоо үчүн жылдыздарды карап, астрономия жагынан өз илимин сынап, терезенин жанында отурган эле.

Аңгыча каалга кыйчылдап, жарык боло түштү да, сырдуу үч караан элес-булас көрүндү. Тарбиячы отургучка жашына калды. Баарыдан да ал шалпык мурдум башым менен көрүнүп калабы деп коркту. Чынында да бул укмуш мурун жылдыз чагылып турган терезеден оркоюп карайып көрүнүп турган, ошондуктан байкалып калышы мүмкүн эле.

Бирок коркок өзүнүн көңүлүн өзү жубатты: «Алар бул отургучтун туткасынын жасалгасы же маңдайкы үйдүн карнизи деп ойлоолору мүмкүн».

Фонардын саргылт жарыгынан бүлбүл көрүнгөн үч караан мурасчынын керебетине басып келишти.

— Бар экен, — деген үн чыкты.
— Уктап жатат, — деди башка бирөө.

— Тшш!

— Эчтеке эмес, ал тырп этпей уктап жатат.

— Кана, ишке киришкиле.

Бирдеме шыңгырай түштү.

Тарбиячынын чекесинен муздак тер чып эте түштү. Ал коркконунан мурду чоңоюп бараткандай сезді.

— Даяр, — деген бирөөнүн үнү чыйылдады.

— Кана, бергиле.

Кайрадан бирдеме шыңгырап, анан чулк этип, куюла баштады. Ангыча кайрадан жымжырттык боло түштү.

— Кайда куюш керек?

— Кулагына.

— Ал башын колуна жазданып уктап жатат. Мунусу эң сонун. Кулагына куй...

— Этиеттик менен куй. Тамчылатып.

— Туптуура он тамчы.

— Биринчи тамчы аябай муздак болот, экинчисинин таасири болбойт, анткени, биринчи тамчы катуу таасир этет. Андан кийин такыр сезилбей калат.

— Биринчи тамчыдан кийин экинчи тамчыны удаа куюуга аракеттен.

— Антпесе, бала муз тийгендей ойгонуп кетиши мүмкүн.

— Тиш! Куйдум. Бир, эки!

Ангыча тарбиячы ландыштын катуу жытын сезе койду. Ал жыт бүт бөлмөгө бур дей түштү.

— Үч, төрт, беш, алты... — деп быдылдата санаган кимдир бирөөнүн үнү угулду.

— Баары жайында.

— Эми ал үч күн тырп этпей уктайт.

— Куурчагынын эмне болгонун да ал билбей калат...

— Ал иштин баары бүткөндө гана ойгонот...

— Антпесе, ал ыйлап, жер тепкилеп ит кылмак, акыры Үч Күпчөк кызга кечирим кылып, анын өмүрүн куткармак...

Белгисиз үч адам көздөн кайым болушту. Калтырап-титиреген тарбиячы ордуна турду. Кызгылт сары жалын менен күйгөн кичинекей лампасын күйгүзүп, керебетке басып келди.

Мурасчы Тутти кооз саймалуу шайы керебет жапкычты жамынып бүрүшүп жатат.

Анын уйпаланган сары чачтуу башы чоң жаздыкка жаздалуу.

Тарбиячы эңкейип, лампасын баланын кубарган өңүнө жакын кармады. Үлүлдүн кабыгындагы берметтей тамчы анын кичине кулагында мөлтүлдөн турат.

Сары-жашыл жарык ага чагылып турду. Тарбиячы ага чыпалагын тийгизди. Кичине кулакка эчтеме калган жок, а тарбиячынын колуна адам чыдагыс муздак нерсе дүр этти таралды.

Бала тырп этпей уктап жатат.

Бир нече сааттан кийин укмуштай жаркыраган ажайып таң атат, биз бул таңды китеп окурмандарга ыракаттануу үчүн баяндап берген элек.

Бул күнү эртең менен бий мугалими Раздватрисе менен эмне окуя болгонун билебиз, бирок бу күнү эртең менен Суоктун эмне болгонун билүү кызыктуу эле. Биз аны коркунучтуу абалда калтырган элек!

Адегенде аны жер астына ыргытып жибермекчи болушту.

— Жок, болбойт, бул өтө эле катуу жаза, — деди мамлекеттик канцлер. — Биз тезинен адилеттүү сот жүргүзөбүз.

— Албетте, кыз менен алпурушуп отуруунун кажети эмне, — деп макул болушту Үч Күпчөк.

Бирок пантерадан качып, Үч Күпчөктүн самандай өңү саргайганын унутпагыла. Алар эс алышы керек эле. Алар мындайча пикирге келишти:

— Бир аз уктап алалы. Сотту эртең менен жүргүзөбүз.

Ушундай пикир менен алар уктоочу бөлмөлөрүнө жөнөштү.

Кыз болуп чыккан куурчакты сот өлүм жазасына тартарынан шек санабаган мамлекеттик канцлер мурасчы Туттини уктатууну, коркунучтуу өкүмдү көз жашы менен жумшартпоого буйрук берген.

Фонарчан үч киши муну жасаганын силер билесиңер.

Мурасчы Тутти уктап жатты.

Суок күзөтчүлөрдүн имаратында отурду. Күзөтчүлөрдүн имараты кордегардия¹ деп аталчу. Ошентип, Суок бул күнү эртең менен кордегардияда отурду. Аны гвардиячылар тегеректеп турушту. Кордегарияга кирген бөтөн киши: адаттан тыш кызыл көйнөкчөн бу татынакай муңайымдуу кыз гвардиячылардын арасында эмне үчүн турат? — деп узакка таң калар эле. Ээр токум, курал-жарак, пиво кружкалары баш аламан чачылып жаткан көзгө комсоо кордегардияда анын кебетекешпири өөн учурайт.

¹ Кордегардия — аскер күзөтчүлөрүнүн имараты.

Гвардиячылар карта ойношуп, канжаларынан сасык көк түтүндү чыгарып, сөгүнүшүп, чатакташып жатышты.

Бул гвардиячылар али Үч Күпчөккө чыныгы берилип кызмат кылышчу. Алар олчойгон муштумдарын көрсөтүп, Суокту коркутуп, өндөрүн бузуп, буттары менен жер тепкилеп жатышты.

Суок муну капарына албады. Аларга көңүлүн бурбас үчүн тилин булгуйтуп чыгарып, кебетесин бузуп баарын карап, бир саат бою эликтеп отура берди. Кичинекей челекте отуруу ага жетерлик оңтойлуу болуп көрүндү. Ырас, минтип отура берүүдөн, көйнөгү булганып мурунку түрүн жоготуп койгон эле: аны бутактар айрып, шаманалар күйгүзүп, гвардиячылар бырыштырып, сироптор чачыраган эле.

Суок өзүнүн биерде бар-жогуна кайыл эле. Анын курагындагы кыздар коркушканды билишпейт эмеспи. Сунулган тапанчанын оозу да аларды коркута албайт, бирок аларга карапгы бөлмөдө отуруш коркунучтуу.

Ал: «Курал жасоочу Просперо бошонуп чыкты. Азыр ал Тибул менен кошо кембагалдарды ордого ээрчитип келет. Алар мени бошотуп алат» деп ойлоду.

Суок ушинтип ой жүгүртүп отурганда биз жогоруда айткан үч гвардиячы ордого чү коюп келип калышты. Алардын бирин силер билесинер, көзү көк гвардиячы кандайдыр бир табышмактуу түйүнчөктү көтөрүп алган, ал түйүнчөктөн алтындай жаркыраган кызыл туфлий кийген буту чыгып турат.

Үч Күпчөккө кызмат кылган бул үч гвардиячы күзөтчү турган көпүрөгө жете келип, өздөрүнүн шляпаларындагы кызыл калай значокторду жулуп алды.

Бул аларды күзөтчү коё берсин деген белги эле.

Антпесе, күзөтчү кызыл калай значокторду көрөр замат бул үч гвардиячыны атып салмак, себеби алар эл тарабына өткөн болчу.

Алар начальникти бир аз жерден көмөлөтө коё жаздап, күзөтчүнүн жанынан өтүп кетишти.

—Кандайдыр бир маанилүү кабар болушу мүмкүн, — деди начальник шляпасын алып, мундириндеги чанды күбүп.

Бул убак Суок үчүн акыркы саат эле. Мамлекеттик канцлер кордегардияга кирип келди.

Гвардиячылар ыргып турушуп, өздөрүнүн олчойгон колкаптарын шымындагы тигишти бойлото сунуп какайып туруп калышты.

— Кыз кайда? — деп сурады канцлер көз айнегин жогору көтөрүп.

— Бери кел! — деп кыйкырды кызга башкы гвардиячы.

Суок челектен жылбышып түштү.

Гвардиячы белден карман олдоксон көтөрдү.

— Үч Күпчөк Сот залында күтүп отурушат, — деди канцлер, көз айнегин төмөн түшүрүп. — Кызды алып артыман жүргүлө.

Ушул сөздү айтып, канцлер кордегардиядап чыкты. Гвардиячы Суокту бир колуна көтөрүп, анын артынан баратты.

О, кайран гана жылтылдаган көйнөк, аа! Кайран гана кызыл жибек! Таш боор колдун уйпаандысы болду.

Гвардиячынын түрү суук олдоксон колунда жаны кыйналып бараткан Суок анып колунун каруусунан чымчып алды. Суок тиштенип туруп чымчып алгандыктан, мундирдин жецинин калыңдыгына карабастан гвардиячынын эти ушунча тыз этти.

— Шайтан! — деп сөгүнө гвардиячы кызды колунан түшүрүп жиберди.

— Эмне болду? — деп артына бурулду канцлер.

Ангыча болбой канцлер ойдо жок жерден кулак түпкө бир жеп, көзү ымыр-чымыр боло түшкөнүн сезди. Ал жерге тара кулады.

Суок менен азыр эле алпурушуп келаткан гвардиячы ага удаалаш жалп этти.

Аны да кулак түпкө койгон эле. Бирок кантип? Ойлон көргүлөчү, көлтөйгөн мындай каардуу гвардиячыны эси-учун жогото жыга койгон кандай күч болууга тийиш.

Суок артын кайрылып карагыча, кимдир бирөө аны шана-шуп кармап алып жөнөдү.

Бу да олдоксон, күчтүү колдор болчу, бирок бул колдор ыймандуурак сезилди, азыр эле жерге кулап түшкөн гвардиячынын колундагыга караганда Суок өзүп жецил сезди.

— Коркпогун! — деп кимдир бирөө шыбырады Суокко.

Күпчөктөр Сот залында чыдамсыздык менен күткөндөн күтө беришти. Алар митайым куурчакты өздөрү соттомокчу болушту. Күпчөктөрдү чиновниктер, советниктер, соттор жана секретарлар тегеректеп отурушкан. Ар түстөгү: күрөң-кызыл, көгүлтүр, ачык-көк, сары, ак жана сары жасалма чачтар күн нуруна чагылып жатты. Бирок мемиреген күн нуру да бул жасалма чаччандардын кекирейген кебетелерин көркүнө чыгарбады.

Үч Күпчөк мурункусундай эле көл-шал терден жана чегин жатышты. Алардан көл-шал тер мончоктой кулап түшүп, алдыларында жаткан барак кагаздын мажесин кетире берди. Секретарлар минут сайын кагазды алмаштырып турушту.

— Биздин канцлер мынча неге кечигип жатат деди, — Би-

ринчи Күпчөк, муунуп өлүп бараткандай манжаларын тарба
лаңдатты.

Акыры көпкө күттүргөндөр келишти.

Үч гвардиячы залга киришти. Бирөө колуна кызды көтө-
рүп алган. О, кыздын муңайымдуу өңүн айтпа!

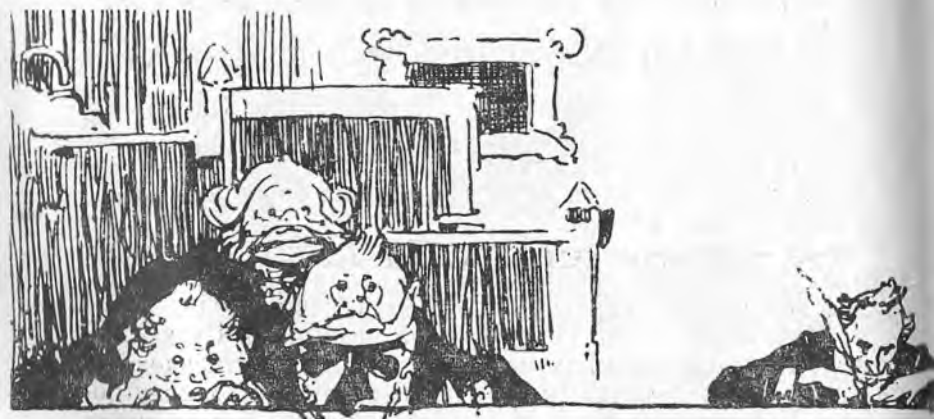
Кечээ эле күнкү кооз жасалгалуу алтындай жаркыраган
кызгылтым көйнөк азыр сын-көркүнөн кетип самтырап калган.
Алтындай жалт-жулт эткен түсү өчүп жок болгон, жибек бы-
рышып чалдыбары чыккан. Кыздын башы ындыны өчүп гвар-
диячынын ийнин көздөй шылкыйып турат. Кыздын өңү ант
ичкендей купкуу, кылтыйган көк көздөрүнүн оту өчүнкү.

Чогулуп отургандар баштарын көтөрүштү.

Үч Күпчөк колдорун укалашты.

Секретарлар далдайган кулактарына кыстарылуу узун ка-
нат калемдерин сууруп алышты.

— Кана,— деди Биринчи Күпчөк. — Мамлекеттик канцлер
кайда?

Кызды кармап турган гвардиячы чогулуп отургандардын алдына келип, баяндады. Гвардиячынын көк көздөрү күлмүндөп турду.

— Мамлекеттик канцлер мырзанын жолдо келатып, ашканы ооруп калды.

Мындайча түшүндүрүү баарынын купулуна толду.

Сот башталды.

Гвардиячы байкуш кызды соттордун алдындагы одурайган отургучка отургузду. Кыз башын шылкыйтып отурду.

Биринчи Күпчөк суракты жүргүзө баштады.

Бирок биерде оркойгон кедергиге туш болду: Суок бир да суроого жооп бергиси келбеди.

— Эң сонун! — деп ачууланды Күпчөк. — Эң сонун! Өзүнө гана жаман. Анын бизге жакшылап жооп бергиси жок тура, — жакшы болот... Биз ал үчүн ошончо катуу жаза ойлоп табабыз.

Суок былк этпеди.

Үч гвардиячы каккан кызыктай болуп, эки тарапта турушту.

— Күбөлөрдү чакыр! — деп буйрук берди Күпчөк.

Күбө бирөө гана болчу. Аны алып келишти. Бул айбанканын көзөмөлдөгөн урматтуу зоолог эле. Түн бою ал бутакта асылып турду. Аны азыр эле түшүрүштү. Ошентип ал кирип келди: кийгени ала-була халат, чаарала көйнөк, башында түнкү калпак. Калпагынын чачысы ичегидей болуп арт жагында жерге сүйрөлүп жүрөт.

Отургучтагы Суокту көрө сала чочуп кетип зоолог теңселе түштү. Аны кармап калышты.

— Айтыңызчы, иштин жөн-жайын.

Зоолог төкпөй-чачпай айта баштады. Ал жыгачтып башына чыгып баратып бутактардын арасында отурган мурасчы Туттинин куурчагын кандайча көрө салгандыгы туурасында айтты. Анткени ал башына жүн чыкканы жандуу куурчакты көргөн эмес эле, куурчак түнкүсүн бактын башына чыгып отурат деп ойлогон эмес, ошондуктан ал чочуп кетип эс-учун жоготуп коёт.

— Ал курал жасоочу Просперону кантип бошотуп алды?

— Билбейм. Көргөн да, уккан да жокмун. Аябай эстен танып калыпмын.

— Курал жасоочу Просперо кантип бошонуп кеткенин айтып бере аласыңбы бизге, аа, кейпи суук кыз?

Суок үндөбөдү.

— Коркутуп-үркүтүп айбат кылгылачы. Жакшылап! — деп буйрук берди Күпчөктөр. Көк көз гвардиячы кыздын ийнишен

апчый силкти. Андан башка да ал кыздын чекесин ооруту чертти.

Суок үйдөбөдү.

Күпчөктөр туталанып, тиштене башташты. Түркүн түстүү баштарын чайкашып, жекиришти.

— Калыбы, — деди Биринчи Күпчөк, — эч бир маалымат алалбайт окшобойбузбу.

Бул сөздү айтар менен зоолог алаканы менен өзүнүн чекесин өзү койгулады.

— Мен билем, эмне кыларды!

Отургандар кулак түрүп калышты.

— Айбанканада тоту куштар отурган капас бар. Анда ар кандай тукумдагы тоту куштар топтолгон. Силер, албетте, тоту куш адамдын сөзүн эсинде бекем сактап калып, кайра айтып бере аларын жакшы билесиңер. Тоту куштардын көпчүлүгүнүн угуу сезими күчтүү келип, акыл-эси укмуштай болот... Айбанканада түндө бул кыздын жана курал жасоочу Просперонун эмне кылгандарынын баары ал тоту куштардын эсинде деп ойлойм... Ошондуктан мен өзүмдүн таң каларлык тоту куштарымдын бирин күбө катары Сот залына алып келүүнү сунуш кылам.

Чогулуп отургандар колдоого алышып уу-дуу боло түшүштү.

Зоолог айбанканага жөнөдү да, тез эле кайра келип калды. Ал сөөмөйүнө узун кызыл сакалы бар картаң тоту кушту кондуруп алыптыр.

Эсиндеби: түнүчүндө Суок айбанкананы жойлогонун эстечи! — тоту куштардын бири ага шектүү көрүнөт. Эсиндеби, тоту куш аны карап, кууланып уктап жаткансып, өзүнүн кызыл сакалына жылмайып күлгөнүн Суоктун көрүп турганын эстечи.

Азыр да, капастагы өзүнүн күмүш туурунда эптүү отургандай эле, бул кызыл сакалдуу тоту куш зоологдун сөөмөйүндө конуп турат.

Азыр ал байкуш Суоктун сырын төкпөй-чачпай айтып берем дегендей кубана жылмайып турат.

Зоолог аны менен немецче сүйлөштү. Тоту кушка кызды көрсөтүштү.

Аңгыча тоту куш канаттарын каккылап:

— Суок! Суок! — деп кыйкырып койду.

Анын үнү куду эле дат баскан илмегин шамал жулкулдагып жаткандагы эски каалганын карсылдашындай угулду.

Чогулуп отургандар жымжырт, зоолог гана сүйлөп жатты.

Тоту куш болсо өзүнүн чагым кептерин айта берди. Ал түнүчүндө уккандарынын баарын төкпөй-чачпай өзүндөй айтып берди. Ошентип, эгерде силерди курал жасоочу Просперонун бошонуп кеткен тарыхы кызыктыра турган болсо, тоту куштун кандай кыйкыргандарынын баарын угуп тургула.

О! Бу чынында да тоту куштардын сейрек учурай турган тукуму эле. Ар кандай генералга урмат-сый көрсөткөндөй кооз кызыл сакалын айтпаганда да, тоту куш адамдын сөзүн эң бир сонун айтып берди.

— Ким болосун? — деп чартылдады ал эркекче.

Аңгыча кыздын үнүн туурап, чыйылдан жооп берди.

— Мен Суок болом.

— Суок!

— Мени Тибул жиберген. Мен куурчак эмесмин. Мен жандуу кызмын. Мен сени бошотууга келдим. Менин айбанканага киргенимди көргөн жоксунбу?

— Жок. Мен уктап жаткамын го. Бүгүн биринчи укташым.

Мен сени айбанканада издеп жүрөм. Мен бирден адамча сүйлөгөн чоң жаныбарды көрдүм. Мен муну сен го деп ойлодум. Чоң жандык өлүп калды.

— Бу Туб. Демек, ал өлүп калдыбы?

— Өлүп калды. Мен чочуп кетип, кыйкырын жибердим. Гвардиячылар жетип келишти, мен бактын башына чыгып жашынып калдым. Тирүү калганыма ушундай сүйүпөм! Сени бошотмокко келдим.

— Менин капасым бекем жабылган.

— Сенин капасындын ачкычы менде.

Тоту куш акыркы сөздү айтканда отургандардын баарынын куйкалары куруша түштү.

— Ах, жүзү кара кыз десе! — деп айкырышты Күпчөктөр. — Эми баары түшүнүктүү. Ал мурасчы Туттинин ачкычын уурдап алып, курал жасоочуну бошотуп жиберген тура. Курал жасоочу өз капасынын чынжырын бырын-чырын чыгарып, пантеранын капасын талкалап, короодон ээн өтүп кетүү үчүн айбанды жетелеп алган экен да.

— Ооба!

— Ооба!

— Ооба!

Суок болсо үндөбөдү.

Тоту куш ырас дегендей сакалын кыймылдатып, үч жолу канаттарын каккылап койду.

Соттоо бүттү. Өкүм төмөнкүдөй болду:

«Анткор куурчак мурасчы Туттини алдаган. Ал негизин козголоңчу, Үч Күпчөктүн душманы — курал жасоочу Просперону бошотуп жиберген. Мына ушундан улам мыкты деген шаптеранын бири өлгөн. Ошондуктан анткор калпычы өлүм жазасына тартылат. Аны жырткыч айбандар тыткылап өлтүрсүн».

Ойлоп көргүлөчү: өлүм жазасы окулганда да Суок былк этпей койсо болобу!

Чогулуп отургандардын баары айбанканага жөнөштү. Айбандардын улуп-уңшуган, чый-чуй эткен үндөрү, ышкырыктары салтанаттуу жүрүштү куттуктап жатты. Зоолог баарынан да беймаза болду, анткени ал айбанканын кароолчусу да!

Үч Күпчөк, советниктер, чиновниктер жана башка ордо кызматчылары трибунадан орун алышты. Трибуна тор менен тосмолонгон.

Ах, күн да күмүш нурун мемиретип турганычы! Ах, асман чайыттай ачык, көпкөк болуп укмуш! Тоту куштар кулпунуп, маймылдар тегерене айланып, көгүш пилдин бийлегеничи!

Байкуш Суок! Ал бул көрүнүштөргө машырканды. Мүмкүн, коркуп үрөйү учуп, тизесин бүгө желип жаткан жолборстур турган булганч капастан көзүн албай карап турса керек. Алар куду эле аарыдай, эмнеси болсо да бир эле түстө: күрөң ала сары түстө болду.

Алар астыртан кишилерди карап турушат. Кээде кызыл ооздорун ачса, чийки эттин сасыгы бур этет.

Байкуш Суок!

Кош бол цирк, кош аянт, Август, капастагы түлкү, кош айланайын, мээримдүү эр жүрөк чоң Тибул!

Көк көз гвардиячы кызды айбанканын дал ортосуна алып келип, жаркырак ысык таштын үстүнө койду.

— Уруксат этиңизчи, — деди советниктердин бири аңгыча. — Мурасчы Туттини эмне кылабыз? Эгерде ал куурчактын жолборстун таманы астында калып өлгөнүн билип калса, ал көз жашын көлдөтүп жатып өлөт да.

— Тишш! — деп шыбырай кетти ага жанында турган адам. — Тишш! Мурасчы Туттини уктатып салышкан... Ал үч күн, мүмкүн, андан да көп күн тырп этпей уктаганы уктаган...

Карап тургандардын баарынын көзү капастардын ортосундагы тегеректе жаткан аянычтуу кызыл тоголокко тигилди.

Аңгыча тапанчасын жаркылдатып, камчысын үйрүп, жырткыч айбандарды үйрөтүүчү киши кирип келди. Музыканттар маршты ойной баштады. Ошентип Суок эл алдында акыркы жолу оюн көрсөтүп жатты.

— Алле! — деп кыйкырды айбандарды үйрөтүүчү адам.

Капастын темир каалгасы дүңгүрөй түштү. Капастан үн чыгарбастан күрсүйгөн жолборстор чуркап чыкты.

Күпчөктөр каткырып жиберешти. Кыткылыктап күлгөндүктөн советниктердин жасалма чачтары дриридейт. Камчы тарс этти.

Үч жолборс Суоктун жанына желип келишти.

Суок кыймылсыз көк көздөрүн асманга каратып, былк этпестен жатат. Баары обдула калышты. Баары тең элдин кичинекей досун жырткычтардын тыткылап жатканын көрүп, ыракаттан улам кыйкырып жибергилери келип турду...

Бирок... жолборстор келип, бири жазы башып эңкейтти жыттап койду, башка бирөө мышыктыкындай таманы менен кызды түртүп койду, үчүнчүсү көңүл бурмак түгүл жанынан желип өтүп, трибунанын алдына келип, Күпчөктөргө карап өңгүрөй баштады.

Ошентип көрүп тургандардын баары мунун жандуу кыз эмес эле, эчтемеге жарабаган, эски, тамтыгы жок куурчак экенин көрүштү.

Чатактын болгонун айтпа. Уялганынан зоолог тилки чайнап алды. Жырткычтарды үйрөтүүчү киши аларды кайрадан капаска кубалап жиберди да, өлүк куурчакты жектей карап, буту менен тээп койду да, шаан-шөкөткө кийген сары боолуу көк костюмун чечинүүгө кирип кетти.

Чогулуп тургандар оозунан алдырышкандай беш минут үндөбөй турушту.

Аңгыча жымжырттык капыстан бузулду: айбанканын үстүнөн көк асмандан бомба жарылды.

Кишилердин баары трибунанын жыгач астанасына бети менен жалп этишти. Жырткычтардын баары тура калышты. Бат эле экинчи бомба жарылды. Асманды тегерек ак түтүн чулгап калды.

— Бул эмне? Бул эмне? Бул эмне? — деген кыйкырыктар жаңырып жатты.

— Эл чабуул коюп кирип келди!

— Элдин замбиректери бар экен!

— Гвардиячылар чыккынчылык кылышыптыр!!

— О! А! О, каранкун ай!!!

Кыйкырык, атылган ызы-чуулар паркты каптап кеткен. Козголоңчулар паркка кирип келишти — бул түшүнүктүү!

Чогулган адамдар айбанканадан дуу коюп качып жөнөштү. Министрлер кылычтарын кынынан суурушту. Күпчөктөр аябай бакырып жатышты.

Алар парктан мына буларды көрүштү.

Кишилер туш тараптан чабуул коюп келатышты. Алар эң эле көп. Жылаңбаш, чекелерин канга боёгон, кийимдери айрык, жүзүнөн бактынын нуру чачыраган кишилер.. Бул келаткандар — бүгүн жеңишке ээ болгондор эле. Гвардиячылар элге аралашып кетишкен. Алардын шляпаларында кызыл калай значоктор жаркырайт. Жумушчулар да куралданып алышкан. Күрөң кийимчен, башмакчан кембагалдар сел кантагандай келатышат. Алардын кысымынан бактар ийилип жапырылып, бадалдар кычырайт.

— Биз жеңип чыктык! — деп кыйкырышууда эл.

Корголорго жер жок калганын Үч Күпчөк көрүп-билишти.

— Жок! — деп озондоп жиберди күпчөктөрдүн бири. — Туура эмес! Гвардиячылар элди аткыла!

Бирок гвардиячылар кембагалдар менен бир катарда тура беришти. Аңгыча азан-казан элдин ызы-чуусун баскан үн жаңырды. Бул айтып жаткан курал жасоочу Просперо болчу:

— Багынгыла дегенде багынгыла! Эл жеңип чыкты. Байлар менен соргоктордун бийлигинин түбүнө суу куюлду. Шаар бүт бойдон элдин колуна өттү. Күпчөктөрдүн баарын туткунга алгыла.

Ар түстө кийинишкен калың эл Күпчөктөрдү курчап алышты.

Кишилер кызыл тууларын, таяктарын, кылычтарын булгап, муштумдарын кесеп жатышты. Аңгыча ыр башталды.

Өзүнүн көк плащын кийген кан агып жүргөн башын чүпүрөк менен таңып алган Тибул Просперо менен катарлаш турду.

— Бул түш! — деп кыйкырып жиберди Күпчөктөрдүн бири колдору менен көздөрүн калкалап.

Тибул менен Просперо ырдап киришти. Миндеген эл аны коштоого алышты. Ырдын ыргагы бүткүл паркка созолонуп, каналдардан көпүрөлөрдөн аркы аймактарда жаңырып жатты. Шаардык дарбазадан ордого чабуул коюп келаткан эл да бул ырды угушуп, коштоого алышты. Ыр деңиздин күр-шар чоң толкунундай жолдорго, дарбазадан алыс шаарга, жумушчулар менен кембагалдар чабуул жасаган көчөлөрдүн баарына угулуп жатты. Ошентип бул ырды азыр бүт шаар ырдоодо. Бул ыр өздөрүнүн эзүүчүлөрүн жеңип чыккан элдин ыры эле.

Бул ырдын жаңырыгынан ордонун дал өзүндө Үч Күпчөк өз министрлери менен гана эмне кыларын билбей, кирерге жер таппай карбаласташып, бүрүшүп, бир жерге топтолушуп корголошпостон, шаардагы сылаңкороз көйрөндөрдүн баары;

күпчүйгөн дүкөнчүлөр, соргоктор, көпөстөр, даңкы таш жарган аялдар, кашка баш генералдар коркконунаи дүрбөлөңгө түшүп карбаластап жүрүштү, аларга бул ырдын сөзү эмес эле, атылган ок менен алоолонгон оттой көрүңдү.

Алар жулак-мурундарын умчулап-тумчулап, удуртуп коргологро жер издеп жүрүштү, кооз саймалуу жаздыктарга баш катышты.

Окуя мындайча аяктады: дөөлөттүүлөрдүн зор тобу деңиз жээгиндеги кемелер токтоочу жайга качып барышты, алар өлкөсүн таштап биерден кемелерге отуруп сүзүп жөнөмөк болушат, себеби алар баарынап таш жалак калып, өз бийлигинен, өз акчаларынан, жалкоолук эркин турмуштан кол жууп калышкан. Бирок аерде аларды матростор курчоого алышат. Байлар камакка алынды. Алар кечирим сурап жалбарышты. Алар мындай дешти:

— Бизге тийбегиле! Биз силерди мындап ары өзүбүзгө иштетүүгө зордойбуз.

Бирок эл аларга ишенбеди, анткени, байлар жумушчулар менен кембагалдарды бир нече жолу алдап жалкытып койгон болчу.

Күн шаардын дал үстүндө чаңкайып турат. Асман кирсиз көпкөк. Эл, эч болуп көрбөгөндөй чоң майрамды майрамдап жатат деп ойлоого болот эле.

Бардыгы: арсеналдар, казармалар, ордолор, эгни складдары, магазиндер элдин колуна өттү. Бардык жерде иляпаларына калай кызыл значокторду тагынышкан гвардиячылар күзөттө турушат. Көчөлөрдүн кесилиштеринде:

**Кембагалдардын мандай тери,
таман акысы менен жарал-
гандардын баары кембагалдарга
таандык! Жашасын эл! Жан
бакты жалкоолор менен тойбос
соргоктор жоголсун! —**

деген жазуусу бар кызыл желектер желбирөөдө.

Бирок Үч Күпчөк эмне болду?

Элге көрсөтүү үчүн Күпчөктөрдү ордонун чоң залына алып келишти. Қайырма көк жеңдүү боз күрмөчөн жумушчулар куралдарын суна кармашып конвойду түзүштү. Миндеген күн темгилдеринен зал жаркырайт. Биерде канча гана киши болбоду! Бирок бул жыйылыштын мурасчы Тутти менен таанышкан күнү кичинекей Суок ырдаган чогулуштан эмнеси менен айырмаланды?

Бирде аянттарда жана базарларда Суокко кол чапкандардын баары болду. Бирок алардын жүздөрү жайдарым жана бактылуу. Кишилер бирин бири кысышып, биринин аркасына бири чыгып алган, күлүшүп, тамашалашууда. Кээ бирөөлөрү кубанычы койнуна батпай ыйлап алган.

Ордонун шаан-шөкөт өткөрүлүүчү залдарында эч качан да мындай коноктор болгон эмес. Күн эч качан да ал залдарды мынчалык жарык кылган эмес эле.

— Тсс!

— Тынчтангыла!

— Тынчтангыла!

Тепкичтердин кылда чокусунда туткундардын процесси пайда болду. Үч Күпчөк жерди карап турушту. Алдыда Просперо, аны менен Тибул баратты.

Кубанычтуу кыйкырыктардан түркүктөр теңселип, Үч Күпчөк керен болуп калышты. Эл жакын жерден көрүү үчүн жана кейиптери суук бул Күпчөктөр анын туткунунда экендигине көздөрү жетүү үчүн аларды тепкичтер менен жетелеп төмөн түшүрүштү.

— Мынакей! — деди Просперо түркүктөрдүн жанында туруп.

Анын бою дээрлик бул зор түркүктөрдүн теңинен келип турду; анын сары башы күндүн жарыгынан алоолонуп жатты.

— Мына, — деди ал, — мына Үч Күпчөк. Алар элди эзип келишкен. Алар силерди өлгөнчө иштетип, биздин колубуздагылардын баарын тартып алышкан. Көрдүнөрбү, алардын күпчөк болуп семиргенин! Биз аларды жеңип чыктык. Эми биз өзүбүз үчүн иштейбиз, баарыбыздын укугубуз бир. Бизде байлар да, жан бакты жалкоолор да, соргоктор да болбойт. Ошондо гана бизге жакшы болот, баарыбыздын курсагыбыз ток, киймибиз бүтүн болот. Эгерде бизге жаман боло турган болсо, анда биз ачка болгон убактагы семиргендердин эч кимиси жок экендигин билебиз...

— Ураа! Ураа — деген кыйкырыктар жаңырды.

Үч Күпчөк кышылдап-күшүлдөп турушту.

— Бүгүн биздин жеңиш күн. Карагылачы, күн кандай жаркырап тийип турат! Чымчыктардын кандай сайрап жатканын тыңшасаңар! Гүлдөрдүн кандай буркураганын жыттасаңар! Бул күндү, бул саатты эсинерге бекем туткула!

Саат деген сөз жаңырганда баары тең сааттар турган жакты карай калышты.

Сааттар түркүккөрдүн ортосундагы оюк жерде илинип турган. Бул оймолонуп-иймеленип, эмаль менен кооздолгон эмен

жыгачынан жасалган чоң ящик эле. Ортосунда цифралары бар диск карайып турган.

«Саат канча болду экен?» — деп ойлошту ар кимиси.

Аңгыча (бул биздин романда «аңгыча» деген акыркы сөз эле)... аңгыча ящиктин эмен каалгасы ачыла түштү. Ичинде эч кандай механизм жок болуп чыкты. Сааттын бардык механизмдерин сындырып чыгарып кетиптир. Жез тегеректердин жана пружиналардын ордуна бул ящикте кызыл кийимчен жаркыраган Суок отуруптур.

— Суок! — дешти залдагылар демин ичине катып.

— Суок! — дешти балдар кыйкырышып.

— Суок! Суок! Суок!

Кол чабуулар дүркүрөдү.

Көк көз гвардиячы кызды шкафтан сууруп чыкты. Бул бий мугалими Раздватристин картон кутусунан мурасчы Туттенин куурчагын уурдап кеткен баягы көк көз гвардиячынын дал өзү болчу. Ал Суокту ордого алып келген, ал мамлекеттик канцлерди жана байкуш жандуу Суокту алып бараткан гвардиячыны жыга муштаган болчу. Ал Суокту сааттын шкафына катып, аны жансыз, тамтыгы чыккан куурчак менен айырбаштап коёт. Сот залында ал бул каракчыны кандайча ийнишен силкип, аны кандайча жырткычтардын жара тартышына салып бергени эсинердеби?

Кызды колдон колго алып жатышты. Аны дүйнөдөгү бийчилердин мыктысынын мыктысы деп атаган кишилер, акыркы тыйын-тыпырларын ага килемге ыргыткан кишилер аны күчакташып, «Суок» дешип өөп-жытташып, көкүрөгүнө кысып жатышты. Ыш менен кара май баскан айрык куртканын ари жагынан жабыр тарткан назик жүрөк согуп турду.

Суок күлүп алардын чатышкан чачтарынан тартып мыттыган колдору менен алардын бетиндеги канды сүртүп, балдарды жулкулдатып, аларга бети-башын тырыштырып, ыйлап, чалды-куйду бирдемелерди былдырап жатты.

— Быякка бергилечи, — деди курал жасоочу Просперо калтыраган үнү менен; кишилердин көбүнө анын көзүнөн жан кылгырып кеткендей көрүндү. — Бул менин жанымды аман алып калган.

— Быякка! Быякка — деп кыйкырды Тибул далдайган төө жалбырактай көк плащын булгалап. — Бул менин кичинекей досум. Келчи бери Суок!

Ал эми алыстан казганактаган элди жөөлөй жылмайган кичинекей доктор Гаспар шашып келатты...

— Үч Күпчөктү курал жасоочу Просперо отурган капастын дал өзүнө айдап барып камашты.

ЭПИЛОГ

Бир жылдан кийин күжүлдөгөн шандуу майрам болду. Эл Үч Күпчөктүн бийлигинен боштондукка чыгышынын биринчи жылдыгын майрамдашты.

Жылдыз аянтында балдар үчүн спектакль коюлду.

Кулактандыруулар:

СУОК! СУОК! СУОК!

деген жазуулар менен кооздолгон.

Миндеген балдар сүйүктүү актрисасынын сахнага чыгуусун күтүп жатышты. Ошентип, бул майрам күнү ал өзү жалгыз чыккан жок; сары чачтуу, Суокко бир аз окшош кичине бала аны менен кошо эстрадага чыкты.

Бул Суоктун бир тууганы эле. Баарыдан да ал Тутти мурасчы болчу.

Шаар ызы-чууга баткан, желектер желбиреп гүл отургузулган мискалардан нымдуу роза гүлдөр түшүп жатты, түркүн түстөгү куштардын канат талдары менен кооздолгон аттар ыргыштап секиришет, каруселдер айланууда, ал эми Жылдыз аянтында балдар телмиришип оюн көрүүдө.

Суок менен Тутти гүлдөргө чулганышты. Балдар аларды тегеректеп алышты.

Суок өзүнүн жаңы көйнөгүнүн чөнтөгүнөн кичинекей тактайды сууруп чыгып, балдарга бирдемелерди окуп берди.

Бул кичине тактай биздин китеп окурмандарыбыздын эсинде. Коркунучтуу түндөрдүн биринде карышкыр кебетелүү, өлүп бараткан сырдуу адам айбанканадагы убайымдуу каптастан бул кичине тактайды Суокко берген болчу.

«Силер экөө болчусуңар: эже жана ини.— Суок менен Тутти элеңер.

Жашынар төрткө толгондо, силерди өз үйүнөрдөн Үч Күпчөктүн гвардиячылары уурдап кеткен. Мен Туб деген боломун, окумуштуумун. Мени ордого алып келишти. Мага кичинекей Суок менен Туттени көрсөтүштү. Үч Күпчөк мындай деп айттышты: «Мына бу кызды көрүп турасыңбы? Куурчак кылып жасагын, анын мына бул кыздан айырмасы болбосун». Мунун эмнеге кереги бар экенин мен билбедим. Мен ошондой куурчак жасадым. Мен чоң окумуштуу болчумун. Куурчак тирүү кыздай чоңоюшу керек эле. Суок беш жашка чыкса, куурчак да бешке чыгыш керек эле, Суок ары жакшы, ары муңайымдуу болуп чоңойсо, куурчак да дал ошондой болушу керек. Мен бул куурчакты жасадым, ал эми Суок кыдырын жүрмө циркке берип сейрек учуроочу тукумдагы узун кызыл сакалы бар тоту кушка айырбаштадык. Үч Күпчөк мага буйрук беришти: «Баланын жүрөгүн сууруп таштап, анын жүрөгүн темирден жаса». Мен макул болбодум. Кишини өз жүрөгүнөн ажыратууга болбойт дедим. Эч кандай жүрөктү—темир жүрөк, муз жүрөк болобу, алтын жүрөк болобу адамдын чыныгы өз жүрөгүнө айырбаштоого болбойт. Ошентип мени

капаска камап коюшту. Ошондон бери баланы сенин жүрөгүн темир жүрөк деп ынандыра башташты. Ал буга ишениши жаппа каардуу, мерез болушу керек эле. Мен сегиз жылы айбандардын арасында отурдум. Бүткөн боюмду түк басты, тиштегим узарып, саргайды, бирок силерди унутканым жок. Силерден кечирим сурайм. Үч Күпчөк баарыбызды мүнкүрөттү, байлар менен ач көз соргоктор эзди. Кечирип кой мени, Тутти. Кечирип кой мени, Суок. Таалайсыздардын тили менен айтканда Тутти деген сөз «ажыратылган» деген маанини, Суок деген сөз «өмүр бою» деген маанини билдирет.

